SÁMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'ĞĞ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

SAAMENKIELISTEN PALVELUIDEN NYKYTILAKARTOITUS

Saamelaisten lasten-, nuorten ja perheiden palvelut

Saamelaiskäräjät
Posken saamelaisyksikkö
Riitta Lehtola
Pia Ruotsala

Sisällys

TIIVISTELMÄ ... 3
1.JOHDANTO ... 4
2.SAAMELAISET SUOMESSA ... 5
3.OIKEUS SAAMENKIELISIIN PALVELUIHIN IHMIS- JA PERUSOIKEUTENA ... 6
3.1.Suomen lainsäädännöstä nousevat velvoitteet ... 6
3.2.Kansainväliset velvoitteet ... 10
4.LAPSI- JA PERHEPALVELUIDEN MUUTOSOHJELMAA OHJAAVAT PERIAATTEET ... 12
5.AIKAISEMMAT SELVITYKSET ... 14
6.KARTOITUKSEN TOTEUTUS ... 16
7.SAAMENKIELINEN VARHAISKASVATUS ... 17
7.1.Saamenkielinen varhaiskasvatus saamelaisten kotiseutualueella ... 17
7.2.Saamenkielinen varhaiskasvatus saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella ... 19
7.3.Saamenkielisen varhaiskasvatuksen kehittämistarpeet ... 20
7.4.Suositukset saamenkielisen varhaiskasvatuksen kehittämiseksi ... 22
8.SAAMEN KIELEN JA SAAMENKIELINEN OPETUS ... 23
8.1.Saamelaisopetus saamelaisten kotiseutualueella ... 25
8.2.Saamelaisopetus saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella ... 27
8.3.Ammatillinen koulutus ... 29
8.4.Suositukset saamelaisopetuksen kehittämiseksi ... 30
9.SAAMENKIELISET SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUT ... 32
9.1.Saamenkieliset sosiaalipalvelut ... 32
9.2.Saamenkieliset terveyspalvelut ... 35
9.3.Saamelaisten hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ... 37
9.4.Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämistarpeet ... 37
9.5.Suositukset saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämiseksi ... 39
10.SAAMENKIELINEN NUORISOTYÖ, LIIKUNTA- JA VAPAA-AJANTOIMINTA ... 40
10.1.Suositukset saamenkielisten nuoristyön, liikunta- ja vapaa-ajantoimintojen kehittämiseksi ... 43
11.SAAMENKIELISET KULTTUURIPALVELUT ... 44
11.1.Suositukset saamenkielisten kulttuuripalvelujen kehittämiseksi ... 46
12.SAAMENKIELISET KIRJASTOPALVELUT ... 46
12.1.Suositukset saamenkielisten kirjastopalvelujen kehittämiseksi ... 50
13.EVANKELIS-LUTERILAISEN JA ORTODOKSISEN KIRKON SAAMENKIELISET PALVELUT ... 52
13.1.Evankelis-luterilainen kirkko ... 52
13.2.Ortodoksinen kirkko ... 55

13.3.Suositukset kirkon saamenkielisen toiminnan kehittämiseksi ... 56
14.MUSEOPALVELUT JA KULTTUURIPERINTÖ ... 58
14.1.Suositukset saamenkielisten museopalvelujen ja kulttuuriperintöä tukevan toiminnan kehittämiseksi .. 60
15.SAAMENKIELISET MEDIAPALVELUT ... 61
15.1.Suositukset saamenkielisten mediapalveluiden kehittämiseksi ... 62
16.SAAMELAISKÄRÄJÄT SAAMENKIELISTEN PALVELUIDEN TUOTTAJANA ... 63
16.1.Suositukset Saamelaiskäräjien tuottamien palvelujen kehittämiseksi ... 66
17.SAAMELAISYHDISTYKSET SAAMENKIELISTEN PALVELUIDEN TUOTTAJINA ... 66
17.1.Saamelaislaisten kotiseutualueella toimivat yhdistykset ... 67
17.2.Saamelaisyhdistykset saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella ... 70
17.3.Suositukset saamelaisyhdistysten toimintamahdollisuuksien kehittämiseksi ... 72
18.JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA ... 74
19.TOIMENPIDE-EHDOTUKSET PÄHKINÄNKUORESSA ... 78
LIITE 1 Saamenkielisten sote-työntekijöiden lukumäärä Lapin läänissä ... 79
LÄHTEET: ... 82

Kansikuva: Jan-Eerik Paadar

TIIVISTELMÄ

Pia Ruotsala ja Riitta Lehtola

Perustuslain mukaan saamelaisilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamen kielilaissa turvataan saamelaisten oikeus käyttää omaa kieltään viranomaisissa sekä asetetaan julkiselle vallalle velvollisuus toteuttaa ja edistää aktiivisesti saamelaisten kielellisiä oikeuksia. Kartoituksen tarkoituksena oli selvittää saamelaislapsille, -nuorille ja -perheille tarjolla olevien palveluiden nykytilaa. Palvelukartoitus kattaa varhaiskasvatus-, sivistys-, nuoriso-, kulttuuri- vapaa-aika-, kirjasto-, museo- sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut. Raportissa esitellään palvelutarjonnan vahvuuksia, kehittämistarpeita sekä suosituksia palveluvajeiden täyttämiseksi. Tarkastelu kohdistuu saamelaisten kotiseutualueella kuntien, seurakuntien ja muiden saamenkielisiä palveluita tuottavien tahojen palveluihin sekä saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella Rovaniemen, Oulun, Tampereen, Jyväskylän ja pääkaupunkiseudun palveluihin. Lisäksi tarkastellaan saamelaisyhdistysten ja Saamelaiskäräjien mahdollisuuksia tuottaa palveluita eri saamen kielillä saamelaislasten, -nuorten ja -perheiden tarpeisiin. Tiedot kerättiin webropol- ja sähköpostikyselyin ja aiemmin tehtyjä nykytilakartoituksia hyödyntäen.

Kartoituksen tavoitteena on tehdä näkyväksi saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden palvelutarpeet ja -vajeet, oikeudet alkuperäiskansana, kielen ja kulttuurin merkitys saamelaisten omien voimavarojen vahvistamisessa. Kartoituksen mukaan saamelaisten oikeus omakielisiin palveluihin toteutuu huonosti. Saamelaisten kotiseutualueella tilanne on hiukan parempi kuin sen ulkopuolella. Saamelaisten kotiseutualueellakin kielikohtaiset erot ovat kuitenkin suuret. Niin kotiseutualueen kuin muualla Suomessa heikoin tilanne on koltansaamenkielisillä. Saamelaisten kotiseutualueella parhaiten saamenkielisiä palveluita on tarjolla Utsjoen kunnassa. Eniten saamenkielisiä palveluja tarjotaan varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja vanhusten kotipalveluissa, vähiten nuorisotyössä, vapaa-aika-, kulttuuri-, liikunta- ja kirjastopalveluissa. Utsjoen kuntaa lukuun ottamatta saamenkieliset lapset ja nuoret eivät saa yhteiskunnalta tarvitsemaansa tukea saamen kielen ja kulttuurin ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi.

Saamenkielisen henkilöstön vähyys ja resurssien puute ovat tärkeimpiä palvelujen saatavuutta heikentäviä tekijöitä. Palvelujen saavutettavuutta heikentää myös tiedottamisen puute sekä se, että saamenkielisiä asiakkaita ei tunnisteta tai heidän kielellisiä oikeuksiaan ei arvosteta. Viranomaisilla ei ole pitkänaikavälin suunnitelmia saamenkielisen palvelutason parantamiseksi. Saamenkielisen henkilöstön työhön houkuttelemiseksi ei ole otettu käyttöön kannustimia. Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuuden turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella on Saamelaiskäräjien kautta maksettavalla erityismäärärahalla tärkeä merkitys. Määräraha on kuitenkin riittämätön lasten, nuorten ja perheiden palvelujen saatavuuden turvaamiseksi. Saamelaisjärjestöjen rooli on merkittävä saamen kielen ja kulttuurin ylläpitämisessä erityisesti saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella, jossa saamenkielistä palveluntarjontaa ei juurikaan ole.

Kartoituksen mukaan saamelaislasten ja perheiden perusoikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää saamenkielisten peruspalvelujen selkeää vahvistamista, saamenkielisen henkilöstön saatavuuden parantamista, saamen kielten elvytysohjelman toimeenpanoa, yhteistoiminnallisuuden[1] ja saamelaistoimijoiden taloudellisten resurssien vahvistamista.

[1] sisältää myös rajayhteistyön

1. JOHDANTO

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma on Suomen hallituksen kärkihanke, jonka tavoitteena on edistää lasten ja perheiden hyvinvointia. Muutosohjelmassa palveluiden painopistettä siirretään kaikille yhteisiin ja ennaltaehkäiseviin palveluihin sekä varhaiseen tukeen ja hoitoon. Muutosohjelma vahvistaa lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuvaa toimintakulttuuria päätöksenteossa ja palveluissa tuomalla käyttöön lapsivaikutusten arvioinnin sekä välineitä lapsilähtöiseen budjetointiin ja lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja palveluiden seurantaan.

Uudistuksen lähtökohtana ovat lapsen oikeudet, perheiden monimuotoisuus, lapsi- ja perhelähtöisyys sekä voimavarojen vahvistaminen. Lasten, nuorten ja vanhempien osallistuminen ja kokemusasiantuntemus kytketään tiiviisti uudistuksen suunnitteluun ja toimeenpanoon. Lapsen etu ja vanhemmuuden tuki ovat muutosohjelmassa ensisijaisia. Peruspalveluja vahvistetaan ja siirretään painopistettä ehkäiseviin palveluihin ja varhaiseen tukeen. Myös koulua ja varhaiskasvatusta kehitetään tukemaan lapsen hyvinvointia. Työtä tehdään yhdessä opetus- ja kulttuuriministeriön, oikeusministeriön ja muiden ministeriöiden, Kuntaliiton, Opetushallituksen, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen, Kirkkohallituksen sekä useiden alan järjestöjen kanssa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella hankkeen koordinaatiosta vastaa Lapset, nuoret ja perheet -yksikkö.

Sosiaali- ja terveysministeriö on tilannut Saamelaiskäräjien yhteydessä toimivalta Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen saamelaisyksiköltä saamelaislapsille, -nuorille ja -perheille tarjolla olevien palveluiden nykytilan kartoituksen. Palvelukartoituksen tulee kattaa mm varhaiskasvatus-, sivistys-, nuoriso- sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut. Raportista tulisi käydä ilmi palveluiden mahdolliset kehittämistarpeet, vajeet ja ongelmat, kuten myös palvelutarjonnan vahvuudet. Raportin tulisi myös sisältää konkreettisia esityksiä. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman puitteissa tehtävän kehittämistyön kohdentamiseksi siten, että se parhaiten tukisi palveluissa todettujen haasteiden ratkaisemista.

2. SAAMELAISET SUOMESSA

Saamelaiset ovat EU:n ja Suomen ainoa oikeudellisesti tunnustettu alkuperäiskansa. Saamelaisten alkuperäiskansa-asema on vahvistettu Suomen perustuslaissa. Saamelaisten asuttama alue ulottuu Keski-Norjasta ja – Ruotsista Taalainmaan ja Hedmarkenin pohjoisosista Suomen pohjoisosan yli Kuolan niemimaalle. Saamelaisilla on alueittain yhteinen historia, perinteet, tavat ja yhteisöt. Saamelaisilla on rikas kertoma- ja musiikkiperinne, joka on säilynyt sukupolvelta toisella. Saamelaiset ovat sukupolvesta toiseen säilyttäneet perinteisen tietämyksensä elämäntavassaan ja toimeentulon hankkimisessa perinteisissä elinkeinoissaan Viime vuosisadalta alkaen kaikkia saamelaisia on yhdistänyt myös oma saamen lippu ja kansallislaulu ”Sámi soga lávlla”. Norjassa saamelaisia on noin 50 000-70 000, Ruotsissa 15 000- 20 000 ja Venäjällä 2 000.

Suomen saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluvat Inarin, Enontekiön ja Utsjoen kunnat sekä Lapin paliskunnan alue Sodankylän kunnasta. Saamelaiskäräjien vuonna 2015 keräämien tietojen mukaan Suomessa on 10 463 saamelaista, joista kotiseutualueella asuu 3404 saamelaista. Saamelaiset ovat kotiseutualueellaan kolmasosan vähemmistönä alueen noin 18 700 asukkaasta. Saamelaisten kotiseutualueella Inarissa asuu eniten saamelaisia ja kunnan alueella käytetään kaikkia kolmea saamen kieltä. Vain Utsjoen kunnassa saamelaiset ovat enemmistönä. Ainoa saamelaisenemmistöinen kunta Utsjoki on menettänyt saamelaisväestöä suhteellisesti eniten. Siellä saamelaisten osuus kunnan kokonaisväestöstä on nyt noin 57 % kun se vielä vuosituhannen vaihteessa oli yli 70 %.

Suomen saamelaisista jo noin 64,69 % (6681) asuu saamelaisalueen ulkopuolella, heistä 653 ulkomailla. Yli 45-vuotiaista saamelaisista 61,5 % asuu saamelaisalueella ja alle 45-vuotiaista 70 % asuu saamelaisalueen ulkopuolella. Alle kymmenen vuotiaista lapsista yli 74 % asuu saamelaisalueen ulkopuolella ja vastaavasti yli 75- vuotiaista 76 % asuu saamelaisalueella. Näin ollen reilu enemmistö lapsista, nuorista ja parhaassa työiässä olevista aikuisista asuu saamelaisalueen ulkopuolella. Pääkaupunkiseudulla ja sen lähialueilla asuu yhteensä 1294 saamelaista, Tampere-Jyväskylä alueella 540, Oulussa ja sen lähialueilla 919, Kemi-Tornion alueella 268 ja Rovaniemen alueella 1095.

Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Kaikki kolme Suomessa puhuttua saamen kieltä ovat uhanalaisia. Kaikkein suurimmassa häviämisvaarassa ovat koltansaame ja inarinsaame. Saamelaiskäräjien vuoden 2015 tilastojen mukaan Suomen saamelaisista on suomenkielisiä 76,6 %, pohjoissaamenkielisiä 17,3 %, inarinsaamenkielisiä 2,4 %, koltansaamenkielisiä 3,1 % sekä loput muuta kieltä puhuvia. Jotakin kolmesta saamenkielestä puhuu neljäsosa Suomen saamelaisista. Saamenkielisistä saamelaisista pohjoissaamea puhuu noin 76 %, inarinsaamea 11 % ja koltansaamea 13 %. Kyseiset luvut kuvaavat äidinkielisten määrää. Luvuissa ei ole mukana myöhemmin saamen kielen oppineiden määrää. Kun molemmat kielenpuhujien ryhmät huomioidaan, saamenkielisten määrä on suurempi kaikissa saamen kielissä.

Saamelaiskulttuuriin luetaan kuuluvaksi saamen kieli, kulttuuriperintö, käsityöperinnekulttuuri-ilmaukset sekä perinteiset saamelaiselinkeinot kuten poronhoito, kalastus, keräily ja metsästys. Poronhoito, kalastus, metsästys ja pienimuotoinen maatalous sekä luonnonvaraisten tuotteiden keräily ja käsityöt ovat saamelaisten perinteisiä elinkeinoja, joiden harjoittaminen on saamelaisille elämäntapa. Niitä harjoitetaan myös yhdistelmäelinkeinona, uudenaikaisten elinkeinojen kuten matkailun ja muiden palveluelinkeinojen ohella. Nykyiset lainsäädäntö- ja hallinnolliset toimet eivät ole tilastojen valossa riittäviä turvaamaan saamen kielten ja kielen sisältämän kulttuurisen rikkauden säilymistä ja kehittymistä. Suomessa on suunniteltu vuodesta 2009 lähtien saamen kielten elvytysohjelmaa, mutta sen toimeenpanoon ei ole kohdennettu juurikaan resursseja.

3. OIKEUS SAAMENKIELISIIN PALVELUIHIN IHMIS- JA PERUSOIKEUTENA

3.1. Suomen lainsäädännöstä nousevat velvoitteet

Suomen kansallinen lainsäädäntö perustuslakeineen ja Suomea sitovat kansainväliset sopimukset turvaavat saamelaisten oikeudellisen aseman omaan kieleen, omaan kulttuuriin ja alkuperäiskansa-asemaan. Lainsäädäntö turvaa oikeuden saamenkielisiin palveluihin yhteiskunnan kaikilla sektoreilla.

Suomen perustuslain (731/1999) 17 § 3 momentin mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Perustuslain 121 §:n 4 momentin mukaan saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään. Saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa toteutetaan saamelaiskäräjistä annetulla lailla (974/1995). Tämän lisäksi kolttasaamelaisten oikeusasema on turvattu myös erillisellä kolttalailla.

Perustuslain 22 § mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan perusoikeuksien tosiasiallinen toteutuminen edellyttää julkisen vallan aktiivisia toimenpiteitä esimerkiksi yksilön perusoikeuksien suojaamiseksi ulkopuolisilta loukkauksislta tai tosiasiallisten edellytysten luomiseksi perusoikeuksien käyttämiselle. Hallituksen esityksessä perusoikeussäännöksien ottamisessa perustuslakiin todetaan, että säännös ulottaisi julkisen vallan turvaamis-velvollisuuden kansainvälisissä sopimuksissa turvattuihin ihmisoikeuksiin.

Saamen kielilaki

Saamelaisille perustuslaissa turvatut kielelliset perusoikeudet toimeenpannaan saamen kielilailla. Saamen kielilain lähtökohtana on, että lain soveltamispiiriin kuuluvat viranomaiset toiminnassaan oma-aloitteisesti huolehtivat, että kielelliset oikeudet toteutuvat myös käytännössä kaikilla yhteiskunnan eri sektoreilla. Tarkoituksena on tehdä saamenkielisistä palveluista luonnollisia. Useisiin erityislakeihin on otettu viittaussäännös saamen kielilakiin. Viittaussäännös tarkoittaa, että viranomaisen velvoitteet määräytyvät saamen kielilain mukaisesti ja saamelaisella on oikeus käyttää saamea ja saada palvelua saamen kielellä.

Saamen kielilain soveltamisen ydinalue on saamelaisten kotiseutualue. Saamelaisten kielelliset oikeudet ovat vahvemmat saamelaisten kotiseutualueella, jossa viranomaisilla on korostunut velvoillisuus järjestää saamenkielisiä palveluita.

Saamelaisilla on oikeus omassa asiassaan tai asiassa, jossa häntä kuullaan, käyttää saamen kieltä lain soveltamisalaan kuuluvissa viranomaisissa (4 §), pykälää sovelletaan sellaisissa lain soveltamisalaan kuuluvissa viranomaisiaa, jotka sijaitsevat saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Saamelaisten kotiseutualueella puolestaan saamelaisella on aina oikeus käyttää viranomaisessa asioidessaan valintansa mukaan saamea tai suomea (12 §). Niissä viranomaisissa, joiden virka-alue on osittain saamelaisten kotiseutualueella ja osittain sen ulkopuolella, noudatetaan kotiseutualueella sijaitsevissa viranomaisissa 12 §:ää ja muutoin 4 §:ää.

Viranomaisen on henkilöstöä palvelukseen otettaessa huolehdittava siitä, että henkilöstö kussakin virastossa/toimipaikassa pystyy palvelemaan asiakkaita myös saameksi. Viranomaisen on koulutusta järjestamällä tai muilla toimenpiteillä huolehdittava, että henkilöstöllä on viranomaisten tehtävien edellyttämä saamen kielen taito (14 §). Jos viranomaisessa ei ole saamankielentaistoista henkilöä, viranomaisen on järjestettävä maksuton tulkkaus (19 §).

Saamen kielilaissa on säännökset kielellisten oikeuksien edistävistä toimenpiteistä. Saamen kielilaissa on asetettu viranomaiselle velvollisuus toteuttaa kielellisiä oikeuksia. Viranomaisen tulee tominnassaan oma-aloitteisesti huolehtia siitä, että saamen kielilain turvaamat kielelliset oikeudet toteutuvat myös käytännössä.

Syrjinnän kielto

Perustuslain 6 §:ssä turvataan ihmisten yhdenvertaisuus. Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 8 §:n mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Yhdenvertaisuuslain 9 §:ssä säädetään positiivisesta erityiskohtelusta. Sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen, ei ole syrjintää.

Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatuslaki (36/1973) tuli voimaan 1.8.2015. Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka. Lain 11 §:n mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa on saatavissa kunnan järjestämänä tai valvomana siinä laajuudessa ja sellaisin toimintamuodoin kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Päivähoitoa suunniteltaessa ja järjestettäessä on huomioitava lapsen etu. Kunnan on lisäksi huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla suomen-, ruotsin- tai saamenkielellä.

Opetus

Perusopetuslain (628/1998) 10 §:n mukaan koulun opetuskieli ja muualla kuin koulussa järjestettävässä opetuksessa käytettävä kieli on joko suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla myös saame. Lukiolain (629/1998) mukaan opetuskielenä voi olla myös saamen kieli. Laki ammatillisesta koulutuksesta (630/1998) sisältää saamen kielen osalta lukiolain säännöstä vastaavat määräykset.
Saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus tulee perusopetuslain mukaan antaa pääosin saamen kielellä. Opetusta voidaan antaa jollakin kolmesta Suomessa puhuttavista saamen kielistä. Perusopetuslain opetuskieltä koskevat säännökset koskevat myös koulussa järjestettävää 6-vuotiaiden esiopetusta. Jokaisella kotiseutualueella asuvalla oppilaalla on halutessaan oikeus saada opetusta saameksi ja saamelaisalueen kunnat saavat saamenkielisen opetuksen järjestämiseen ja ylläpitokustannuksiin täyden valtionavustuksen.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella toimivilla koulutuksen järjestäjillä ei ole velvoitetta järjestää saamen kielen eikä saamenkielistä opetusta. Suomessa saamenkielinen opetus tarkoittaa sitä, että opetuskielenä on saamen kieli. Parhaiten saamenkielinen opetus toteutuu peruskoulun luokka-asteilla 1–6. Saamenkielistä opetusta voi olla myös lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa. Saamen kielen opetus tarkoittaa kielen opetusta äidinkielenä tai kielen opetusta vieraana kielenä joko pitkänä A2-kielenä, jolloin opetus alkaa perusopetuksen alaluokilla, tai lyhyenä B2-kielenä. Tällöin opetus alkaa yläkoulussa seitsemännellä tai kahdeksannella luokalla. Saamea voi opiskella lyhyenä vieraana kielenä myös lukiossa.[2]

Perusopetuslain 48 a § (19.12.2003/1136) mukaan aamu- ja iltapäivätoiminnan tavoitteena on tukea kodin ja koulun kasvatustyötä sekä lapsen tunne-elämän kehitystä ja eettistä kasvua. Lisäksi aamu-

[2] Rahko-Ravantti 2016:18

ja iltapäivätoiminnan tulee edistää lasten hyvinvointia ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä ennaltaehkäistä syrjäytymistä ja lisätä osallisuutta. 48 b § mukaan kunnan iltapäivätoimintaa järjestettäessä tulee ottaa huomioon eri kieliryhmien tarpeet.

Ylioppilastutkinnossa järjestetään äidinkielen kokeina suomen, ruotsin ja saamen kielen kokeet (L 672/2005, 2 §). Keväästä 2012 lähtien saamen äidinkielen koe on ollut mahdollista suorittaa kaikissa kolmessa saamen kielessä. Ylioppilastutkinnossa on mahdollista suorittaa myös saamen vieraan kielen koe (lyhyt oppimäärä). Muilta osin ylioppilastutkinto on suomenkielinen.

Sosiaali- ja terveys

Terveydenhuoltolain (2010/1326) 6 §:ssä säädetään terveydenhuoltopalvelujen kielestä. Pykälään sisältyy viittaussäännös saamen kielilakiin. Oikeudesta käyttää saamen kieltä säädetään saamen kielilaissa. Vanhuspalvelulain (980/2012) 8 §:ssä säädetään palvelujen kielestä.

Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) 4 §:ssä säädetään, että sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkielensä ja kulttuuritaustansa. Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) Pykälän 2 ja 3 momentin mukaan potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan. Potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon.

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987) 7.3 § edellyttää äidinkielen huomioinnin vammaista henkilöä palveltaessa ja palveluja järjestettäessä.

Terveydenhuoltolain (1326/2010) 12 §:n mukaisesti kunnan on seurattava asukkaidensa terveyttä ja hyvinvointia sekä niihin vaikuttavia tekijöitä väestöryhmittäin sekä kunnan palveluissa toteutettuja toimenpiteitä, joilla vastataan kuntalaisten hyvinvointitarpeisiin.

Nuorisotyö ja vapaa-aika

Nuorisolain (27.1.2006/72) 7§ mukaan nuorisotyö ja -politiikka ovat kunnan lakisääteisiä tehtäviä. Lain mukaan kunnan nuorisotyöhön ja -politiikkaan kuuluvat nuorten kasvatuksellinen ohjaus, toimintatilat ja harrastusmahdollisuudet, tieto- ja neuvontapalvelut, nuorisoyhdistysten ja -ryhmien tuki, liikunnallinen, kulttuurinen, kansainvälinen ja monikulttuurinen nuorisotoiminta, nuorten ympäristökasvatus, tarvittaessa nuorten työpajapalvelut ja muut paikallisiin olosuhteisiin ja tarpeisiin sopivat toimintamuodot.

Liikuntalain (1054/1998) 1§ mukaan liikuntalain tarkoituksena on liikunnan avulla edistää tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta sekä tukea kulttuurien moninaisuutta ja ympäristön kestävää kehitystä. Kuntien ja valtion tehtävänä on luoda yleiset edellytykset liikunnalle. Liikunnan järjestämisestä vastaavat pääasiassa liikuntajärjestöt. Kunnan tulee luoda edellytyksiä kuntalaisten liikunnalle kehittämällä paikallista ja alueellista yhteistyötä sekä terveyttä edistävää liikuntaa, tukemalla kansalaistoimintaa, tarjoamalla liikuntapaikkoja sekä järjestämällä liikuntaa ottaen huomioon myös erityisryhmät.

Kulttuuritoimi

Kulttuuripalvelujen järjestäminen on kunnan lakisääteinen tehtävä. Laki kuntien kulttuuritoiminnasta (3.8.1992/728)1§ mukaan kunnan tehtävänä on edistää, tukea ja järjestää kulttuuritoimintaa kunnassa. Kunnan tehtävänä on myös järjestää kunnan asukkaille mahdollisuuksia taiteen perusopetukseen sekä harrastusta tukevaan opetukseen taiteen eri aloilla. Kulttuuritoiminnalla tarkoitetaan taiteen

harjoittamista ja harrastamista, taidepalvelusten tarjontaa ja käyttöä, kotiseututyötä sekä paikallisen kulttuuriperinteen vaalimista ja edistämistä. Yleiseen kulttuuritoimintaan katsotaan kuuluvaksi mm. kunnan jakamat avustukset taide- ja kulttuuritoimintaa tekeville yhteisöille ja yksityisille henkilöille. Kunnat ylläpitävät kulttuuritiloja, kuten esitys-, harrastus- tai työskentelytiloja sekä järjestävät tapahtumia ja erilaisia kotiseutu- ja kulttuuritilaisuuksia. Kuntien tehtäviin kuuluu myös kulttuuriympäristön, historiallisesti arvokkaiden rakennusten ja muistomerkkien suojelu.

Kirjastotoimi

Kirjastolain (4.12.1998/904) 2 § mukaan yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen. Lain 3 § mukaan saamelaisten kotiseutualueen kunnissa sekä saamenkielisen että suomenkielisen väestöryhmän tarpeet tulee ottaa huomioon yhtäläisin perustein. 8 § mukaan kirjastoissa tulee olla riittävä määrä kirjasto- ja tietopalvelualan koulutuksen saanutta ja muuta henkilöstöä. Kirjaston henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista säädetään asetuksella.

Kirkko

Kirkkolaain (1054/1993) 4 luvun 4 §:n mukaan saamelaisten kotiseutualueella seurakunnan toimintaa on järjestettävä ja seurakunnan jäseniä palveltava myös saamen kielellä. Vuonna 2006 uudistetulla säädöksellä (621/2006) saamelaisalueen seurakunnat määriteltiin kaksikielisiksi seurakunniksi.

Museotoimi

Museolain (1992/729) 1§ mukaan museotoiminnan tavoitteena on ylläpitää ja vahvistaa väestön ymmärrystä kulttuuristaan, historiastaan ja ympäristöstään. Museoiden tulee edistää kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevan tiedon saatavuutta tallentamalla ja säilyttämällä aineellista ja visuaalista kulttuuriperintöä tuleville sukupolville, harjoittamalla siihen liittyvää tutkimusta, opetusta ja tiedonvälitystä sekä näyttely- ja julkaisutoimintaa.

Media

Yleisradiosta annetussa laissa (1380/1993) 7§ säädetään että Yleisradion tulee ottaa ohjelmistossa huomioon sivistys- ja tasa-arvonäkökohdat, tarjota mahdollisuus oppimiseen ja itsensä kehittämiseen, painottaa lapsille ja nuorille suunnattuja ohjelmistoja sekä tarjota hartausohjelmia. Yleisradion tulee tuottaa ohjelmatarjontaa vähemmistö- ja erityisryhmille saamen, romanin ja viittomakielellä sekä soveltuvin osin myös maan muiden kieliryhmien kielillä.

3.2. Kansainväliset velvoitteet

Suomi on sitoutunut useisiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, jotka turvaavat saamelaisten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia.

Euroopan neuvoston alueellisia ja vähemmistökieliä koskeva yleissopimus tuli voimaan 1.3.1998 (SopS 23 1998). Kieliperuskirjaa valvova ministerikomitea on antanut Suomelle suosituksensa kieliperuskirjan toimeenpanosta viimeisi vuonna 2012. Ministerikomitea suosittelee, että Suomen viranomaiset muun muassa ryhtyvät pikaisesti toimiin suojellakseen ja edistääkseen inarin- ja koltansaamea, jotka ovat erityisenuhanalaisia kieliä, varsinkin järjestämällä pysyvästi toimivia kielipesiä, toteuttavat lisätoimia varmistaakseen ruotsin- ja saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujen saatavuuden, ryhtyvät toimiin lisätäkseen tietoisuutta Suomen alueellisista ja vähemmistökielistä ja suvaitsevaisuutta niitä kohtaan, sekä kaikkien koulutusasteiden yleisten opetussuunnitelmien että joukkoviestinten avulla. (RecChL(2012)2)

Ministerikomitea on jo aikaisemmin kiinnittänyt huomiota saamenkielisten sosiaali-ja terveyspalvelujen saatavuuteen ja suositellut Suomelle toteuttamaan lisätoimia saamenkielisten sosiaali-ja terveyspalvelujen saamiseksi. ((RecCHL 2007)7, (RecChl(2004)6, RecChL 2001)3).

Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1995) tuli voimaan 1.2.1998 (SopS 1-2/1998). Puiteyleissopimusta valvova ministerikomitea antoi suosituksensa vuonna 2012 sopimuksen täytäntöönpanosta. Huolenaiheenaan ministerikomitea mainitsee mm että saamen kielilain täytäntöönpano on edelleen vakavasti puutteellista, koska liian harvojen virkamiesten kielitaito riittää takaamaan ruotsinkielisille ja saamelaisten kotiseutualueella asuville saamenkielisille mahdollisuuden käyttää äidinkieltään asioidessaan paikallishallinnon viranomaisten kanssa. Tämä seikka on erityisen huolestuttava tuomioistuinlaitoksen ja terveyspalvelujen osalta. Erityisen vakava on pienimpien saamen kielten eli koltansaamen ja inarinsaamen kokonaistilanne. Näihin kieliin on kiinnitettävä huomiota kiireellisesti ja jatkuvasti, jotta ne eivät katoa kokonaan Suomen julkisesta elämästä (ResCMN (2012)3.

YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus on saatettu Suomessa voimaan lailla (107/1976). Sopimuksen mukaan mm. kielellisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää yhdessä muiden jäsenten kanssa nauttimasta omasta kulttuuristaan. YK:n ihmisoikeuskomitea on katsonut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua, ja ryhmän tehokasta osallistumista sen asemaan vaikuttaviin toimenpiteisiin. Positiivinen erityiskohtelu tarkoittaa käytännössä sitä, että tarvittaessa ryhmän oikeuksia voidaan suojata ohi yhdenvertaisuusperiaatteen

YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 59/1991, 60/1991) sisältää useita velvoitteita kohdella lapsia yhdenvertaisesti ilman erottelua, joka perustuu lapsen ja hänen vanhempiensa kieleen, kansalliseen, etniseen, tai sosiaaliseen alkuperään tai syntyperään. Lapsenoikeuksia valvova komitea on vuonna 2011 esittänyt huolenaiheensa mm siitä, että saamelaislapset eivät saa saamen kielillä terveydenhuoltopalveluja mukaan lukien mielenterveyspalveluja eivätkä terapiaa ja psykiatrista hoitoa. Komitea suosittelee, että sopimusvaltio seuraa ja arvioi saamelaislasten oikeuksien huomioon ottamista kansallisissa suunnitelmissa ja ohjelmissa; varmistaa, että mm saamelaislapsilla, myös saamelaisalueen ulkopuolella asuvilla saamelaislapsilla, on oikeus kulttuurisensitiivisiin koulutus- ja terveydenhuoltopalveluihin omalla kielellään; tiivistää yhteistyötään Ruotsin ja Norjan hallitusten kanssa muun muassa asioissa, jotka koskevat koulujen opetussuunnitelmia, opettajien koulutusta, opettajien materiaalin tuottamista ja mediasisällön tuottamista saamelaislapsia varten; ottaa huomioon komitean yleisen huomautuksen no. 11 (2009) alkuperäiskansojen lapsista ja heidän yleissopimuksen mukaisista oikeuksistaan (CRC/C/GC/11)

YK:n kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista käsittelevä yleissopimus (SopS 67/1986). Naisten syrjintää koskevan komitean huolenaiheet ja suosituksensa vuonna 2012 (CEDAW/C/FIN/CO/7) Komitea on huolestunut saamelaisnaisten vähäisestä edustuksesta saamelaiskäräjillä ja muissa poliittisissa päätöksentekoelimissä. Komitea panee myös merkille, että äitiysneuvolat, sairaalat, päiväkodit ja oppilaitokset tarjoavat palveluja vain harvoin saamen kielillä. Lisäksi komitea on huolestunut siitä, ettei Pohjois-Suomessa ole turvakoteja perheväkivaltaa kokeneille saamelaisnaisille. Komitea suosittelee, että osapuoli ryhtyy toimenpiteisiin varmistaakseen että saamelaisnaisille tarjotaan asianmukaisia sosiaali- ja terveyspalveluja, mukaan lukien äitiyshuolto ja varmistaa, että kotiväkivallan uhreina olevilla saamelaisnaisilla on pääsy turvakoteihin ja palveluihin, jotka vastaavat heidän tarpeitaan.

YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus (1965) (SopS 37/1970) Rotusyrjintäkomitea antoi vuonna 2013 suosituksensa Suomelle sopimuksen täytäntöönpanosta. Komitea suosittelee muun muassa sitä, että sopimusvaltio tosiasiallisesti varmistaa saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen saatavuuden saamelaisille näiden koti- seutualueella. Lisäksi komitea suosittelee, että sopimusvaltio jouduttaa opetus- ja kulttuuriministeriön ehdottaman, saamen kielen edistämiseksi ja suojelemiseksi tarkoitetun elvytysohjelman toteuttamista, joukkoviestimissä, koulutuksessa, sosiaali- ja terveyspalveluissa ja kulttuurin alalla. (CERD/C/FIN/CO/20-22)

YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä (TSS) oikeuksia koskeva yleissopimus 1966 (SopS6/1978) Vuonna 2014 komitea kehotti Suomea varmistamaan saamen kielten elvytysohjelman tehokkaan toimeenpanon turvaamalla ohjelman toimeenpanolle riittävät resurssit (E/C.12/FIN/CO/6).

YK:n alkuperäiskansoja koskeva julistus

YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva julistus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 13.9.2007. Hyväksyessään YK:n julistuksen alkuperäiskansojen oikeuksista Suomi on sitoutunut mm. siihen, ettei maan alkuperäiskansaa ja siihen kuuluvia yksilöitä pakkosulauteta eikä alkuperäiskansan kulttuuria tuhota (8 artikla), saamelaisten oikeuteen kieltensä elvyttämiseen, käyttämiseen, kehittämiseen ja uusille sukupolville siirtämiseen (13 artikla). Julistus alkuperäiskansojen oikeuksista ei ole tavanomainen ihmisoikeusjulistus, vaan sen toteuttamisen seurantaa varten on luotu erityinen mekanisminsa. Keskeistä tässä mekanismissa on valtioiden sitoutuminen julistuksen kansalliseen toteuttamiseen niiden hyväksyessä YK:n alkuperäiskansojen maailmankonferenssin loppuasiakirjan vuonna 2014[3]. Suomi on tällä asiakirjalla sitoutunut mm.

- käyttämään kokonaisvaltaisia alkuperäiskansojen hyvinvointia kuvaavia indikaattoreita parantaaksemme näiden kansojen ja niihin kuuluvien yksilöiden, erityisesti iäkkäiden, naisten, nuorten ja lasten sekä vammaisten henkilöiden, tilannetta ja vastaamaan heidän tarpeisiin,
- antamaan tarpeen mukaan voimavaroja alkuperäiskansoihin kuuluvien nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi, erityisesti terveyden, koulutuksen, työllisyyden sekä perinnetiedon, kielten ja käytäntöjen siirtämisen alalla.

[3] (A/RES/69/2).

4. LAPSI- JA PERHEPALVELUIDEN MUUTOSOHJELMAA OHJAAVAT PERIAATTEET

LAPSEN OIKEUDET JA ETU

Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelmaa tehdään ihmisoikeusperustaisesti. Ohjelma on osa lapsen oikeuksia koskevan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen täytäntöönpanoa Suomessa. Lapsen oikeuksien sopimuksen täytäntöönpanoa valvoo sopimuksella perustettu lapsen oikeuksien komitea. Lapsen oikeuksien komitean loppupäätelmät ja suositukset Suomen viimeisimmän määräaikaisraportin johdosta otetaan huomioon muutosohjelman toteutuksessa. Lapsen oikeuksien käytäntöön soveltamisen kannalta olennaista on ottaa palveluiden kehittämisessä ja päätöksenteossa huomioon erilaiset lapset ja edistää heidän yhdenvertaisuuttaan ja tasa-arvoa[4].

Lapsen oikeuksien sopimus tarjoaa kattavan normatiivisen perustan lasten ja nuorten hyvinvoinnin seurantaan, edistämiseen ja turvaamiseen. Lapsen oikeuksien sopimus sisältää lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja kehityksen varmistamiseen liittyvät oikeudet. Sopimuksen läpileikkaavat yleisperiaatteet ovat syrjimättömyys (2 artikla), lapsen edun ensisijaisuus (3 artikla), lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (6 artikla) ja lapsen näkemysten kunnioittaminen eli lapsen oikeus osallistua ja vaikuttaa (12 artikla). Sopimuksessa tarkoitettua kehittymistä on tulkittu laajassa merkityksessä käsittäen lapsen ja nuoren fyysisen, psyykkisen, henkisen, moraalisen, psykologisen ja sosiaalisen kehityksen. Sopimuksen mukaan vanhemmilla, huoltajilla ja holhoojilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä lapsen edun mukaisesti. Sopimus velvoittaa julkista valtaa antamaan vanhemmille ja muille laillisille huoltajille asianmukaista apua heidän hoitaessaan tätä tehtäväänsä. Alkuperäiskansaan kuuluvalta lapselta ei saa kieltää oikeutta nauttia yhdessä ryhmän muiden jäsenten kanssa omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään (30 artikla).

Saamelaisten oikeusasema Suomessa alkuperäiskansana tulee ottaa huomioon asianmukaisesti huomioon. Keskeinen kysymys saamelaisen lapsen oikeuksien toteutumisen ja edun kannalta on viranomaisten tietotaito saamelaiskulttuuriin liittyvissä kysymyksissä. Saamelaisten oikeuksia on ennen kaikkea tarkasteltava alkuperäiskansaoikeuksina ei vähemmistöoikeuksina. Saamelaisten osalta on perustuslain rinnalla otettava huomioon myös kansainvälinen oikeus. Viranomaiset tarvitsevat perus- ja ihmisoikeuskoulutusta saamelaisten osalta. Tiedon puute saamelaisen alkuperäiskansan oikeusasemasta näkyy niin valtion, paikallisen aluehallinnon kuin kuntienkin itsehallinnon päätöksissä ja lain tulkinnoissa. Ihmisoikeuskoulutus tulisi tapahtua ihmisoikeuksia kunnioittavalla tavalla ja voimaannuttaa viranomaisia ihmisoikeuksien toteuttamiseen.

Saamelaislapsille tulee turvata muihin väestöryhmiin nähden yhdenvertainen mahdollisuus perinteisten elinkeinojensa, kielen, kulttuurin ja elämäntavan säilyttämiseen ja kehittämiseen.

LASTEN, NUORTEN JA PERHEIDEN OMIEN VOIMAVAROJEN VAHVISTAMINEN

Muutosohjelmassa edistetään ammatillisen auttamisen ja palveluiden toimintatapaa, jossa tunnistetaan yksilöiden erilaisuus sekä lasten, nuorten ja vanhempien omaehtoinen toimijuus ja yhteisöjen merkitys. Ammatillisen auttamisen painopistettä siirretään hyvinvointia edistävään, ennalta ehkäisevään, yksilöitä ja yhteisöjä vahvistavaan suuntaan. Palveluja kehitetään tietoisesti

[4] etninen ja kulttuurinen tausta, uskonto, sukupuoli, vammaisuus, sairaus, vanhempien tilanne

vahvistamaan lapsen ja nuoren kehitystä ja hyvinvointia suojaavia tekijöitä. Niihin kuuluvat muun muassa lapsen ja vanhemman hyvä vuorovaikutus, lapsen tarpeet huomioon ottava huolehtiva kasvatuskulttuuri, hyvät tunne- ja vuorovaikutus-taidot sekä lapsen, nuoren ja perheen vahvuuksien tunnistaminen ja niiden tukeminen.

Voimavaroja vahvistavassa toimintatavassa korostuvat dialogisuus ja vuorovaikutus, lähiyhteisön ja asuinalueen näkökulma, koko ikäluokalle suunnatun tuen vahvistaminen, lasten, nuorten ja vanhempien hyvän vuorovaikutuksen ja perheen yhtenäisyyden edistäminen sekä yksilölliset tarpeet ja perheen monimuotoisuuden huomioiva tuki. Perustan tälle luovat ymmärrettävän tiedon saaminen palveluista ja niiden kokonaisuudesta.

Lasten ja nuorten kannalta omat vanhemmat tai huoltajat ja perhe ovat tärkein lähiyhteisö. Vanhemmuutta tuetaan aikaisessa vaiheessa luomalla lasten, nuorten ja vanhempien tiedossa oleva, saavutettava, oikein kohdennetun ja oikea-aikaisen tuen malli neuvolasta ja varhaiskasvatuksesta toisen asteen koulutuksen päätökseen asti.

Saamelaisten perheiden voimavarojen vahvistaminen edellyttää tietotaitoa saamelaiskulttuurista ja kulttuurisensitiivistä työotetta. Ilman ymmärrystä ja tietoisuutta saamelaisen kulttuurin erityispiirteistä, perheiden voimavaroja ei voida vahvistaa. Kulttuurisesti hyvinvoiva yhteisö tuntee omat juurensa, perinteensä ylläpitäen yhteisöllisyyttään ja luontosuhdettaan. Sosiaalisia verkostoja ja kulttuurista identiteettiä sekä yhteisöllistä kuuluvuutta vahvistamalla pyritään osaltaan vaikuttamaan siihen, että saamelaisperheiden osallisuus ja heidän kokema henkinen hyvinvointi lisääntyvät. Suomenkielisen ympäristön vahvan vaikutuksen vuoksi saamelaisperheiden lapsista on kasvamassa enenevässä määrin yksikielisiä ja -kulttuurisia, eivätkä he kykene ilman tukea säilyttämään saamelaista kielellistä ja etnistä identiteettiään.

LAPSI-, NUORI- JA PERHELÄHTÖISYYS

Lapsilähtöisissä palveluissa aikuinen arvostaa lapsen ja nuoren omaa toimijuutta ja lapsen kokemusta ja tietoa. Mahdollisuus käyttää omaa kieltään vahvistaa lapsen kuulluksi tulemista. Palveluissa vaalitaan aikuisten, lasten ja nuorten kontaktien jatkuvuutta sekä lapsen ja nuoren etua vahvistavia, jatkuvia ja kiintymyssuhdetta tukevia vuorovaikutussuhteita myös perheessä. Lapsen ja vanhempien etua koskeviin jännitteisiin on ratkaisut haettava lapsen edun ensisijaisuudesta. Lapsen tueksi on autettava myös vanhempia. Lasta ja nuorta ei eroteta perheestä muutoin kuin silloin, jos se on hänen etunsa mukaista.

Lasta tuetaan lähtökohtaisesti hänen omassa kasvuympäristössään. Huomioidaan kaikkien perheenjäsenten, vanhempien ja sisarusten sekä isovanhempien ja muiden läheisten mukanaolo. Palveluissa lisätään koko perhettä tukevia ja kuntouttavia sekä vuorovaikutussuhteita vahvistavia toimintamalleja. Myös varhaiskasvatuksessa, koulussa ja nuorisotyössä huomioidaan perheen merkitys.

Lasten ja nuorten kanssa työskentelevillä eri alojen ammattilaisilla on tärkeä olla yhteinen näkemys lapsen ja nuoren hyvän kasvun tarpeista. Ammattilaisten ja vanhempien kesken tarvitaan vuoropuhelua ja sen tuloksena yhteistä näkemystä kasvatuskumppanuudesta. Lapsi- ja perhelähtöisyys edellyttää hyvin toimivien palvelujen kokonaisuuksia ja palvelujen sektorirajat ylittävää yhteensovittamista. Palveluita kehitetään tietoisesti ottamaan huomioon perheiden

monimuotoisuus. Tämä tarkoittaa ammattilaisten osaamista, parempaa tietoa ja ymmärrystä perheiden tarpeista, tiedottamista, uusia käytäntöjä ja verkostoitumista kolmannen sektorin kanssa.[5]

Saamelaisten osalta on tärkeää pohtia, miten voidaan ehkäistä lasten ja nuorten syrjäytymisen ja pahoinvoinnin tunne sekä miten lisätä heidän osallisuuttaan oman kielen, kulttuurin ylläpitämisessä ja kehittämisessä. Keskeisimmät esteet saamelaisten kulttuurisensitiivisten ja asiakaslähtöisten palvelujen kehittämiselle ovat asenteet, tiedon ja resurssien puute.

5. AIKAISEMMAT SELVITYKSET

Saamenkielisiä palveluita on tutkittu ja kartoitettu melko kattavasti. Saamelaiskäräjät kerää säännöllisesti tilastotietoja saamenkielisestä varhaiskasvatuksesta, perusopetuksesta ja sosiaali- ja terveyspalveluista. AVI kerää keväisin koko Pohjois-Suomen alueelta opetusselvityksen, joka kattaa myös saamelaisalueen kunnat. Lapin oppilaitokset -julkaisu esittää viimeisimmät Lapin kouluoloja kuvaavat tilastotiedot. Vuosittain tehty tilastokatsaus sisältää määrällistä perustietoa Lapin oppilaitoksista. Tietoa on muun muassa oppilaista, opettajista, erityisopetuksesta, koulumatkoista, koulukuljetuksesta ja myös taiteen perusopetuksesta[6].

Lydia Heikkilän johtama Lapin yliopiston tutkimus saamelaisalueen saamenkielisistä palveluista ”*Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut”* (2013), on ollut yksi tärkeimmistä tutkimuksista saamenkielisten palveluiden tilaa selvittäneistä tutkimuksista. Tutkimuksen tehtävänä oli selvittää saamelaisten näkemyksiä ja kokemuksia palveluista hyvinvoinnin tärkeinä osatekijöinä sekä palvelutarpeista. Tarkastelu kohdistui saamelaisten kotiseutualueen kuntien peruspalveluihin ja erityistarkastelun kohteena olivat saamenkieliset palvelut. Universaalien tekijöiden ohella saamelaisten palvelujen saatavuutta ja palvelutyytyväisyyttä koskevia kokemuksia määrittivät kielelliset ja kulttuuriset erityistekijät sekä vähemmistöasema. Saamelaisten palvelutyytyväisyys ja palvelujen saatavuus ovat yleistasoltaan selvästi Suomen keskimääräistä tasoa alhaisempia. Kuntakohtaiset erot ovat suuret, mutta myös kuntien eri osissa asuvat saamelaiset ovat eriarvoisessa asemassa palvelujen saatavuuden suhteen.

Oikeusministeriön tilaama selvitys Saamebarometri 2016 selvitti saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista saamelaisten kotiseutualueella erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa. Selvityksen tarkoituksena oli tutkia saamen kielilain toteutumista kansalaisten näkökulmasta: miten eri-ikäiset ja saamelaisalueen eri kunnissa asuvat saamenkieliset kokevat omakielisten palveluiden merkityksen ja saatavuuden. Selvityksen yhteenvetona voidaan todeta, että saamenkielisten oikeudet saamenkielisiin palveluihin toteutuvat heikosti saamelaisten kotiseutualueella.

Samaan aikaan Saamebarometri 2016 selvityksen kanssa julkaistiin Saamelaiskäräjien kielitoimiston Ulla Aikio-Puoskarin tekemä selvitys saamen kielten elvyttämisen parhaista käytännöistä ja linjauksista Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Raportin tavoitteena on pyrkiä luomaan kuvaa siitä, miten monilla tavoilla saamelaisyhteisö tekee tänään työtä kieltensä eteen. Hankkeiden, menetelmien, käytäntöjen ja uusien rakenteiden taustalla on yksi ja yhteinen päämäärä: varmistaa saamen kielten tulevaisuus ja kielten siirtyminen uusille sukupolville.

Rauna Rahko-Ravantin väitöskirja *Saamelaisopetus Suomessa* ilmestyi lokakuussa 2016. Tämän tutkimuksen keskiössä on saamelaisopetus ja saamelaisopettajat, jotka toteuttavat saamelaisopetusta Suomen peruskoulussa. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaista on saamelaisopettajan työ suomalaisessa koulussa sekä millaisena heidän toimijuutensa näyttäytyy opettajana. Lisäksi

[5] Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:29

[6] Lapin aluehallintoviraston julkaisuja 4:2015

tarkastellaan opettajien käsityksiään siitä, miten saamelaisopetus on kehittynyt ja muuttunut sekä miten sitä voisi tulevaisuudessa edistää. Aikaisemmat tutkimukset saamelaisopetuksesta on tehty pääasiassa Norjan olosuhteista, ja tutkimus avaa ensimmäisenä väitöskirjana Suomen saamelaisopetuksen tilaa.

Anne Länsmanin ja Saara Tervaniemen koostama *Saamen kielen käyttö Utsjoella* (2012) on selvitys saamen kielen asemasta ja käytöstä Utsjoen kunnassa. Verrattuna muuhun saamelaisalueeseen Suomessa, Utsjoki on säilynyt suhteellisen pitkään vahvasti saamenkielisenä ympäristönä. Utsjoella saamen kielen käyttö on kuitenkin vähentynyt, eivätkä läheskään kaikki Utsjoen saamelaiset osaa saamen kieltä. Saamen kielen tilanteeseen on alettu kiinnittämään enenevissä määrin huomiota, mutta saamen kielen tilanteesta Utsjoella ei ole ollut saatavissa ajankohtaista tietoa. Selvityksen päämääränä oli selvittää, millainen Utsjoki on saamenkielisenä ympäristönä, ja miltä saamen kielen tulevaisuus Utsjoella näyttää. Suomen kieli on vahvistanut asemaansa Utsjoella saamen kielen rinnalla vasta sotien jälkeen.

Lapsiasiainvaltuutetun raportin ”*Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella”* (2008) tarkoituksena oli selvittää Suomen saamelaislasten omia näkemyksiä hyvinvoinnistaan ja siitä, miten heidän oikeutensa saamelaisina toteutuvat. Raportti oli osa laajempaa kokonaisuutta, johon Ruotsin ja Norjan lapsiasiainvaltuutetut selvittivät vastaavia mielipiteitä maidensa saamelaislasten ja nuorten parissa. Selvityksen tarkoituksena oli antaa saamelaislapsille ja -nuorille mahdollisuus kertoa, mitä he toivovat paikallisilta ja kansallisilta päättäjiltä. Selvityksen tiedot kerättiin kaikista Suomen saamelaisalueen yläkouluista ja lukioista. Kysely keskittyi 13–18-vuotiaisiin nuoriin, mutta myös heidän vanhempiaan ja nuorten kanssa työskenteleviä henkilöitä haastateltiin.

Opetus- ja kulttuuriministeriön raportissa *”Toimenpideohjelma saamenkielen elvyttämiseksi” (*2012*)* esitetään toimenpiteitä saamen kielten aseman parantamiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman työryhmän tehtävänä oli arvioida saamen kielten tilannetta ja sen parantamiseksi tehtyjä toimenpiteitä kaikkien kolmen Suomessa puhutun saamen kielen osalta sekä arviointiin perustuen laatia ehdotus kokonaisvaltaiseksi ja pitkäjänteiseksi saamen kielen elvyttämisohjelmaksi.

Lapin yliopistossa käynnissä olevassa SÁRA – Saamelaisten hyvinvointi ja yhdenvertaisuus: hyvinvointipalvelut osallisuuden vahvistamisessa – hankkeessa selvitetään valtakunnallisesti saamelaisten palvelutilannetta ja tarkastellaan, miten omakieliset ja kulttuurilähtöiset hyvinvointipalvelut voivat lisätä saamelaisten yhdenvertaisuutta ja työmarkkinaosallisuutta. Hanke toteutetaan ajalla 1.8.2015 – 31.7.2018 ja siinä keskitytään saamelaisten palveluihin Rovaniemellä, Oulussa, Tampereella, Jyväskylässä ja Helsingissä. Tavoitteena on edistää kaupunkisaamelaisten mahdollisuuksia vaikuttaa palveluiden suunnitteluun ja sisältöön. Hanke on osa laajempaa saamelaisten hyvinvointipalveluja koskevaa tutkimuskokonaisuutta. Hankkeen ja sen yhteydessä toteutettavan kyselyn tuloksia vertaillaan aiemmin saamelaisalueella toteutetun tutkimuksen tuloksiin, jotta saadaan valtakunnallinen kokonaiskuva[7].

[7] https://saradutkan.fi/sara-hanke/

6. KARTOITUKSEN TOTEUTUS

Aikaisempiin tutkimuksiin ja selvityksiin tutustumisen lisäksi saamelaisyksikkö teki sähköpostikyselyitä keskeisille toimijoille saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella. Laajempia kokonaisuuksia varten, kuten sosiaali- ja terveyspalveluiden kartoitukseen käytettiin Webropol-kyselyä. Sähköpostikyselyssä kysyttiin toimijoilta seuraavaa:

1) Järjestääkö yhteisönne saamenkielistä säännöllistä toimintaa tai tapahtumia lapsille ja nuorille?
2) Onko yhteisönne henkilöstössä saamen kieltä osaavia?
3) Jos järjestää, niin millaista toimintaa?
4) Jos ei, niin millaisia ongelmia tai haasteita järjestämiseen liittyy.
5) Mitä kehittämistarpeita näkisitte saamenkielisten lasten- ja nuorten toimintaan liittyvän?

Selvitys koski Lape-ohjelman mukaisesti lasten, nuorten ja perheiden sosiaali- ja terveyspalveluita, varhaiskasvatuspalveluita, perusopetusta. Lisäksi selvitettiin lasten ja nuorten harrastustoimintaa ja muuta yhdessä tekemistä, kuten kuntien nuorisotyötä, kirjasto- ja kulttuuripalveluita, seurakuntien ja kolmannen sektorin tarjoamaa ja muiden toimijoiden saamenkielistä toimintaa sekä saamelaisalueen koulutuskeskuksen tarjoamaa saamenkielistä ammattikoulutustarjontaa.

Saamelaisten kotiseutualueella kyselyt lähettiin Inarin, Utsjoen, Sodankylän ja Enontekiön kuntien nuorisotyön- sekä vapaa-ajan sihteereille sekä sosiaali- ja terveysjohtajille. Saamenkielisiä esikouluja iltapäiväkerhopalveluita koskevat kyselyt lähetettiin saamelaisten kotiseutualueen kuntien sivistystoimenjohtajille ja rehtoreille. Kulttuuripalveluiden tuottajien osalta kyselyt lähetettiin Metsähallitukselle, Tunturi-Lapin luontokeskukseen Skierriin, Ylä-Lapin luontokeskukseen ja Saamelaismuseo Siidaan. Saamenkielisiä mediapalveluita kartoitettiin Yle Sápmin kautta. Lisäksi kyselyt lähetettiin 11 saamelaisten kotiseutualueella toimivalle saamelaisyhdistyksille, joiden kohderyhmään saamelaislapset ja nuoret kuuluivat ja joiden toimintatavoitteet sopivat selvityksen luonteeseen. Lisäksi kartoitukseen sisällytettiin Saamelaiskäräjien yhteydessä toimivat nuorten ja lasten toimintaa koordinoivat keskukset: saamelainen lastenkulttuurikeskus, saamelaismusiikkikeskus sekä alkuperäiskansojen elokuvakeskus.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle kyselyt lähetettiin suurimpien saamelaiskeskittymien kaupunkien hallintoon (Rovaniemi, Oulu, Tampere, Jyväskylä ja Helsinki). Sähköpostikyselyt lähetettiin myös Helsingin, Oulun, Jyväskylän, Tampereen sekä Rovaniemen ortodoksisille ja luterilaisille seurakunnille sekä viidelle kotiseutualueen ulkopuolella toimivalle saamelaisyhdistyksille. Kaupunkien kulttuuripalveluiden tuottajien osalta kyselyt lähetettiin Rovaniemellä maakuntamuseo Arktikumiin ja Metsähallituksen tiedekeskus Pilkkeeseen. Kyselyt lähetettiin myös Rovaniemen, Oulun yliopiston, Oulun kaupungin kirjaston, Helsingin Pasilan kirjastoihin sekä Tampereen ja Jyväskylän pääkirjastoihin.

Selvitystyöhön on koottu kyselyihin vastanneiden vastausten pääkohdat tiivistetysti.

7. SAAMENKIELINEN VARHAISKASVATUS

Saamenkielistä varhaiskasvatusta toteutetaan Suomessa kahdella tavalla, lakisääteisenä äidinkielisenä päivähoitona ja kieltä elvyttävänä kielipesäpäivähoitona. Saamenkielistä äidinkielistä päivähoitoa tulee järjestää lakisääteisesti koko maassa, jos lapsi on äidinkieleltään saamenkielinen, eli hänen äidinkielekseen on ilmoitettu maistraattiin joku Suomen kolmesta saamen kielestä ja perheen kotikielenä on saame. Kielipesätoiminta sen sijaan on tarkoitettu lapsille, joilla ei ole entuudestaan saamen kielen taitoa. Kielipesätoiminnan järjestäminen ei ole lakisääteistä.

Saamenkielisellä varhaiskasvatuksella on tärkeä merkitys saamen kielen ja kulttuurin säilymisessä ja kehittymisessä. Saamenkielinen päivähoitopaikka on kaupungeissa usein ainoa paikka missä lapsi oppii ja käyttää saamen kieltä.

Saamelaisten kotiseutualueella pohjoissaamenkielistä äidinkielistä päivähoitoa järjestetään Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa. Pohjoissaamenkielistä kielipesätoimintaa järjestetään Utsjoen, Inarin ja Sodankylän kunnan pohjoisosassa Vuotsossa sekä Sodankylän kuntakeskuksessa. Inarin- ja koltansaamenkielistä kielipesätoimintaa järjestetään Inarin kunnan alueella.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella pohjoissaamenkielistä päivähoitoa järjestetään Rovaniemellä, Oulussa ja Helsingissä. Koltan- ja inarinsaamenkielistä varhaiskasvatusta ei ole saatavilla saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.

Saamenkielisen varhaiskasvatuksen lapsimäärät ovat nousujohteisia sekä kotiseutualueella, että sen ulkopuolella. Koko Suomen alueella äidinkielisen saamenkielisen päivähoidon piirissä vuonna 2016 on yhteensä 105 lasta. Kielipesätoiminnassa lapsia on 73.

7.1. Saamenkielinen varhaiskasvatus saamelaisten kotiseutualueella

ENONTEKIÖN KUNTA

Enontekiön Hettaan perustettiin ensimmäinen saamenkielinen ryhmäperhepäiväkoti 7.8.2000. Enontekiön kunnan ainoa pohjoissaamenkielinen varhaiskasvatusyksikkö sijaitsee edelleen Hetassa. Päiväkoti Riekon saamenkielinen päiväkotiryhmä tarjoaa kunnallista varhaiskasvatusta lapsille, joiden äidinkieli on pohjoissaame. Lapsia ryhmässä on 14. Osasto on auki perheiden tarpeiden mukaan, tarvittaessa myös iltaisin ja viikonloppuisin. Varhaiskasvatuspaikkoja ryhmässä on 12 + 3. Enontekiön kunta ostaa saamenkielistä päivähoitoa Karesuvannon alueen saamenkielisille lapsille ostetaan äidinkielistä päivähoitoa Ruotsin Karesuandon pohjoissaamenkielisestä esikoulusta. Ruotsin saamenkielisessä päivähoidossa on tällä hetkellä kolme lasta.

INARIN KUNTA

Inarin kunnassa aloitettiin vuonna 1995 pohjoissaamenkielinen päivähoitoryhmä, ensin Ivalossa ja samana vuonna myös Inarissa. Inarin kunnassa toimii vuonna 2016 seitsemän päivähoitoryhmää kolmella eri saamen kielellä. Kaksi ryhmää pohjoissaameksi, kolme ryhmää inarinsaameksi ja kaksi ryhmää kolttasaameksi. Inarissa ja Ivalossa toimivat pohjoissaamenkieliset päiväkodit. Ivalon kylässä sijaitseva pohjoissaamenryhmä Násti sekä Inarin kylällä oleva Inarin päiväkodin pohjoisaamenkielen ryhmä Urbi, tarjoavat kunnallista varhaiskasvatusta lapsille, joiden äidinkieli on pohjoissaame. Ivalon ryhmässä on 7 lasta. Varhaiskasvatuspaikkoja ryhmässä on 12 + 3. Inarin päiväkodissa on yhteensä

21 lasta. Varhaiskasvatuspaikkoja ryhmässä on 15 – 18. Urbissa järjestetään myös pohjoissaamenkielisessä esikoulussa olevien lasten iltapäivätoimintaa.

Inarinsaamen kielipesät Inarissa ja Ivalossa

Inarinsaamen kielipesiä on Inarin kunnassa alueella kolme. Inarin kunta ostaa Anarâškielâ servi ry:ltä inarinsaamenkielistä päivähoitopalveluita, joka toteutetaan kielipesätoimintana. Kielipesä on alle kouluikäisille alkuperäiskansan lapsille tarkoitettu varhaiskasvatuspaikka, joka toimii kielikylpymenetelmää käyttäen. Ivalossa toimii yksi inarinsaamenkielinen kielipesäyksikkö Kuáti, jossa lapsia on viisi. Inarissa toimi kaksi kielipesää Piervâl ja Piäju, yksi isommille ja toinen pienemmille lapsille ikäjakauman mukaan. Pienempien ryhmässä Piervâlissa on kahdeksan lasta ja ryhmä on tarkoitettu alle 4-vuotiaille. Varhaiskasvatuspaikkoja ryhmässä on 8. Isompien ryhmässä Piäjussa lapsia on 11. Piäjun kielipesätoiminta toteutetaan järjestämällä yli 3 vuotiaille lapsille inarinsaamenkielistä päivähoitoa ja esikoululaisille oppilaille koulun päättymisen jälkeen inarinsaamenkielistä iltapäivätoimintaa. Varhaiskasvatuspaikkoja ryhmässä on 8 + 2.

Koltansaamen kielipesät Ivalossa ja Sevettijärvellä

Inarin kunnassa toimii kaksi koltansaamenkielistä kielipesää. Ivalon koltansaamen kielipesä Peˈsser sijaitsee Ivalon kylällä. Ryhmässä on lapsia 8. Varhaiskasvatuspaikkoja ryhmässä on 8 + 2. Sevettijärven koltansaamen kielipesä Kuusskõõss aloitti ensin Saa'mi Nue'tt ry:n ylläpitämänä kielikerhona, mutta yhdistystoiminnan aloitteesta kielipesä siirtyi kunnan hallinnoimaksi kielipesäksi. Ryhmässä on viisi lasta ja varhaiskasvatuspaikkoja 8 + 2.

UTSJOEN KUNTA

Utsjoki on ollut ensimmäinen saamelaisalueen kunnista, jossa aloitettiin saamenkielinen päivähoito vuonna 1981. Päivähoito toimi aluksi kokeiluna ja se toteutettiin kiertävänä avoimena päiväkotina. Kyseinen kokeilu loppui joulukuussa 1983, jonka jälkeen kiertävä päiväkoti vakinaistettiin tammikuussa 1984. (Guttorm 1986:47.) Kiertävä päiväkoti toimi vuoteen 1990 asti, jonka jälkeen toiminta loppui viranhaltijan puutteen vuoksi. Huhtikuun alussa vuonna 1992 aloitti Utsjoella Suomen ensimmäinen saamenkielinen ryhmäpäiväkoti (Helander 1994:16–17).

Utsjoen kunnassa toimii kaksi pohjoissaamenkielistä päiväkotia, Utsjoen kirkonkylällä ja Karigasniemellä. Utsjoen päiväkodin saamenkielinen osasto Duottaraski tarjoaa äidinkielistä päivähoitoa. Ryhmässä on 18 lasta. Utsjoen pohjoissaamen kielipesä toimii Utsjoen kylällä. Ryhmässä on 5 lasta. Varhaiskasvatuspaikkoja ryhmässä on 4 +1. Karigasniemellä toimii päiväkoti Gollerássi, jossa äidinkielisille on oma ryhmänsä. Päiväkodissa on yhteensä 13 lasta. Karigasniemellä sijaitsee myös pohjoissaamenkielinen kielipesä. Ryhmässä on 4 lasta.

SODANKYLÄN KUNNAN POHJOISOSA

Sodankylän kunnan pohjoisosassa Vuotsossa toimii pohjoissaamenkielinen kielipesä Biedju. Kielipesä on aloittanut toimintansa vuonna 2007**.** Ryhmässä on yhdeksän lasta. Ryhmässä on varhaiskasvatuspaikkoja 10.

7.2. Saamenkielinen varhaiskasvatus saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella

SODANKYLÄ

Sodankylän kuntakeskuksessa on aloittanut syksyllä 2016 pohjoissaamenkielinen kielipesä. Kielipesässä on 6 lasta.

ROVANIEMI

Rovaniemellä toimii Sahanperän päiväkodissa pohjoissaamenkielinen päiväkotiryhmä Galddázat. Saamenkielinen päivähoito aloitti Etelärinteen päiväkodissa syyskuussa 2008. Sahanperän saamenkielinen päiväkoti tarjoaa varhaiskasvatusta lapsille, joiden äidinkieli on pohjoissaame. Ryhmässä on 19 lasta. Rovaniemen pohjoissaamenkielien ryhmä on yksi suurimpia saamelaisalueen ulkopuolella olevista saamenkielisistä varhaiskasvatusyksiköistä.

Rovaniemellä toimii pohjoissaamenkielisen päivähoitoryhmä lisäksi pohjoissaamenkielinen kielipesä Guovžabiedju. Kielipesä aloitti toimintansa lokakuussa 2015. Kielipesässä on 5 lasta, mutta lasten määrä on ollut nousussa kielipesän aloituksesta lähtien. Varhaiskasvatuspaikkoja ryhmässä on 8 + 2.

OULU

Oulussa saamenkielinen päivähoito on keskittynyt alusta alkaen Mäntylä-Snellmanin päiväkotiin Mäntylään. Saamenkielisen päivähoidolle loi pohjaa Oulussa vuonna 2002 aloittanut saamelaislasten varhaiskasvatuskerho, joka kokoontui yhden päivähoitopäivän kerran viikossa. Kerho oli tarkoitettu lapsille, joiden toisen vanhemman äidinkieli on pohjoissaamen kieli. Mäntylä-Snellman päiväkodissa aloitti pohjoissaamenkielinen päivähoitoryhmä Rásit syksyllä vuonna 2010. Päiväkotiryhmässä tarjotaan varhaiskasvatusta lapsille, joiden äidinkieli on pohjoissaame. Ryhmässä lapsia on 10. Lisäksi Mäntylä-Snellmanin päiväkodissa toimii pohjoissaamenkielinen kielipesä, joka aloitti toimintansa vuonna 2014. Oulun kielipesässä lapsia on 3.

HELSINKI

Helsingin alueen saamenkielistä päivähoitoa on järjestetty vuodesta 2008 usein eri paikanvaihdoksin ja muodoin. Helsingissä järjestettiin vuonna 2012 saamenkielistä varhaiskasvatustoimintaa kahdessa päiväkodissa. Kaupungissa ei kuitenkaan toiminut yhtään kokopäiväistä saamenkielistä päiväkotiryhmää. Päiväkoti Laivakellossa järjestettiin saamenkielistä toimintaa puolipäiväisesti, osana suomenkielistä ryhmää. Helsingin kaupunki aloitti kokopäiväisen saamenkielisen päivähoitoryhmän Ruoholahdessa syksyllä 2013. Tuolloin lapsia oli kaksi. Vuonna 2016 Ruoholahden ryhmässä on yksi saamenkielinen lapsi.

Helsingin Länsi-Pasilassa toimii yksityinen pohjoissaamenkielinen kielipesä Máttabiegga. Kielipesän perusti City Sámit -yhdistys keväällä 2013. Kielipesässä on 10 lasta. Kielipesän lapsimäärät ovat olleet nousussa koko toiminnan ajan. Varhaiskasvatuspaikkoja ryhmässä on 12 + 2.

7.3. Saamenkielisen varhaiskasvatuksen kehittämistarpeet

Rahoitus

Valtion talousarviossa on vuodesta 2013 alkaen ollut erillinen määräraha (120 000 €) opetus- ja kulttuuriministeriön pääluokassa saamenkielisen päivähoidon turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella. Rahoitus myönnetään vuodeksi kerrallaan. Rahoitus maksetaan Saamelaiskäräjien kautta saamelaisten kotiseutualueen kunnille tehtyjen sopimusten mukaisesti. Lapin aluehallintovirasto vahvistaa sopimukset. Rahoitus on kuitenkin riittämätön. Saamenkielistä päivähoitoa ei ole saatavissa sisällöltään sellaisena ja siinä laajuudessa kuin saamelaisperheet sitä tarvitsisivat.

Valtion talousarviossa on vuodesta 2011 alkaen ollut erillinen määräraha (700 000 €) opetus- ja kulttuuriministeriön pääluokassa saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella. Kielipesien rahoitus maksetaan Saamelaiskäräjille, joka jakaa sen edelleen toimintaa järjestäville tahoille. Rahoitus myönnetään vuodeksi kerrallaan. Kielipesärahoitus on lisääntynyt vuosien saatossa, mutta on edelleen tarpeeseen nähden riittämätöntä. Myös rahoituksen epävarmuus vaikeuttaa kielipesätoiminnan pitkäjänteistä kehittämistyötä.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvat saamelaislapset ovat omakielisten varhaiskasvatuspalveluiden osalta epätasa-arvoisessa asemassa. Saamelaisen varhaiskasvatuksen piirissä on saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella noin 50 lasta eli alle 5 % kotiseutualueen ulkopuolella asuvista saamelaislapsista. Kotiseutualueen ulkopuolella kunnat vastaavat itse varhaiskasvatuksen kuluista kokonaisuudessaan. Tästä johtuen kotiseutualueen ulkopuolista saamenkielisen päivähoidon järjestämistä on usein vaikeuksia saada. Saamenkielistä varhaiskasvatusta tulisi tukea samoin perustein kuin saamelaisten kotiseutualueella. Erityisesti inarin- ja koltankielistä varhaiskasvatusta tulisi lisätä myös kaupungeissa. Helsingissä on suuri kolttasaamelaisten asutuskeskittymä ja heillä olisi toiveena saada kielikylpytoimintaa.

Tietoisuus kielellisistä oikeuksista

Kunnat eivät jaa aktiivisesti saamelaisperheille tietoa mahdollisuudesta saada saamelaista varhaiskasvatusta kaupungeissa. Usein viranhaltijoille voi tulla yllätyksenä, että saamenkielinen äidinkielinen varhaiskasvatus on velvoittavaa koko maassa. Usein yksittäiset vanhemmat joutuvat vaatimaan palvelua itse ja perustelemaan oikeutensa palveluun. Kunnissa, joissa on jo saamelaista varhaiskasvatusta, perheet ohjataan ottamaan suoraan yhteyttä saamenkieliseen ryhmään ja keskustelemaan hoidon tarpeesta ja sopivasta ryhmästä henkilökunnan kanssa. Olisi tarpeellista laatia ohjeistus saamelaista varhaiskasvatusta järjestäville tahoille siitä mitä heidän tulisi ottaa huomioon saamenkielisen varhaiskasvatusta suunnitellessa ja järjestettäessä.

Saamelaislasten vanhemmille tulisi turvata paremmat mahdollisuudet vaikuttaa saamenkielisen varhaiskasvatuksen järjestämistapaan ja -paikkaan. Vanhempia tulisi kuulla paremmin jo suunnitteluvaiheessa. Kaupungeissa pitkät välimatkat vaikuttavat usein siihen onko lapsia saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa. Tästä on hyvänä esimerkkinä Helsingin useat saamenkielisen varhaiskasvatuksen kokeilut. Ryhmät ovat hiipuneet pois, koska kulkeminen ryhmiin on ollut vaikeaa. Hoitojärjestelyiden tulisi sopia paremmin perheiden tarpeisiin. Hyvä esimerkki siitä, miten toiminta on suunniteltu saamelaisten lähtökohdista, on City Sámit-yhdistyksen ylläpitämä kielipesä Helsingin Pasilassa. Jo kielipesän suunnitteluvaiheessa pyrittiin ottamaan huomioon saamelaisperheiden näkökannat. Näitä ovat mm. Pasila on hyvien kulkuyhteyksien varrella. Pasilan alue on saamelaisittain toimiva ja mahdollistaa erilaisia saamelaiselle varhaiskasvatukselle tärkeitä toimia.

Henkilöstö ja rekrytointi

Saamenkielisen varhaiskasvatuksen ehkä suurimpia haasteita on saamenkielisen koulutetun varhaiskasvatushenkilöstön vähyys. Saamenkieliseen varhaiskasvatukseen on vaikea löytää päteviä, kielitaitoisia ja kulttuurintuntevia työntekijöitä. Pulaa on sekä lastentarhanopettajista että lastenhoitajista. Saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa työskentelee paljon muodollisesti epäpäteviä työntekijöitä. Ongelma ei siis ole aina siinä, etteikö saamenkielentaitoisia työntekijöitä välttämättä olisi vaan siinä, että koulutus puuttuu, joten työntekijää ei aina palkata, vaikka kielitaito ja kulttuurintuntemus olisikin vahva. Heidän työsuhteensa ovat yleensä määräaikaisia.

Varhaiskasvatusalaa ei koeta kiinnostavimpana alana. Vahvan saamenkielen taidon omaavat nuoret hakeutuvat hyväpalkkaisille aloille. Varhaiskasvatusalan statusta täytyisi saada nostettua, sillä saamenkielisen varhaiskasvatuksella on merkittävä rooli tulevaisuuden saamenkielten puhujien määrään.

Saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa työskentely on monella tapaa vaativaa työtä. Saamenkielisillä työntekijöiden tulisi pystyä tukemaan perheitä saamen kielen ja kulttuuriperinnön siirtämisessä ja lasten kasvamisessa omaan kulttuuriin. Saamenkielinen varhaiskasvattaja tuntee usein riittämättömyyden tunnetta monien odotusten ristipaineessa. Varhaiskasvatusalan työntekijöiden saamenkielistä päivähoitoa ja kielenelvyttämistä koskevat täydennyskoulutukset ja seminaarit ovat hyvin tärkeitä saamenkielisen henkilöstön osaamisen vahvistamiselle ja vertaistuen saamiseksi. Pätevilläkään työntekijöillä ei yleensä ole koulutusta uhanalaisten kielten ja monikielisyyden tukemisesta tai saamelaisen kulttuurin sisällyttämisestä varhaiskasvatuksen arkipäivään. Saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa työskenteleville työntekijöille tulisi järjestää säännöllistä saamenkielistä työnohjausta.

Saamenkielisten erityislasten tilanne on vaikea. Erityislastentarhanopettajan palveluita ei ole tarjolla millään Suomessa puhutulla saamen kielellä kaupungeissa eikä saamelaisalueella. Erityislasten tarvitsemia henkilökohtaisia avustajia on vaikea löytää saamenkielisiin ryhmiin. Työntekijät ovat esittäneet toiveen saada täydennyskoulutusta erityispedagogiikasta.

Saamenkielisiä varhaiskasvatusoppimateriaaleja on vähän ja työntekijät tekevätkin usein itse oppimateriaaleja. Tämä puute koskee kaikki saamen kieliä. Kaikilla saamen kielillä tulisi olla enemmän varhaiskasvatusmateriaalia kuin nykyisin resurssein kyetään tuottamaan. Joka saamen kielelle tarvittaisiin erillinen materiaalityöntekijä, joka keskittyisi nimenomaan varhaiskasvatuksen materiaaliin, sillä varhaiskasvatuksen vakityöntekijöillä ei ole aikaa sitä tehdä. Materiaali tulisi olla lapsia kiinnostavaa ja saatavilla netissä. Kielen tueksi tarvittaisiin saameksi puhuvia lelunukkeja, soivia saamenkielisiä laulukirjoja jne.

7.4. Suositukset saamenkielisen varhaiskasvatuksen kehittämiseksi

Saamelaislasten perusoikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumiseksi saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa tulisi kiinnittää huomiota seuraaviin asioihin:

- Saamenkielisen varhaiskasvatuksen järjestämiseksi turvataan pysyvä ja riittävä rahoitus Saamelaiskäräjien kautta maksettavaksi palvelunjärjestäjille. Rahoitus turvaa saamelaislapsille yhdenvertaisen oikeuden omakielisiin varhaiskasvatuspalveluihin asuinpaikasta riippumatta. Kielipesätoiminnan laajentuessa valtion talousarviossa kielipesätoiminnan kehittämiseksi osoitettua määrärahaa korotetaan. Mahdollistetaan kielipesäohjaajan palkkaaminen, joka kehittää kielenoppimisen pedagogisia menetelmiä yhteistyössä kielipesien työntekijöiden kanssa ja tukee vanhempia.
- Saamenkielistä varhaiskasvatusta kehitetään vastaamaan sisällöllisesti ja laadullisesti saamelaisten omaa käsitystä ja tarvetta näistä palveluista. Saamenkielistä päivähoitoa tulee olla jatkuvasti saatavissa äidinkielisille lapsille siinä muodossa, kun vanhemmat sitä hakevat. Hoitopaikkoja tulee olla riittävästi.
- Turvataan saamen kielen oppimisen jatkuvuus perusopetuksessa kehittämällä etäopetusta ja perustamalla saamenkielisiä luokkia tarpeen mukaan.
- Saamenkieliselle henkilöstölle järjestetään tarpeenmukaista täydennys- ja lisäkoulutusta.
- Saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa tuetaan saamelaista yhteisöllisyyttä ja sukupolvien välistä kanssakäymistä.
- Saamenkielisen varhaiskasvatuksen kehittämisessä ja arvioinnissa tehdään aitoa yhteistyötä vanhempien ja Saamelaiskäräjien kanssa.
- Inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielisen varhaiskasvatusmateriaalin kehittäminen saamen kielen ja kulttuurin omaksumisen tueksi. Saamenkielisen oppimateriaalin tuottamiseen tarkoitettua määrärahaa korotetaan 200 000 eurolla.
- Palkataan saamenkielinen palveluohjaaja koordinoimaan saamenkielisiin palveluihin hakeutumista koko maassa.
- Saamenkielisten työntekijöiden rekisterin perustaminen rekrytoinnin helpottamiseksi.
- Selvitetään mahdollisuuksia kannustinjärjestelmän luomiseksi saamenkieliselle varhaiskasvatuksen henkilöstölle sen varmistamiseksi, että pätevällä henkilöstöllä on riittävästi halukkuutta työskennellä koulutustaan vastaavissa tehtävissä.
- Saamenkielisen henkilöstön työhyvinvoinnin, työnohjauksen ja vertaistuen saatavuuden parantaminen.
- Jatketaan saamenkielisen varhaiskasvatusalan räätälöityä ammatillista koulutusta Oulun yliopiston, Saamelaisalueen koulutuskeskuksen ja Saamelaiskäräjien yhteistyönä.
- Lisätään kuntien virkamiesten osaamista saamen kielessä ja kulttuurissa.

8. SAAMEN KIELEN JA SAAMENKIELINEN OPETUS

Saamen kieltä voidaan opettaa äidinkielen ja kirjallisuuden sekä vieraan kielen oppiaineina ja käyttää opetuskielenä perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa. Perusopetuslaki edellyttää, että saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus annetaan pääosin saamen kielellä. Saamen kieli voi olla myös kielikylpy- ja kaksikielisen opetuksen opetuskieli. Kaikkia Suomessa puhuttua kolmea saamen kieltä, pohjois- ja inarin- ja koltansaamea, voi opiskella myös yliopistotasolla.

Saamelaisopetusta on kehitetty 1970-luvun alusta lähtien, jolloin Suomi siirtyi peruskoulujärjestelmään. Saamen kielellä ja saamen kielessä annettu opetus on vakiinnuttanut asemansa saamelaisten kotiseutualueella. Kotiseutualueen kuntien ulkopuolella opetuksen toteutumisessa on huomattavan suuria ongelmia ja opetustilanne on voimakkaasti kahtiajakautunut.

Saamelaisten kotiseutualueen kunnissa opetuksen toteutumisen ja kehittämisen mahdollistaa saamelaisten kotiseutualueen kuntien saama erityinen rahoitus. Kunnat saavat korvamerkityn rahoituksen saamen kielen ja saamenkielisestä opetuksesta aiheutuviin opettajien palkkamenoihin, joka voi olla jopa 100 % palkkamenoista. Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen yhteenlaskettu oppilasmäärä ja opetustuntien määrä perusopetuksessa on kasvussa. Sen sijaan lukiossa saamen kielten oppilasmäärä on vähentynyt ja saamenkielinen opetus loppunut. Saamen kielistä inarin- ja pohjoissaamen oppilasmäärät ovat olleet pienessä kasvussa koko 2000-luvun. Koltansaamen kielen tilanne opetuksessa on herkässä vaiheessa eivätkä oppilasmäärät ole kasvaneet.

Saamelaisopetuksen toimintaympäristö on 2000-luvulla muuttunut ratkaisevasti. Suuri muutos on mm. saamelaisväestön poismuuttoa kotiseutualueelta seurannut opetuksen saavutettavuuden merkittävä heikentyminen. Saamelaiskäräjien vaalien yhteydessä koottujen tilastojen mukaan Suomen saamelaisista jo noin 65 % asuu laissa määritellyn saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Alle kymmenvuotiaista saamelaislapsista yli 70 % asuu saamelaisalueen ulkopuolella ja 11-17-vuotiaista noin 67 %. Kotiseutualueen ulkopuolella saamen kielen opetuksen piirissä on kuitenkin vain reilut 10 % kaikista saamelaisopetuksen oppilaista.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella voidaan antaa perusopetusta täydentävää, opetushallituksen erikseen rahoittamaa saamen kielen opetusta, jos saamen kieli on oppilaan äidinkieli tai perheen muu kieli. Tämän opetuksen järjestäjät voivat saada valtionavustusta kahden viikkotunnin opetukseen. Saamen kielten oppilaita kotiseutualueen ulkopuolella on vähän, mutta oppilasmäärä on kuitenkin kasvussa. Saamen kielten etäopetusta hyödynnetään vähän ja satunnaisesti. Sitä koskevaa erityistä järjestelyä tai rahoitusta ei toistaiseksi ole. Perusopetusta täydentävällä saamen kielen opetuksella ei ole varsinaisen oppiaineen asemaa.

Saamelaisten kotiseutualueen kunnissa opetustilanne on kehittynyt myönteisemmin, sen saavutettavuus on hyvä ja saamelaisopetuksen osuus opetuksen kokonaisuudesta kasvaa. Valtaosa perusopetusikäisistä saamelaisoppilaista ja toisen asteen saamelaisopiskelijoista jää kuitenkin kokonaan oman kielensä opetuksen ulkopuolelle seurauksena siitä, että he asuvat saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella.

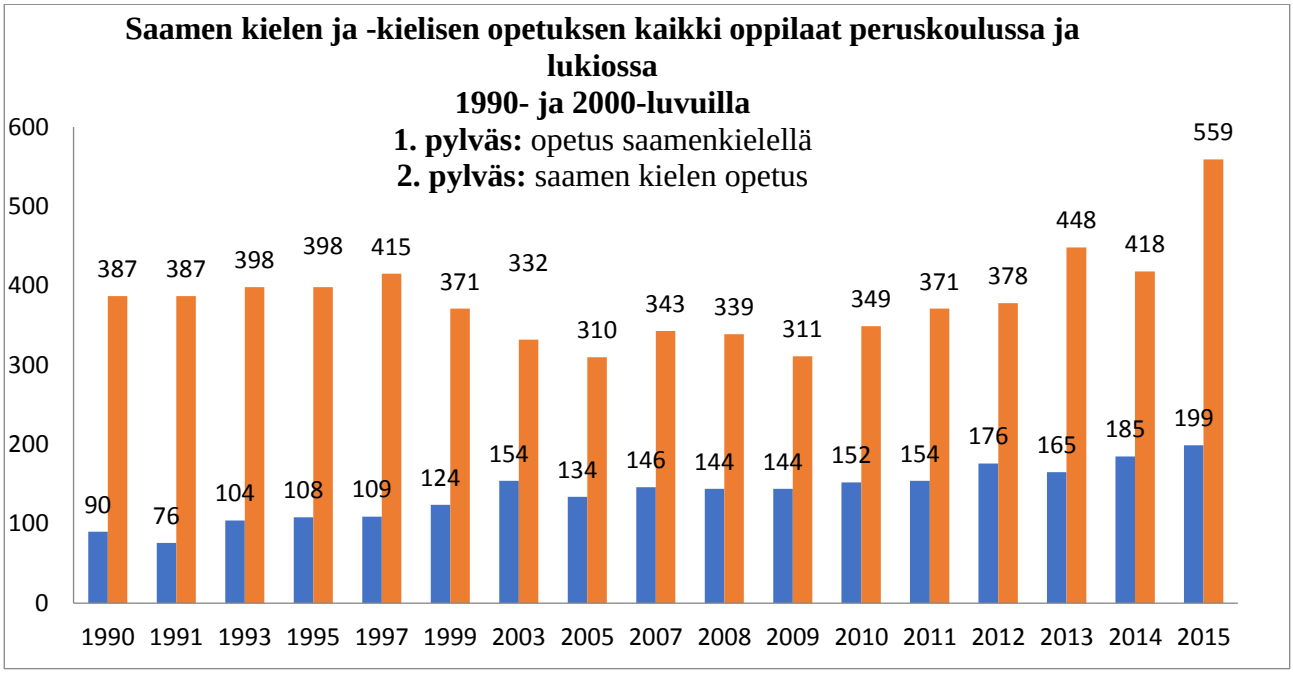

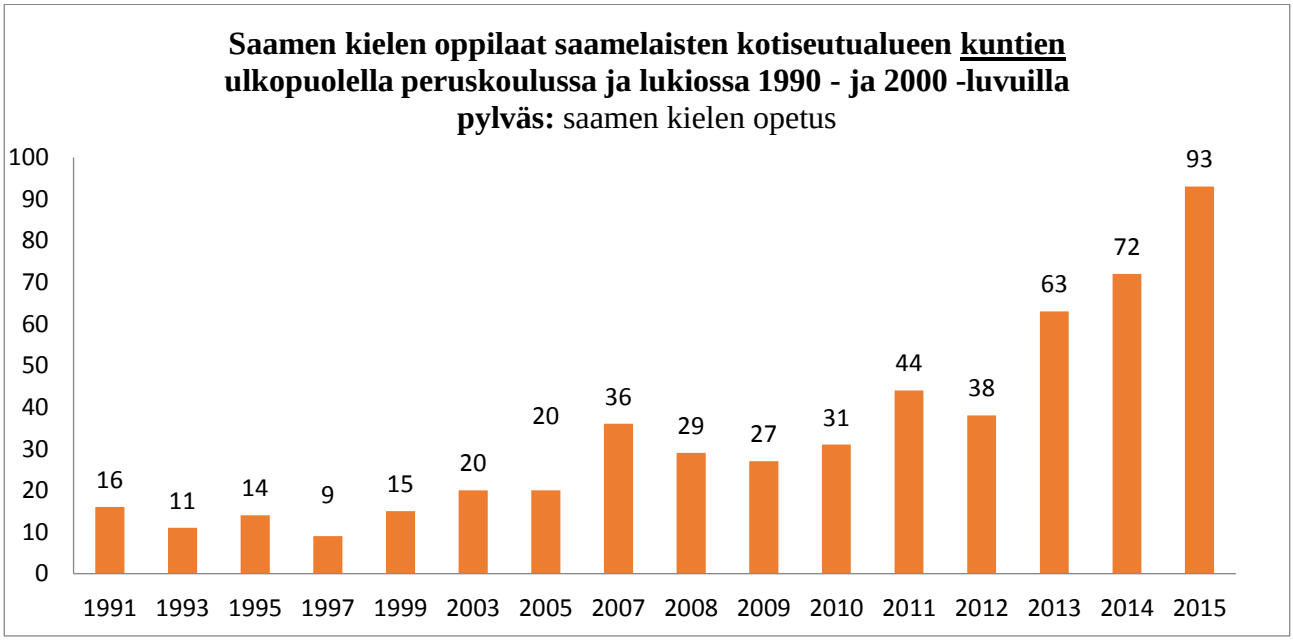

Sähköpostikyselyyn vastasivat rehtori Johanna Nieminen Inarin kunnan Sevettijärven koululta, apulaisrehtori Marja Magga Sodankylän Vuotson koululta, vs. sivistystoimenjohtaja Marjatta Krogerus Utsjoen kunnasta, rehtori-sivistystoimenjohtaja Laila Nikunlassi Enontekiön kunnasta, opetuskonsultti Sari Ahola Helsingin kaupungin kouluvirastosta, kehittäjäopettaja Eija Ruohomäki Oulun kaupungin kouluvirastosta, koulupalvelujohtaja Leila Alaraudanjoki Rovaniemen kaupungin koulupalvelukeskuksesta, palvelupäällikkö Pia Bärlund Jyväskylän kaupungin kouluvirastosta, vastuualuepäällikkö Astrid Kauber Espoon kaupungin kouluvirastosta sekä vararehtori Maritta Mäenpää Saamelaisalueen koulutuskeskuksesta.

8.1. Saamelaisopetus saamelaisten kotiseutualueella

Opetusta koskevat tiedot on koottu Saamelaiskäräjien laatiman, lukuvuotta 2015-2016 koskevan tilaston pohjalta. Lisäksi tehtiin sähköpostikysely saamelaisten kotiseutualueen kunnille, muualla maassa saamen kielen opetusta järjestäville kaupungeille sekä saamelaisten kotiseutualueen koulujen rehtoreille koskien saamenkielistä esiopetusta ja iltapäiväkerhoja.

INARIN KUNTA

Inarin kunnassa puhutaan kolmea saamen kieltä ja kunnan peruskouluissa järjestetään opetusta kaikilla kolmella saamen kielellä. Saamenkielistä opetusta annetaan Inarin koulussa, Ivalon ala- ja yläkouluissa sekä Sevettijärven koulussa. Eniten saamenkielistä opetusta järjestää Inarin koulu (0-9 lk), jossa annetaan äidinkielistä pohjois- ja inarinsaamenkielistä luokkaopetusta kaikilla luokka-asteilla. Inarin koulussa annetaan saame vieraana kielenä opetusta kaikissa saamen kielissä. Inarin koulussa saamenkielistä opetusta sai lukuvuonna 2015-2016 yhteensä 55 oppilasta, joista 25 inarinsaamenkielistä ja 30 pohjoissaamenkielistä opetusta. Saame vieraana kielenä -opetusta inarin- ja pohjoissaamen kielissä annettiin 44 oppilaalle. Koko kunnassa saamenkielistä opetusta annettiin yhteensä 72 perusopetuksen oppilaalle, joista 43 oli pohjoissaamenkielisessä ja 29 inarinsaamenkielisessä opetuksessa. Lisäksi kunnan kouluissa annettiin saamen kielten opetusta oppiaineena yhteensä 185 oppilaalle, joista 28 sai koltansaamen kielen, 44 inarinsaamen kielen ja 113 pohjoissaamen kielen opetusta.

Saamenkielistä esiopetusta järjestetään Inarissa ja Ivalon alakoulussa. Inarissa pohjois- ja inarinsaamenkieliset esiopetusryhmät toimivat omina kieliryhminään. Saamenkielistä iltapäivä-toimintaa esiopetuksen oppilaille järjestetään ryhmäperhepäiväkodeissa, päiväkodeissa ja kielipesissä, mikäli ryhmissä on tilaa (Inarin kunta perheiden palvelut esite). Koulutoimi järjestää alkuopetuksen (1-2 lk) oppilaille sekä erityisoppilaille iltapäivätoimintaa koulun iltapäiväkerhoon varatussa tilassa. Inarin koululla järjestetään pohjoissaamenkielistä iltapäivätoimintaa 1-2 luokkalaisille omana kieliryhmänään heidän koululuokassaan. Inarinsaamenkielistä iltapäiväkerhotoimintaa järjestetään päivittäin tunnin verran omana kieliryhmänään, jonka jälkeen ryhmä toimii yhdessä suomenkielisen iltapäiväryhmän kanssa.

Ivalon alakoulussa annetaan pohjoissaamenkielistä ja inarinsaamenkielistä opetusta. Pohjoissaamenkielistä opetusta annettiin lukuvuonna 2015-2016 kahdeksalle oppilaalle ja inarinsaamenkielistä opetusta neljälle oppilaalle. Lisäksi koulussa annettiin saame vieraana kielenä opetusta inarin-, koltan-, ja pohjoissaamenkielissä. Saame vieraana kielenä -opetuksessa oli yhteensä 90 koulun oppilasta (is 20, ks. 6 ja ps 64). Ivalossa pohjoissaamenkielinen esiluokka toimii 1-2 luokan kanssa samassa ryhmässä. Inarinsaamenkielistä esiopetusta ei järjestetty. 1-2-luokkalaisille tarkoitettua iltapäiväkerhotoimintaa järjestettiin suomenkielisessä ryhmässä koulun kerhotiloissa.

Ivalon yläkoulussa annettiin pohjoissaamenkielistä opetusta lukuvuonna 2015-2016 yhteensä viidelle oppilaalle. Koltansaamen äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta annettiin kahdelle oppilaalle. Saamen kieliä vieraina kielinä oppi yhteensä yhdeksän koulun oppilasta.

Sevettijärven koulu antaa kuluvana lukuvuonna (2016-2017) koltansaamen äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta kolmelle oppilaalle. Oppilaista yhteensä 16 saa koltansaamen opetusta vieraan kielen oppiaineena. Koltansaamenkielistä esiopetusta ei ole. Esikouluryhmässä on kolme lasta joista yksi oppilas on koltansaamenkielinen. Koltansaamenkielinen oppilas saa kuitenkin viisi viikkotuntia opetusta äidinkielellään. Iltapäivätoimintaa järjestetään koulukuljetusten odotusajaksi. Vanhemmilla on mahdollisuus hakea lapsilleen koltansaamen kielipesästä iltapäivätoimintapaikkaa.

Ivalon lukiossa annettiin lukuvuonna 2015-2016 äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta yhdelle inarinsaamenkieliselle ja yhdeksälle pohjoissaamenkieliselle opiskelijalle. Saamen kieltä vieraana kielenä oppivia oli yhteensä 11 (is 2, ps 9).

ENONTEKIÖN KUNTA

Enontekiön kunnassa annetaan opetusta pohjoissaamen kielellä ja pohjoissaamen kielessä. Opetusta järjestetään Hetan, Karesuvannon, Kilpisjärven ja Peltovuoman kouluissa eli kaikissa kunnan peruskouluissa.

Lukuvuonna 2015-2016 pohjoissaamenkielistä opetusta annettiin Hetan koulussa yhteensä kymmenelle oppilaalle, Karesuvannon koulussa 15 oppilaalle, Kilpisjärven koululla yhdelle ja Peltovuoman koululla kolmelle oppilaalle. Pohjoissaamen vieraan kielen opetukseen osallistui yhteensä 33 koulujen oppilasta. Syksyllä 2016 Hetan koulussa käynnistyi kielirikasteinen kaksikielinen opetus, jossa opetuskielinä käytetään sekä suomen että saamen kieltä.

Enontekiön kaikilla kouluilla järjestetään pohjoissaamenkielistä esiopetusta. Esiopetus järjestetään koulujen yhteydessä omissa ryhmissään tai yhdysluokkatoimintana 0-1 luokka-asteet yhdessä. Saamenkielistä iltapäivätoimintaa järjestetään Hetan koululla ja toiminta on suomenkielistä. Karesuvannossa ja Hetassa toimivat syksyllä 2016 hankerahalla ylläpidetyt pohjoissaamen kielen harrastekerhot. Peltovuoman koululla kerhoa on pidetty joka toinen viikko.

Enontekiön erälukiossa pohjoissaamen äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen opetusta annettiin lukuvuonna 2015-2016 kolmelle opiskelijalle.

UTSJOEN KUNTA

Utsjoen kunnassa pohjoissaamenkielistä perusopetusta annetaan kaikilla kouluilla, eli Karigasniemen, Utsjokisuun ja Nuorgamin kouluilla. Lisäksi Utsjokisuun koulussa toimii kaksikielinen kielikylpyluokka, jossa opetusta annetaan pohjoissaamen ja suomen lisäksi myös koltansaamen kielessä. Saamenkielisen opetuksen piirissä oli lukuvuonna 2015-2016 yhteensä 92 kunnan perusopetuksen oppilaista. Saamen vieraan kielen opetukseen osallistui lisäksi 24 perusopetuksen oppilasta. Utsjoen saamelaislukiossa pohjoissaamen äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta annettiin neljälle ja pohjoissaamen vieraan kielen opetusta neljälle opiskelijalle.

Utsjoella kaikilla kouluilla (Karigasniemen, Nuorgamin ja Utsjokisuun koulut) järjestetään saamenkielistä esiopetusta, jossa 0-1 luokat ovat yhdessä. Lisäksi Utsjokisuun koululla toimivat kielikylpyluokat 0-2 luokilla.

Iltapäiväkerhotoimintaa järjestetään kaikilla Utsjoen kouluilla. Iltapäiväkerhotoiminta järjestetään koulun tiloissa Karigasniemessä ja Nuorgamissa, Utsjokisuun koululla toiminta on järjestetty nuorisotilassa. Iltapäiväkerhot toimivat pohjoissaamen ja suomen kielillä. Lapsia ei ole eritelty eri kieliryhmiin, koska kerhoille on vaikea saada saamenkielistä vetäjää. Utsjokisuun koululla on ollut ajoittain vain suomenkielinen kerhonohjaaja, joka saa kuitenkin osin saamenkielisen avustajan palvelua.

SODANKYLÄN KUNTA

Sodankylän kunnan pohjoisosa, Vuotson kylä, kuuluu saamelaisten kotiseutualueeseen, jolla alueella toimivilla koulutuksen järjestäjillä on velvollisuus antaa saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus pääosin saamen kielellä. Pohjoissaamenkielinen perusopetus käynnistyi Vuotson koululla vuonna 2007. Saamenkielistä opetusta sai lukuvuonna 2015-2016 yhteensä kuusi oppilasta. Saame vieraana kielenä -opetusta sai yhteensä 19 koulun oppilasta. Vuotson koululla annetaan pohjoissaamenkielistä

esiopetusta. Esikoululaiset ovat yhdistetyssä luokassa alkuopetuksen oppilaiden kanssa. Vuotson koululla ei ole saamenkielistä iltapäiväkerhoa.

Sodankylän kuntakeskuksessa Aleksanteri Kenan koululla sekä Sompion koululla annettiin lukuvuonna 2015-2016 saame vieraana kielenä -opetusta yhteensä 93 oppilaalle. Sodankylän lukiossa pohjoissaame vieraana kielenä -opetusta annettiin yhdelle oppilaalle.

8.2. Saamelaisopetus saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella

Kysely saamen kielen opetuksesta lähetettiin kaikille kotiseutualueen ulkopuolisille paikkakunnille, joilla saamen kielen opetusta annettiin lukuvuonna 2015-2016. Opetusta annettiin Oulussa, Helsingissä, Espoossa, Vantaalla, Kemissä, Torniossa, Joensuussa, Janakkalassa, Sallassa, Sievissä, Tampereella ja Jyväskylässä. Opetusta annettiin perusopetuksen ja lukion oppilaille lähi- ja etäopetuksena.

Saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella saamen kielen opetus on mahdollista *”vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista*” annetun asetuksen nojalla (A 1777/2009). Saamen kielen opetus on siten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella perusopetusta täydentävää, eikä varsinaista perusopetusta.

HELSINKI

Helsingissä järjestettiin keväällä 2016 pohjoissaamen kielen lähiopetusta perusopetuksessa keskitetysti yhdellä koululla. Syksyllä 2016 Helsingin kaupunki ei ole löytänyt saamen kielen opettajaa. Kaupunki haki saamen kielen opettajaa useamman kerran hakuilmoituksella. Kaupunki on sittemmin hakenut etäopettajaa ja selvittänyt etäopetusmahdollisuuksia. Helsingin kaupunki on maksanut aikaisemmin lasten kuljetuksista aiheutuneet kulut. Helsingin kaupungissa saamen kielen opetuksen järjestämistä on organisoinut opetustoimi ja opetuskoulun rehtori. Opetuksen haasteena on ollut löytää saamenkielinen tuntiopettaja. Toiminnan kehittämiseen tulisi kaupungista saadun palautteen mukaan kehittää "opettajapankki", josta voisi tiedustella opettajia (lähiopettajia tai etäopettajia).

Helsingin kaupungin kouluvirasto ja City Sámit ry ovat tehneet syksyllä 2016 kyselyn, jolla selvitetään saamenkielistä/ kaksikielistä opetusta lapsilleen haluavien perheiden määrää. Saamenkielinen/ kaksikielinen opetus olisi tarkoitettu saamenkielisestä varhaiskasvatuksesta esi- ja perusopetukseen siirtyville lapsille.

ESPOO

Pohjoissaamen lähiopetusta annettiin lukuvuonna 2015-2016 viidelle perusopetuksen oppilaalle. Syksyllä 2016 saamen kielen opetus ei käynnistynyt, koska Espoon kaupunki ei saanut rekrytoitua opettajaa. Tarvetta opetukselle olisi edelleen. Kielen opetusta on järjestetty useina aiempina vuosina.

OULUN SEUTU

Oulussa järjestetään saamen kielen opetusta inarin- ja pohjoissaamen kielissä. Opetusta järjestetään sekä perusopetuksessa että lukiossa. Saamen kielen perusopetus on järjestetty keskitetysti Kastellin koululla, oppilaita on useammasta kaupungin koulusta ja Oulun Normaalikoululta. Inarinsaamen lukiokurssien opetus annetaan lähiopetuksena Kastellin koululla, pohjoissaamen opetus järjestetään etäopetuksena. Oulun kaupunki on järjestänyt kuljetuksen perusopetuksen saamen kielen oppilaille

Kastellin koululle lasten kotikouluilta. Saamen kielten opetuksen järjestämistä koordinoi ja hallinnoi Oulun kaupungin sivistystoimi. Saamen kielten opetus on huomioitu kaupungin opetussuunnitelmassa.

Kaupungista saadun palautteen mukaan saamen kielten ja saamenkielistä opetusta tulisi Oulussa kehittää valtakunnallisella yhteistyöllä. Saamelaisalueen ulkopuolisten kuntien osalta opetusjärjestelyt tulisi koordinoida yhtäläisesti (lukion etäopetus ja perusasteen etäyhteyksiä käyttävä opetus). Tulisi määrittää selkeät roolit eri toimijoille, sekä panostaa valtakunnalliseen tiedotukseen saamen etäopiskelun mahdollisuuksista valtakunnallisesti. Vastuualueiden selkeät vastuujaot, sujuvat menettelyt ja pätevät opettajat takaisivat etäyhteyksiä hyödyntävälle opetukselle toimintaperustan. Olisi panostettava myös paikalliseen nivelvaiheyhteistyöhön opettajien ja rehtoreiden välillä oppilaan opintojen jatkumiseksi parhaalla mahdollisella tavalla. Saamen kielen opetuksen kehitystyö tulisi panostaa toimivien rakenteiden ja menettelyiden kehittämiseen. Saamen kielen opetuksen tiedotusta tulisi kehittää. Olisi tärkeää saada positiivista uutisointia mediassa hyvin toimivista opetuskäytänteistä sekä panostaa huoltajatiedotusta lasten ja nuorten saamen kielen opiskelumahdollisuuksista kouluissa.

ROVANIEMI

Rovaniemen kaupunki järjesti lukuvuonna 2015-2016 inarin- ja pohjoissaamen kielten opetusta perusopetuksessa. Opetus järjestettiin sekä lähi- että etäopetuksena. Lähiopetus annettiin yhdellä koululla keskitetysti ja opetukseen osallistui yhteensä 16 perusopetuksen oppilasta. Lasten huoltajat vastasivat lasten kuljetuksista saamen tunneille. Yhteensä neljä pohjoissaamen ja yksi inarinsaamen perusopetuksen oppilas sai kielen opetusta etänä koulupäivän jälkeen. Opetukseen osallistuttiin lasten kodeissa ja opetus ostettiin Saamelaisalueen koulutuskeskuksesta. Yhteensä kuusi pohjoissaamen lukio-opiskelijaa sai opetuksen etänä saamelaisten kotiseutualueelta. Opiskelijoista kaksi suoritti saamen kielen äidinkielen ja kirjallisuuden kursseja ja neljä vieraan kielen kursseja.

Lähiopetusta ei ole järjestetty syksyllä 2016, koska Rovaniemelle ei ole hausta huolimatta onnistuttu rekrytoimaan saamen kielen tuntiopettajaa. Kaikki saamen kielen oppilaat saavat opetuksen etäyhteyksin. Opetusta esi- ja alkuopetuksen oppilaille ei järjestetä ollenkaan. Kaupunki ostaa opetuksen Saamelaisalueen koulutuskeskukselta.

Saamen kielten opetusta hallinnoi ja organisoi Rovaniemen kaupungin koulupalvelukeskus. Saamen kielen opettamisen haasteena on kaupungin mukaan saamenkielisten opettajien puute. Saamen opetuksen järjestämiseksi tarvitaan osaavia opettajia, jotka voivat tehdä työnsä myös sivutoimisina. Luokanopettaja–saamen kielen aineenopettaja voisi kaupungin arvion mukaan olla hyvä yhdistelmä. Etäopetuksen edelleen kehittäminen on tärkeää. Rovaniemellä opetus olisi hyvä järjestää sekä lähi- että etäopetuksena, koska kaupunki on laaja ja kauimmaisesta koulusta keskustaan on matkaa noin 100 km. Kaupungissa toivotaan rahoituksen kehittämistä niin, ettei saamen kielten opetuksen järjestäminen rasita kaupunkien koulupalveluiden taloutta.

JYVÄSKYLÄ

Jyväskylässä annettiin lukuvuonna 2015-2016 pohjoissaamen kielen opetusta alakoulussa lähiopetuksena keskitetysti kaupungin koululla. Opetusta annettiin kolmelle oppilaalle. Kaupunki kustansi bussiliput oppilaille ja oppilaat kulkivat itsenäisesti koululle. Kaupungin opetusvirasto organisoi ja hallinnoi saamen kielen opetuksen järjestämistä. Saamen kielen opetusta tulisi kaupungin mukaan kehittää niin että lapsille ja nuorille taattaisiin yhdenvertaiset mahdollisuudet saamen kielten opetuksen saamiseen myös saamelaisalueen ulkopuolella kaupungeissa.

8.3. Ammatillinen koulutus

Saamelaisalueen koulutuskeskus on valtion oppilaitos, jonka toimintaa säätelee siitä annettu oma laki (252/2010). Koulutuskeskuksen tarkoituksena on lisätä erityisesti saamelaisväestön ammatillista osaamista, järjestää saamelaisten kotiseutualueen elinkeinoelämän tarpeita vastaavaa koulutusta ja edistää alueen työllisyyttä sekä säilyttää ja kehittää saamelaiskulttuuria. Koulutuskeskus järjestää ammatillista koulutusta ja saamen kielen ja kulttuurin opetusta sekä tuottaa ja kehittää niihin liittyvää oppimateriaalia, verkko-opetusta ja muita opetuksen tukipalveluja.

SAKK:lla on neljä toimipaikkaa: Inarissa, Ivalossa ja Kaamasen Toivoniemessä sekä Enontekiön Hetassa. Koulutuskeskuksen opetuskielet ovat suomen kieli ja saamen kielet. Koulutuskeskuksen antamassa ammatillisessa perus- ja lisäkoulutuksessa noudatetaan ammatillisesta koulutuksesta annettujen lakien säännöksiä. Ammatillisen koulutuksen rinnalla saamen kielen ja kulttuurin opetuksella on ollut kasvava merkitys koulutuskeskuksen toiminnassa. Saamelaisalueen koulutuskeskus järjestää saamenkielistä opetusta luonto- ja ympäristöalan perustutkinnon porotalouden osaamisalalla. Opiskelijoiden ohjaus porotalousopinnoissa voi tapahtua pohjoissaameksi. Käsi- ja taideteollisuusalan perustutkinnon saamen käsityön koulutusta järjestetään myös pohjoissaameksi. SAKK:n saamen kielen ja kulttuurin opetuksen kurssitoiminta eri puolilla saamelaisaluetta tarjoaa mahdollisuuden opiskella saamen kieliä sekä saamenkäsitöitä.

Ammatillisissa perustutkinnoissa kaikki opiskelijat suorittavat kolmen opintopisteen opinnot saamen kielessä ja kulttuurissa. Kulttuuriopinnot koskevat myös saamen kielen taitoisia opiskelijoita. Kaikki koulutuskeskuksen perusopintolinjojen opiskelijat suorittavat vähintään saamen kielen peruskurssin. Koulutuskeskuksen järjestämät lyhytkurssit ovat toimineet saamen kielen, saamelaisen käsityön ja saamelaisen kulttuurin elvyttäjinä saamelaisalueen kylissä. Koulutuskeskuksessa 1990-luvun alusta alkaen toiminut pohjoissaamen kielen ja -kulttuurin lukuvuoden mittainen opintolinja on tuottanut vuosittain uusia saamen kielen puhujia ja mahdollistanut useille oman kielen elvyttämisen. Syksyllä 2011 koulutuskeskuksessa alkoi vastaava 40 opintoviikon laajuinen inarinsaamen kielen ja -kulttuurin koulutuslinja. Vastaava koltansaamen kielen ja kulttuurin opintolinja käynnistyi syksyllä 2012. Kieliopinnoissa noudatetaan Oulun yliopiston saamen kielen tutkintovaatimuksia. Koulutuskeskuksen virtuaalikursseilla on mahdollista suorittaa saamen kielten perus-, keskitason ja ylimmän tason kursseja (1–10 ov).

Koulutuskeskuksella on Opetushallituksen nimittämä johtokunta. Johtokunnan jäsenten enemmistön on edustettava saamelaisväestöä ja heidät nimitetään saamelaiskäräjien esityksestä. Vähintään yhden johtokunnan jäsenen ja hänen varajäsenensä on edustettava saamelaisten kotiseutualueen kuntia. Koulutuskeskuksen johtokunta vastaa opetuksen järjestämisestä ja kehittämisestä. Johtokunnan on seurattava saamelaisten kotiseutualueen ja saamelaisväestön koulutustarpeita ja tehtävä tämän lain mukaista koulutusta, opetusta ja muuta toimintaa koskevia aloitteita. Koulutuskeskus tekee laajaa alueellista ja kansainvälistä yhteistyötä sidosryhmiensä kanssa. (Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7:31—32.)

Saamelaisalueen koulutuskeskuksen henkilökunnasta n. 42 % on saamen kielen taitoisia jossakin Suomen kolmesta saamen kielestä. Saamelaisalueen koulutuskeskuksen toiminnan haasteena on resurssitilanteen heikkeneminen. Sekä saamenkielisestä opetushenkilöstöstä että saamenkielisestä oppimateriaalista on puutetta. Oppilaitoksen kokonaisresurssit ovat pienentyneet ja tullevat entisestään pienenemään ammatillisen koulutuksen rahoituksen supistuessa.

Koulutuskeskus on kehittänyt etäyhteyksiä käyttävän opetuksen pedagogisia ja teknisiä ratkaisuja pian 15 vuoden ajan. Sillä olisi edellytykset järjestää saamen kielten opetusta myös perusopetuksen oppilaille ympäri maan. Toistaiseksi se ei ole ollut mahdollista.

8.4. Suositukset saamelaisopetuksen kehittämiseksi

Saamelaisten kotiseutualueen kunnissa, joiden alueella vuoden 2015 tilastojen mukaan asuu noin 35 % Suomen saamelaisväestöstä, saamen kielen ja saamenkielistä opetusta sai lukuvuonna 2015-2016 yhteensä 565 perusopetuksen ja lukion oppilasta. Saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella, jossa Suomen saamelaisväestöstä asuu noin 65 %, saamen kielten opetusta sai yhteensä 93 perusopetuksen ja lukion oppilasta, mikä on huomattavan vähän.

Saamenkielisen opetuksen tilanne saamelaisalueen kuntien perusopetuksessa on kehittynyt pääasiassa myönteisesti. Koltansaamen opetuksen tilanne on kuitenkin huolestuttava. Kaikkien saamen kielten tilanne lukiossa on huolestuttava ja opiskelijamäärät ovat vähentyneet.

Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (1705/2009) turvaa saamenkielisen ja saamen kielen opetuksen perusedellytykset saamelaisten kotiseutualueen kunnissa. Lain mukaan kotiseutualueen kunnille sekä muille alueella toimiville koulutuksen järjestäjille myönnetään vuosittain valtionavustusta saamenkielisestä ja saamen kielen opetuksesta perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa aiheutuviin kustannuksiin. Valtionavustukset yhteenlaskettuina vastaavat mainittuun opetukseen tarvittavan opetushenkilöstön palkkaamisesta aiheutuvia keskimääräisiä kustannuksia. Erityisrahoituksen seurauksena saamelaisopetus ei ole enää aiempien vuosikymmenten tavoin joutunut kilpailemaan rahoituksesta muiden kunnallisten palveluiden kanssa.

Saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella saamelaisopetuksen järjestäminen on huomattavan vaikeaa. Opetuksen lainsäädännön ja rahoitussäännösten linjauksien vuoksi valtaosa perusopetusikäisistä saamelaislapsista ja -nuorista jää kokonaan oman kielensä opetuksen ulkopuolelle. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisilla kunnilla ei ole lainsäädäntöön perustuvaa velvoitetta saamen kielen opetuksen järjestämiseen. Seurauksena tästä on, että päävastuuta saamen opetuksen hoitamisesta ole helppo sisällyttää yhdenkään virkamiehen tehtävänkuvaan.

Kyselyn perusteella suurin haaste saamen kielen ja saamenkielien opetuksen toteutumiselle on koulutettujen saamenkielisten opettajien puute. Kaupungeissa on vaikea löytää opettajia muutaman viikkotunnin opetukseen. Myös saamelaisten kotiseutualueella pätevien opettajien rekrytoiminen on haasteellista, erityisesti inarin- ja koltansaamen kieliin. Opettajien puutetta on jonkin verran helpottanut Saamelaisalueen koulutuskeskuksen 2010-luvulla käynnistämä saamen kielten intensiivikoulutus, joka toteutetaan lukuvuoden 2016-2017 aikana verkossa.

SUOSITUKSET

- Opetuksen lainsäädäntöä ja rahoitussäännöksiä tulee uudistaa niin, että saamen kielen ja kulttuurin sekä saamenkielistä opetusta voidaan tarjota yhdenvertaisesti koko maassa;
- Kaikille saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa oleville lapsille tulisi turvata omakieliset esikoulu- ja iltapäiväkerhopalvelut sekä mahdollisuus saamenkieliseen perusopetukseen;
- Etäyhteyksiä käyttävä opetus tulisi pikaisesti saattaa mahdolliseksi ja helpoksi toteuttaa;
- Saamen kielen opetuksen järjestämisen valtakunnalliselle koordinoinnille tulisi luoda mahdollisuudet. Saamen opetuksen koordinaattori voisi luoda yhteyksiä, kartoittaa tilannetta ja tiedottaa saamen kielen opetusmahdollisuuksista kotiseutualueen ulkopuolella asuville lasten ja nuorten huoltajille/ vanhemmille sekä koulutuksen järjestäjille ja siten edistää etäyhteyksiä käyttävän opetuksen aikaansaamista kotiseutualueelta muualle maahan;
- Saamelaisten kotiseutualueen kuntien koulujen tulisi valmistaa koulukohtaiset kielistrategiat saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen pitkäjänteiseen kehittämiseen;
- Saamenkielisen oppimateriaalin valmistamista tulee lisätä ja nopeuttaa ja tarkoitukseen osoitettuja varoja lisätä;

- Verkkoon tulisi luoda saamen kielillä toimiva oppimateriaalialusta ja oppimateriaalipankki;
- Saamenkielisten aineenopettajien erityinen koulutushanke tulisi käynnistää pikaisesti;
- Saamen opettajien täydennyskoulutusresurssit kuntoon: ei vain ilmaisia kursseja vaan myös kulujen korvaamista kunnille/kouluille (matkat, majoitus, sijaiset), lisää etäkoulutuksia ja verkostoitumistapahtumia;
- Koulujen opinto-ohjaajien koulutus ja toiminnan kehittäminen mahdollistaisi koulujen kannustuksen saamen kielten opiskeluun ja tarkat tiedot perusasteella aloitettujen saamen kielten opintojen jatko-opintomahdollisuuksista;
- Digiloikan mahdollistaminen myös saamen kielten ja saamenkielisessä opetuksessa;
- Saamen kieli ja saamelaisuus: tietoisuuden lisääminen lasten ja nuorten keskuudessa erilaisella, nuoria kiinnostavalla materiaalilla;
- Rahallinen tuki oppilasryhmille myös saamelaisalueen ulkopuolelta: osallistuminen Saamelaiskäräjien järjestämiin yhteisöllisiin tapahtumiin tehtävä mahdolliseksi kaikkialta Suomesta.

9. SAAMENKIELISET SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUT

Tässä luvussa käsitellään saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämistä pääasiassa saamelaisten kotiseutualueen ja Lapin sairaanhoitopiirin alueen osalta, koska muualla Suomessa saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluita ei ole saatavilla.

9.1. Saamenkieliset sosiaalipalvelut

PSYKOSOSIAALISET PALVELUT

Inarin ja Sodankylän mielenterveystoimistoimistoissa, -neuvoloissa ja perheneuvoloissa ei ole saamenkielisiä palveluita saatavilla. Inarissa psykiatrinen sairaanhoitaja on ollut pohjoissaamen kielikoulutuksessa, mutta ei tällä hetkellä tarjoa saamenkielistä palvelua. Utsjoella työskentelee pohjoissaamenkielinen psykiatrinen sairaanhoitaja. Muissa kunnissa ei ole saamenkielistä palvelua tarjolla. Helse Finnmarkin alaisen saamelaisten psyykkisten palveluiden kehittämisyksikön (SANKS) lasten ja nuorten psykiatrisen poliklinikan terapeutti käy konsultaatiokäynneillä Utsjoella kerran kuukaudessa.

Enontekiöllä on pohjoissaamenkielinen sosiaalityöntekijä. Sosiaalitoimen asiakkailla on mahdollisuus saada omakielistä ja omaan kulttuuriin perustuvaa sosiaalityön palvelua mm. aikuissosiaalityöhön, vanhustyöhön, toimeentuloon ja kuntouttavaan työtoimintaan liittyvissä kysymyksissä, palvelutarpeen arvioinnissa, palveluohjauksessa, talous- ja velkaneuvonnassa sekä tarjoaa saamenkielistä psykoterapiapalvelua parisuhde- ja perheterapiana

Päihdetyössä Enontekiöllä on kehitetty yhteistyössä Samisoster ry:n kanssa saamelaiskulttuurisensitiivisenä päihdetyön avohuollon työmuotona mettäterapiaa, joka on saamelaisista voimavaroista lähtevää, paikalliset erityistarpeet huomioivaa, luontoympäristössä tapahtuvaa ja ammatillisesti ohjattua kuntouttavaa saamenkielistä pienryhmätoimintaa. SamiSoster ry toteuttaa Enontekiöllä, Inarissa ja Utsjoella saamenkielistä päihdeneuvontaa, vertaistoimintaa.

Mielenterveystalo.fi - valtakunnallisesta nettipalvelusta on käännetty pohjoissaamen kielelle osioita aikuisten masennuksen omahoito-ohjelmasta. Tulevaisuudessa pyritään saamaan rahoitusta nuorten mielenterveystalon ja päihdeosion kääntämiseen. Mielenterveystalo.fi on STM:n hyväksymä ja valtakunnallinen nettiportaali, jonka tavoitteena on antaa palveluja ja mahdollisuuksia matalalla kynnyksellä psykoterapiapalveluihin.

IKÄÄNTYNEIDEN PALVELUT

Saamenkielistä palveluohjausta on saatavilla Enontekiön ja Inarin kunnissa pohjoissaamen kielellä. Saamenkielisten ikäihmisten palvelutarpeen arviointi tehdään pääasiassa suomen kielellä tai saamenkielisen työparin tai tulkin välityksellä.

Pohjoissaamenkielistä kotipalvelua on saatavilla virka-aikana Utsjoella, Karigasniemellä, Pohjois- ja Etelä-Inarissa, Hetassa, Karesuvannossa, Vuotossa ja Sodankylässä. Inarinsaamenkielistä kotipalvelua on saatavilla virka-aikana Pohjois-Inarissa. Koltasaamenkielistä kotipalvelua on saatavilla virka-aikana Sevettijärvi-Näätämö alueella. Pohjoissaamenkielistä kotisairaanhoitoa on saatavilla virka-aikana Utsjoella, Hetassa, Karesuvannossa, Vuotsossa ja Sodankylässä. Inarin- ja koltansaamenkielistä kotisairaanhoitoa ei ole saatavilla. Tarvitessaan kotiapua tai kotihoitoa virka-

ajan ulkopuolella, saamenkielinen ikäihminen joutuu muuttamaan asumispalveluyksikköön kuntakeskukseen.

Suomessa ei ole saatavilla saamelaista muistisairaan hoitoa, eikä saamenkielisiä muistikoordinaattoreita. Saamelaisen muistisairaiden hoito tapahtuu usein suomen kielellä. Saamenkieliset lähihoitajat, sairaanhoitajat ja terveydenhoitajat tekevät muistitestejä saamenkielisille asiakkaille. Muistitestejä on käännetty saamen kielille. Testin saamen kielelle kääntämisen lisäksi sisällössä tulisi huomioida kulttuuritausta ja paikalliset olot, jotta testin sisältä olisi tuttu ikäihmiselle.

Inarin kunnassa työskentelee kolme pohjoissaamenkielistä ja kolme koltansaamenkielistä lähihoitajaa Koivikon ja Männikön palvelutaloissa. Terveyskeskuksen vuodeosastolla työskentelee yksi pohjoissaamenkielinen lähihoitaja. Saamenkieliset työntekijät toimivat tarvittaessa tulkkina muissa osastoissa tai vuodeosastolla. Utsjoen kunnassa terveyskeskuksen vuodeosastolla ja dementiaosastolla työskentelee yksi pohjoissaamenkielinen lähihoitaja. Avopalvelukeskuksessa työskentelee pohjoissaamenkielinen toiminnanohjaaja. Enontekiön vanhainkodissa työskentelevällä sairaanhoitajalla ja muutamalla muulla hoitajalla on tyydyttävä tai saamen kielen alkeistason kielitaito. Muonion vuodeosastolla työskentelee kaksi pohjoissaamenkielistä lähihoitajaa. Sodankylän asumispalveluyksiköissä (joissa on saamenkielisiä asukkaita) työskentelee pohjoissaamenkielinen lähihoitaja muutamana päivänä viikossa. Saamenkielisen ikäihmisen intervallihoito toteutetaan suomenkielisellä osastolla. Saamenkielistä palvelua saa niillä osastoilla, joissa saamenkielisiä työntekijöitä on työvuorossa. Saamenkielistä työntekijöitä ei ole kaikilla osastoilla. Inarinsaamenkielisten ikäihmisten tilanne on heikoin.

SamiSoster ry järjestää Enontekiöllä ja Inarissa pohjoissaamenkielistä ohjattua ryhmätoimintaa ja tapahtumia ikäihmisille. Enontekiöllä toimii järjestölähtöisenä kotikäyntityönä neuvontaa ja aktivointia saamelaisten ikäihmisten arjessa selviytymisen tukemiseksi. Enontekiön kunnan sosiaalitoimen kanssa yhteistyössä toteutetaan omaishoitajille kuukausittain vertaisryhmä-kokouksia ja vuosittainen virkistysleiri on suunnattu kaikille saamelaisalueen omaishoitajille. Utsjoella SamiSoster ry toteuttaa pohjoissaamen kielellä saamelaisten muistisairaiden ja heidän lähipiirinsä tueksi arjen tukitoimintaa. Toimintamuotoina ovat ohjatut vertaisryhmät, tapahtumat, muistityöpajat ja järjestölähtöinen kotikäyntityö. Toiminnalla tuetaan muistisairaan kotona asumista ja heidän lähipiiriä/ hoitajia muistisairaan kohtaamisessa ja tukemisessa. Muistityöpajojen ja koulutustilaisuuksien sisältönä ovat muistisairauden tuomat haasteet ja niistä selviytymisen sekä niiden käsittely saamelaiskulttuurisesta näkökulmasta. Yhteistyökumppanina on Suomen muistiasiantuntijat ry. Toiminnan pohjalta on tuotettu työskentelymateriaalia.

PERHEIDEN PALVELUT

Lasten ja perheiden sosiaalipalveluissa Enontekiöllä on mahdollisuus asioida lastensuojeluasioissa pohjoissaamenkielisen sosiaalityöntekijän kanssa ja lastenvalvojan palvelut on mahdollista saada omakielisinä. Inarin kunnassa on yksi sosiaalityöntekijä opiskellut pohjoissaamea (tyydyttävä kielitaito). Lastensuojelun avohuollon tukitoimena Utsjoella toimii pohjoissaamenkielinen perhetyöntekijä. Muissa saamelaisalueen kunnissa ei vastaavaa saamenkielistä palvelua ole tarjolla. Lapsiperheiden on mahdollista saada kotipalvelua pohjoissaamen kielellä Enontekiöllä, Inarissa, ja Utsjoella sekä koltansaamen kielellä Sevettijärven alueella ja inarinsaamen kielellä Pohjois-Inarissa.

Norjassa Karasjoella on saatavilla pohjoissaamenkielisiä perheneuvolapalveluita (ennaltaehkäisevä yhteisötoiminta, perheterapia, perheneuvottelu, lastensuojelu) sekä kriisi- ja insestikeskuksen palveluita.

SamiSoster ry järjestää saamelaisille lapsiperheille vuosittain tuettuja lomia.

VAMMAISTEN PALVELUT

Saamenkielisiä vammaispalveluja ei ole tällä hetkellä saatavilla lukuunottamatta saamenkielistä palvelutarpeen arviointia Enontekiön sosiaalitoimistossa. Tilanne on riippuvainen saamenkielisten sosiaalityöntekijöiden tilanteesta kunnassa. Tällä hetkellä Utsjoen sosiaalitoimessa ei ole yhtään saamenkielentaitoista työntekijää. Utsjoella on mahdollista saada toimintaterapiaa saamen kielellä, mutta muilta osin saamenkielistä päivä- ja työtoimintaa ei ole tarjolla. Käytännössä saamenkielinen lapsi joutuu tällä hetkellä kasvamaan suomenkieliseksi, koska kaikki kuntoutuspalvelut ovat suomenkielisiä ja suomalaisen kulttuurin mukaisia. Esimerkiksi puhe- tai muuta terapiaa ei ole Suomen puolella tarjolla saamen kielillä ja rajat ylittävien palvelujen käyttö on monimutkaista tai toimimatonta. Sama tilanne on esim. aikuisilla aivovammautuneilla, jotka opettelevat puheen uudelleen. Toisaalta asiakkaan toimintakykyä, terveyttä ja erityistarpeita mittaavia testejä ei ole saatavilla eri saamen kielillä, mikä vuoksi tulosten ja diagnoosin luotettavuus voi kärsiä.

Vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus saada kotipalvelua pohjoissaamen kielellä Vuotson, Utsjoen, Enontekiön ja Inarin alueella, koltansaamen kielellä Sevettijärven alueella.

Saamenkielistä kuulontutkimusta ei ole Suomessa saatavilla. Kuulontutkimus vieraalla kielellä on ongelmallista, koska se voi mm. antaa väärälaisen tuloksen kuulon tasosta.

TOIMINTAKYVYN EDISTÄMINEN JA KUNTOUTUS

Terveydenhuoltolain 28 §:n mukaista lääkinnällistä kuntoutusta ei ole saatavilla millään saamen kielellä. Kuntoutusneuvonta ja -ohjaus muulla kuin äidinkielellä on vaikeasti ymmärrettävä eikä välttämättä tuota toivottavaa tulosta kuntoutumisessa.

Apuvälinepalveluja ei ole saamen kielellä ja niissä oma kieli korostuu sekä vaikean suomenkielisen terminologian että asiasisällön vuoksi. Mikäli apuväline ohjaus ei ole toimiva ja saavuta hyvin käyttäjää, apuvälineet jäävät hyödyntämättä ja silloin kuntoutuminen / omatoiminen selviytyminen ei toteudu toivotulla tavalla.

Kelan kustantamaa saamenkielisiä kuntoutuskursseja järjestetään Lapin kuntoutus Oy:ssä Rovaniemellä. Vuonna 2016 järjestettiin tuki-ja liikuntaelinsairaille yksi kurssi työelämässä oleville ja yksi työelämän ulkopuolella oleville ja yksi monisairaille ikäihmisille. Kursseille järjestetään asiakkaan niin halutessa saamenkielinen tulkkaus.

SamiSoster ry toteuttaa saamenkielistä hyvinvointia ja osallisuutta tukevaa ohjattua pienryhmätoimintaa saamelaisille poronhoitajille ja heidän perheilleen[8]. Toimintamuotoina ovat ammatillisesti ohjatut pienryhmät ja hyvinvointityöpajat, joissa jaetaan tietoa ja keskustellaan hyvinvointiin liittyvistä kysymyksistä. Lisäksi toteutetaan saamenkielistä neuvontaa ja ohjausta yhdistyksen toimialaan liittyvissä asioissa. Pienryhmätoimintaa toteutetaan Enontekiöllä ja hyvinvointipäiviin osallistujat tulevat koko saamelaisalueelta.

[8] *Buorre boahtteáigi - porosaamelaisten hyvinvoinnin ja osallisuuden edistäminen-hanke*

9.2. Saamenkieliset terveyspalvelut

TERVEYDEN- JA SAIRAANHOITO

Saamelaiset lapsiperheet ovat toistuvasti tuoneet esille saamenkielisten palvelujen tarpeita äitiys- ja lastenneuvolassa. Erityisenä puutteena on koettu saamenkielisen lapsen kielen kehityksen seuraaminen ja testaaminen suomen kielellä. Suomenkielisen testin seurauksena voidaan todeta, että lapsen kielen kehitys on viivästynyt. Tosiasiallisesti kysymys voikin olla siitä, ettei äidinkieleltään saamenkielinen lapsi vielä osaa suomea riittävän hyvin. Vanhemmat eivät koe saavansa äitiys- ja lastenneuvolassa tukea ja opastusta monikielisyyskasvatukseen liittyvissä kysymyksissä. Saamenkielistä monikielisyyskasvatusmateriaalia ei ole saatavilla. Saamenkielisen terveydenhoitajan ohjausta ja neuvontaa tarvittaisiin koko raskauden ajaksi. SamiSoster ry on tuottanut pohjoissaamenkielistä puheterapiamateriaalia ja se on jaettu saamelaisalueen kuntien käyttöön.

Pohjoissaamenkieliset terveydenhoitajat työskentelevät osa-aikaisesti Utsjoella ja Enontekiöllä. Enontekiöllä terveydenhoitaja toimii 50 % työajasta työterveyshuollossa ja 50 % kotisairaanhoidossa ja tarpeen mukaan äitiys- ja lastenneuvolassa sekä kouluterveydenhuollossa. Toiminta-alueena on Enontekiön kunta Karesuvantoon asti. Utsjoella neuvola- ja kouluterveydenhuollon palveluita on mahdollista saada kahtena päivänä viikossa. Terveydenhoitajien työaika ei ole perheiden asiakastarpeen kannalta riittävä. Inarin ja Sodankylän kunnissa ei ole saamenkielistä terveydenhoitajaa. Koulukuraattorin ja koulupsykologin palveluita ei ole saatavilla saamen kielillä.

Sairauksien ehkäisyn ja terveyden edistämisen tueksi ei ole riittävästi saatavilla saamenkielistä ja saamelaiskulttuurin huomioivaa terveyskasvatusmateriaalia. Materiaalia löytyy jonkin verran pohjoissaamen kielellä, inarin- ja koltansaamen kielillä materiaalia ei ole ollenkaan saatavissa.

PÄIVYSTYS JA ENSIHOITO

Utsjoella virka-aikainen päivystyshoitotyö on poliklinikalla. Päivystyshoitotyöstä vastaa pääosin vuodeosaston sairaanhoitaja ja joissakin tapauksissa lähihoitaja. Illalla, yöllä sekä viikonloppuna päivystyshoitotyö on ohjattu sekä Ivalon terveyskeskukseen että Utsjoen vuodeosaston sairaanhoitajalle. Utsjoella työskentelee pohjoissaamenkielinen lääkäri. Karasjoen kunnalla on oma virka-ajan ulkopuolinen lääkäripäivystys. Utsjoen kunta neuvottelee Karasjoen kunnan kanssa lääkäripäivystysyhteistyöstä. Karasjoella on useita saamenkielisiä lääkäreitä ja matka Karigasniemeltä Karasjoelle on vain 20 kilometriä kun taas nykyiseen päivystyspaikkaan Ivaloon matkaa Karigasniemeltä on 140 kilometriä.

Inarissa on lääkäripäivystys 24/7. Virka-aikainen päivystyshoitotyö tapahtuu päivystysvastaanotolla. Illalla, yöllä ja viikonloppuna hoitotyöstä vastaa vuodeosastolla nimetty sairaanhoitaja. Inarissa työskentelee yksi pohjoissaamenkielinen lääkäri. Sairaanhoitajat ovat suomenkielisiä.

Muonio-Enontekiön terveydenhuollon ky:llä on yhteispäivystys Kolarin ja Kittilän terveyskeskusten kanssa: joka kolmas yö: päivystys Muonion terveyskeskuksessa ja joka kolmas yö: Kittilän tai Kolarin terveyskeskuksessa. Klo 8-16 päivystyshoitotyö päivystysvastaanotoilla (Muonio, Hetta). Illalla, yöllä sekä viikonloppuna Muonion vuodeosaston sairaanhoitaja vastaa päivystyshoitotyöstä ja Luppokoti (Hetta) tarjoaa pienimuotoista päivystystä. Ensimmäisessä yhteydenotossa hoidon tarpeen arvioinnin tekee enimmäkseen sairaanhoitaja ja lähihoitaja. Hetassa Luppokodilta voi asiakas käydä hakemassa päivystävän lääkärin määräyksellä vaikka jotakin särkylääkettä tai antibioottikuurin aloituksen tai hoitajat voivat arvioida / hoitaa haavoja, antaa kylmäpussihoitoa. Päivystyksessä ei ole saamenkielistä henkilöstöä. Hetan Luppokodilla muutama hoitaja osaa jonkin verran pohjoissaamea.

Sodankylässä päivystyshoitotyö on arkisin ja viikonloppuisin 08-21 poliklinikalla. Muina aikoina hoitotyön päivystyksestä vastaa LKS. Sodankylässä ei ole saamenkielistä henkilöstöä päivystyksessä. Rovaniemi vastaa Inarin ja Utsjoen sosiaalipäivystyksestä. Sodankylässä on oma sosiaalipäivystys. Sosiaalipäivystyksessä ei ole saamenkielisiä työntekijöitä. Marraskuussa 2011 Lapin sairaanhoitopiiri, Norjan Helse Nord ja Ruotsin Norrbottenin läänin erikoissairaanhoito solmivat sopimuksen ensihoidon yhteistyöstä.

ERIKOISSAIRAANHOITO

Lapin sairaanhoitopiirillä on ollut erikoissairaanhoitosopimus vuodesta 2007 lähtien Norjan Helse Finnmarkin kanssa pohjoissaamenkielisten palvelujen ostamiseksi Norjasta. Sopimus mahdollistaa Helse Finnmarkin erikoissairaanhoidon palvelujen tarjoamisen ensisijaisesti Suomen saamenkielisen väestön tarpeisiin ja Lapin sairaanhoitopiirin erikoissairaanhoidon palvelujen tarjoaminen ensisijaisesti Finnmarkin suomenkielisen väestöntarpeisiin. Karasjoella toimii Helse Finnmarkin alainen erikoislääkärikeskus, jossa on usean erikoisalan lääkäreiden vastaanottoja. Lapin sairaanhoitopiiri on hankkinut Norjasta eniten lasten- ja nuorten psykiatriaa, kuulon huoltoa, ihotautien ja kardiologian avohoitoa sekä muutamia synnytyksiä Kirkkoniemen sairaalasta. Palveluja ovat käyttäneet muutamat kymmenet potilaat vuosittain. Helse Finnmarkin ja Lapin sairaanhoitopiirin välinen sopimus mielenterveyspalveluista koskee nykyisellään vain yksilöä ei ryhmää tai yhteisöä. Saamelaisyhteisöissä on ilmennyt tarvetta saada keskusteluapua/kriisiapua matalan kynnyksen palveluna johtuen lisääntyvästä vihamielisestä ilmapiiristä saamelaisia kohtaan. Yhteisönä avun saaminen ei onnistu vaan yhteisön jokaisen jäsenen tulisi hankkia yksilöllinen lähete. Menettely ei vastaa saamelaisten palvelutarvetta.

Lapin keskussairaalassa on yksittäisiä saamenkielentaitoisia työntekijöitä, mutta ei ole olemassa systemaattista kartoitusta siitä miten he käyttävät kielitaitoaan työssään. Rovaniemen ammattikorkeakoulussa tehtiin vuonna 2013 opinnäytetyö siitä, miten saamelaisten kielellisten oikeudet toteutuvat Lapin sairaanhoitopiirissä. Tutkimuksen perusteella puolet hoitajista oli kohdannut kielellisiä haasteita saamenkielisen potilaan hoitotyössä. Lähes kaikki hoitajat pitivät äidinkielellä saatua hoitoa merkityksellisenä saamenkieliselle potilaalle. Saamenkielisen hoitohenkilökunnan määrää pidettiin riittämättömänä. Tulkkausapua oli tarvittu, mutta sen saamisessa oli parannettavaa. Hoitohenkilökunta tuntee huonosti saamen kielilain ja sen merkityksen hoitotyössä, sillä saamen kielilaista tiedottaminen hoitohenkilökunnalle on ollut puutteellista.[9] Lapin keskussairaalassa poliklinikka- ja osastohoidossa tulkkaus järjestetään tulkin välityksellä.

[9] Kinnunen Oskari-Kitti Henri 2013: Saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuminen Lapin sairaanhoitopiirissä. Rovaniemen ammattikorkeakoulu

9.3. Saamelaisten hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen

Julkisella vallalla on perustuslain velvoite edistää väestön terveyttä toisaalta sosiaali- ja terveydenhuollon ehkäisevän toiminnan kautta ja toisaalta kehittää yhteiskunnan olosuhteita väestön terveyttä edistävään suuntaan. Tilasto- ja rekisteritietokannoissa ei ole saatavilla erikseen saamelaisten hyvinvointia, terveyttä ja elinoloja koskevaa tietoa. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan julkinen valta ei ole kiinnittänyt lain vaatimalla tavalla huomiota saamelaisen alkuperäiskansan terveyden edistämiseen. Kunnat eivät hyvinvointikertomuksia laatiessaan selvitä erikseen saamenkielisen väestön hyvinvoinnin tilaa. Kunnan yleisellä otannalla kerätty tieto ei edusta saamelaisten ja saamelaisyhteisön hyvinvoinnin tilaa. Saamelaisten hyvinvointivajeet eivät ole päättäjien tiedossa, jolloin saamelaisten hyvinvointia parantavat toimet eivät priorisoidu kehittämiskohteiksi. Tämä näkyy käytännössä siten, ettei saamelaisia varten ei ole saamelaisten kotiseutualueella kehitetty sosiaali- ja terveydenhuollossa ennalta ehkäiseviä toimia samalla tavalla kuin suomenkieliselle väestölle. Saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen edellyttää perehtymistä saamelaiskulttuuriin ja sen terveyttä ja hyvinvointia sääteleviin tekijöihin. Tästä syystä tarvitaan kulttuurin huomioivaa lähestymistapaa saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämisessä käyttäen hyödyksi saamelaisten perinteisiä yhteisöllisyyden rakenteita ja käytänteitä.

Saamelaisten hyvinvointiin ja terveyteen vaikuttavat merkittävästi saamelaisväestön yhteiskunnallinen ja poliittinen tilanne. Suomen, Norjan ja Ruotsin saamelaisnuoret ovat YK:n raportissa (E/C.19/2013/8) nostaneet esille saamelaisiin kohdistuvan lisääntyvän rasismin ja vihapuheen. Lisääntyneen negatiivisen ilmapiirin vuoksi, nuoret kokevat tilanteen raskaana. Saamelaisväestöä koskeva yhteiskunnallinen tilanne vaikuttaa suoraan myös saamelaisiin työyhteisöihin sekä perinteisistä elinkeinoista elantonsa saaviin yhteisöihin ja perheisiin. Yhteiskunnallisesta tilanteesta ja koetusta häirinnästä, tai sen pelosta, johtuen asioiden ja ongelmien esiin nostaminen koetaan jopa mahdottomana. Perinteisiin elinkeinoihin, kuten poronhoitoon, kohdistuu myös monenlaisia paineita. Paineita luovat hallinnollisten ja poliittisten päätösten aiheuttamat toimet poronhoitoalueella, kokemus vaikutusmahdollisuuksien puutteesta omaan tilanteeseen sekä huoli elinkeinon kannattavuudesta.

Saamelaisten hyvinvointia mittaavissa indikaattoreissa tulisi huomioida saamelaisten omat arvot, perinteinen tieto, kieli, osallisuus sekä perinteiset elinkeinot. Saamelaisten osalta erityisesti ennaltaehkäisevien toimien suunnittelu edellyttää kokonaisvaltaista tietoa saamelaisten toimeentulosta ja elinoloista.

9.4. Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämistarpeet

Saamelaiset kohtaavat monia haasteita sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmässä. Julkinen valta on siirtänyt vastuunsa kielellisten oikeuksien edistämisestä saamenkieliselle asiakkaalle ja asiakkaan on erikseen vaadittava saamenkielistä palvelua. Omakieliset palvelut ja kulttuurintuntemus korostuvat erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa, joissa käsiteltävät asiat ovat usein hyvin henkilökohtaisia ja vaikeasti ilmaistavia. Äidinkielellä on ratkaiseva merkitys hoidon laatuun ja potilasturvallisuuteen. Kieli voi joissakin tapauksessa olla jopa kriittinen tekijä hoidon onnistumiselle silloin, kun on kyse vakavasti sairaasta (ensiapu, tehohoito), mielenterveyteen liittyvistä asioista, lapsista tai muistisairaista.

Sosiaali- ja terveyspalveluihin hakeutuminen ei ole saamelaisille itsestäänselvyys, Jos palvelusta ei koeta olevan apua, niiden piiriin ei hakeuduta. Erityisesti mielenterveyspalveluissa äidinkielen ja

kulttuurintuntemuksen merkitys korostuu. Vieraalla kielellä tarjottu palvelu voi vielä enemmän kuormittaa potilasta ja vaikeuttaa sitä kautta potilaan hyvinvointia. Pahimmassa tapauksessa apua tarvitseva saamelainen potilas tulee väärin ymmärretyksi tai joutuu käyttämään voimavarojaan selventääkseen saamelaiseen kulttuuriin kuuluvia uskomuksia ja tapoja.

Saamen kielilain mukaan viranomaisen tulee tominnassaan oma-aloitteisesti huolehtia siitä, että saamen kielilain turvaamat kielelliset oikeudet toteutuvat käytännössä. Saamelaisten kotiseutualueella viranomaisella on saamen kielilain mukaan erityinen velvollisuus huolehtia julkisten palvelujen saatavuudesta saamen kielellä. Oikeusministeriön 25.11.2016 julkaiseman selvityksen[10] mukaan saamenkielisten oikeudet saamenkielisiin palveluihin toteutuvat heikosti saamelaisten kotiseutualueella. Positiivisin tilanne on Utsjoen kunnassa, heikoin taas Sodankylän kunnassa sekä inarin- ja koltansaamen puhujilla. Keskeisiä sosiaali- ja terveyspalveluita oli saanut jollain saamen kielellä vain pieni osa vastaajista. Sosiaalipalveluihin oltiin keskimäärin tyytyväisempiä kuin terveyspalveluihin. Vastaajat näkivät erityisen ikävänä saamenkielisille vanhuksilla ja lapsille suunnattujen palveluiden puutteet. Toisaalta niihin palveluihin, joita saamen kielillä oli saatavilla, oltiin yleisesti ottaen tyytyväisiä, ja palveluiden saatavuus oli vastaajien mukaan parantunut jonkin verran viime vuosina. Suurin osa vastaajista piti oikeutta saamenkielisiin palveluihin tärkeänä, mutta mm. puutteellisen saamen kielen luku- ja kirjoitustaidon vuoksi kaikki eivät kokeneet luontevaksi saamenkielistä asiointia. Ratkaisuksi saamenkielisten palveluiden puutteisiin ehdotettiin mm. saamen kielten aikuisopetuksen lisäämistä ja saamenkielisten työntekijöiden rekrytoinnin tehostamista.

Saamelaisia koskevaa ajantasaista hyvinvointitietoa tarvitaan sosiaali- ja terveyspalvelujen suunnittelussa, palvelutarpeiden ja hyvinvointivajeiden tunnistamisessa. Viranomaisten ylläpitämät hyvinvointia ja elintasoa kuvaavat tilastot eivät tunnista saamelaisten hyvinvointia koskevia erityispiirteitä, sillä saamelaisten kokema hyvinvointi sisältää valtaväestön kokemuksista eroavia kehitystrendejä. Koulutusta, toimeentuloa ja muut laajasti hyväksytyt hyvinvointia kuvaavat indikaattorit eivät muodosta kuvaa saamelaisten hyvinvoinnista, koska materiaalinen hyvinvointi ei välttämättä korreloi koetun hyvinvoinnin kanssa. Saamelaisten hyvinvointiin liittyy terveyden ohella sosioekonomiseen hyvinvointiin liittyvät asiat, kuten yksilöiden ja yhteisöjen mahdollisuus toimeentuloon sekä yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen osallistumiseen. Hyvinvointia myös heikentävät purkamattomat sukupolvien kokemukset ja traumat sekä niihin liittyvät kielen ja kulttuurin kokemat murrokset. Nämä kokemukset eivät tule esille tilastoissa. Saamelaisten hyvinvoinnin ja terveydentilasta tulisi saada ajantasaista tietoa koko Suomen alueelta. Saamelaisten kielelliset oikeudet ovat paremmin turvattu saamelaisten kotiseutualueella, saamelaisen kieli- ja kulttuuritausta tulisi jatkossa huomioida myös kotiseutualueen ulkopuolella. Tämä on tärkeä kehittämiskohde lähitulevaisuudessa etenkin perheiden ja ikäihmisten palveluissa.

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisen ja tuottamisen suurimpana haasteena ovat asenteet, koulutetun saamenkielisen henkilöstön puute sekä resurssipula. Haasteiden voittamiseksi tarvitaan yhteistä tahtotilaa parantaa saamenkielisten palvelujen saatavuutta luomalla uusia palvelumahdollisuuksia, koulutus- ja aluepoliittisia toimenpiteitä, taloudellista panostusta ja hyvää koordinaatiota. Keskeistä saamenkielisten palvelujen kehittämisessä on asenneilmapiirin muuttaminen.

Saamelaisten kannalta keskeisiä ovat kielen lisäksi palvelut, jotka tavalla tai toisella ylläpitävät ja tukevat yhteisöllisyyttä ja yhteisön elinvoimaisena säilymistä ja kolmanneksi palvelut, joiden kautta mahdollistuu perinteisen tietämyksen, elinkeinojen, elintapojen ja arvojen huomioon ottaminen ja siirtäminen sukupolvelta toisille. Lisäksi on huomattava, että saamelaisyhteisöjen hyvinvoinnin ja

[10] Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella. Oikeusministeriön julkaisu 39/2016.

elinolojen ominaispiirteissä korostuu valtakunnan rajat ylittävä ulottuvuus. Pohjoismaisen saamelaissopimuksen voimaansaattaminen helpottaisi merkittävästi rajat ylittävää yhteistyötä sosiaali- ja terveydenhuollossa.

Saamenkielisten palvelujen keskeisimmät kehittämiskokonaisuudet:

- Laadukkaiden ja asiakaslähtöisten saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuuden turvaaminen, resursointi ja kehittäminen
- Uudenlaisten kulttuurinmukaisten palvelu- ja toimintamallien kehittäminen
- Saamenkielisen palvelukokonaisuuden koordinointi ja palveluohjaus
- Saamelaisten palvelutarpeiden tunnistaminen ja niihin vastaaminen
- Saamelaisten osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden varmistaminen
- Saamenkielisen henkilöstön saatavuuden turvaaminen
- Rajayhteistyön esteiden poistaminen
- Inarin- ja koltansaamenkielisten palvelujen saatavuuden turvaaminen
- Etätulkkauspalvelujen kehittäminen
- Saamelaisväestön hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen

9.5. Suositukset saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämiseksi

Laadukkaiden, asiakaslähtöisten saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen lähtökohtana on saamelaisten palvelutarpeiden tunnistaminen, saamenkielisen peruspalvelutason selkeä parantaminen, palvelukokonaisuuden yhtenäistäminen, palveluohjaus ja rajayhteistyöesteiden poistaminen. Kaiken edellytyksenä on saamelaisten täysimittainen osallisuus ja itsemääräämisoikeus kaikissa saamelaisten koskevissa asioissa.

Saamenkielisten palvelujen integroituneella palvelukokonaisuudella tavoitellaan nykyistä parempaa peruspalvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta omalla äidinkielellä asuinpaikasta riippumatta. Palvelumallia luotaessa erityishuomiota tulee kiinnittää YK:n alkuperäiskansajulistuksen mukaisesti ikäihmisten, naisten, nuorten, lasten ja vammaisten oikeuksiin ja erityistarpeisiin. He ovat oikeutettu saamaan positiivista erityiskohtelua, jolloin saamen kielen ja kulttuurin huomioivissa palveluissa käytetään eritystoimia, jotka mahdollistavat saamelaiselle elää oman kulttuurinsa mukaista elämää oman yhteisönsä jäseninä.

Laadukkaiden saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämiseksi tarvitaan seuraavia toimenpiteitä:

- Turvataan lainsäädännöllä inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuus koko maassa.
- Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi osoitetun korvamerkityn erillismäärärahan turvaaminen lailla kulttuuri-itsehallinnon perustalta.
- Saamenkielisen asiakkaan kielellisten ja kulttuuristen erityispiirteiden huomioiminen palvelutarpeen arvioinnissa, palvelusuunnittelussa ja palvelujen toteutuksessa.
- Sosiaalipalveluissa, perusterveydenhuollossa, erikoissairaanhoidossa ja erityishuollon palveluissa tulee varautua paremmin ja hankkia riittävät kielelliset ja kulttuuriset valmiudet saamelaisten asiakkaiden kohtaamiseen.
- Rajat ylittävien palvelujen saatavuuden ja sujuvuuden parantaminen byrokratiaa vähentämällä ja rajayhteistyötä koskevan puitesopimuksen laatiminen perusterveydenhuollon ja

sosiaalipalvelujen osalta. Kansallisten toimijoiden (ministeriö, Kela, Valvira) on tuettava ja edistettävä rajayhteistyötä. Rajayhteistyön edistäminen määritellään Lapin maakunnan tehtäväksi.
- Saamenkielisen ammattihenkilöstön saatavuuteen ja koulutukseen panostetaan erityisin toimenpitein.
- Selvitetään mahdollisuuksia kannustinjärjestelmän luomiseksi saamenkieliselle henkilöstölle sen varmistamiseksi, että pätevällä henkilöstöllä on riittävästi halukkuutta työskennellä koulutustaan vastaavissa tehtävissä.
- Tulkkaus- ja etäpalvelumahdollisuuksien kehittäminen.
- Tiedottamisen parantaminen saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuudesta ja niihin hakeutumisesta. Saamenkielisen palveluohjaajan palkkaaminen.
- Lisätään inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielisen ammattihenkilöstön määrää mielenterveys- ja päihdepalveluissa, päivystysaikaisessa neuvonnassa ja ensihoidosssa, äitiys- ja neuvolapalveluissa, kouluterveydenhuollossa, työterveydenhuollossa, sosiaalityössä, muistisairaiden hoidossa ja vuodeosastoilla.
- Luodaan omakieliset ja kulttuuriin mukautetut tutkimus ja seurantatestit, ikäkausitestit, diagnostiset testit.
- Luodaan kokonaisvaltaiset saamelaisten hyvinvointia kuvaavat indikaattorit.

10. SAAMENKIELINEN NUORISOTYÖ, LIIKUNTA- JA VAPAA-AJANTOIMINTA

Tässä luvussa käsitellään saamelaisten kotiseutualueen kuntien järjestämiä nuoriso- ja vapaa-ajan toimia. Pohjoisen kunnissa kyseiset toimet ovat usein yhdistettyjä vapaa-ajansihteerin nimikkeen alle. Ainoastaan Inarissa on omat sihteerinsä nuorisotyölle ja liikuntatoimelle. Saamelaisalueen kuntien nuoriso ja vapaa-ajan sihteereille sekä liikuntasihteerille tehtiin sähköpostikysely, johon kaikki vastasivat. Yhteenvetona voidaan todeta, että saamenkielisen nuoriso ja vapaa-ajan toiminnan järjestäminen saamelaisalueen kunnissa on vähäistä ja satunnaista.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella säännöllistä saamenkielistä toimintaa saamelaislapsille ja perheille ei ole saatavissa. Näiden palveluiden puutetta ovat kaupungeissa toimivat saamelaisyhdistykset pyrkineet toiminnallaan korvaamaan. Saamelaisten yhdistysten voimavarat ovat kaupungissa rajallisia, jolloin säännöllistä saamenkielistä toimintaa ei ole pystytty järjestämään.

Kyselyyn vastasivat nuoriso- ja vapaa-aikasihteeri Tommi Kanala Utsjoen kunnasta, nuorisosihteeri Seppo Körkkö ja liikuntasihteeri Marke Rautiala Inarin kunnasta, vapaa-aikatoimen sihteeri Heikki Järvistö Enontekiön kunnasta ja vapaa-aikasihteeri Arja Nieminen Sodankylän kunnasta.

UTSJOEN KUNTA

Utsjoen kunnan nuorisotoimen tavoitteena on tarjota nuorille ohjattua toimintaa eri kylissä (Utsjoki, Karigasniemi ja Nuorgam). Nuorisotoimi tekee yhteistyötä järjestöjen kanssa. Nuorisotoimi on mukana moniammatillisessa työryhmässä, jossa käsitellään nuoria koskevia asioita yhteistyössä muiden ammattiryhmien kanssa. Utsjoella ei ole saamenkielistä nuorisotyöntekijää eikä – liikunnanohjaajaa. Saamenkielistä säännöllistä viikoittaista nuoriso- ja vapaa-ajantoimintaa ei ole mahdollista järjestää ilman saamenkielistä ohjaajaa. Lyhyempiä ohjauksia liikunta- ja nuorisotyöhön voidaan ostopalveluna toteuttaa leirien tai työpajojen merkeissä, mutta niihinkin on haastavaa saada opettajaa. Toiminnan kehittämisen kannalta olisi tärkeää saada koulutettuja saamenkielentaitoisia osaajia toimintaan mukaan.

Utsjoen kunnassa toimi vuosina 2014-2015 saamenkielinen nuorisotyön kehittämishanke, jonka avulla Utsjoen kunnassa toimi pohjoissaamenkielinen nuorisotyöntekijä vuoden ajan. Nuoret ovat kokeneet saamenkielisen nuorisotyöntekijän hyvänä asiana, koska ensimmäistä kertaa nuorilla oli mahdollisuus käyttää omaa äidinkieltään nuorisotyössä[11]. Hankkeessa kehitettiin nuorille saamenkielisiä vapaa-ajantoimia erilaisia leirejä.

INARIN KUNTA

Inarin kunnassa toimii kaksi nuorisotilaa, Stönö Ivalossa ja Vintti Inarissa, joissa voi esimerkiksi tavata saman ikäisiä nuoria, käyttää nettiä, pelata lautapelejä ja lukea lehtiä. Stönön tiloissa toimivat myös eri-ikäisten sählykerhot. Nuorten työpajana ja nuorisotiedotuksen monipuolisena toimintakeskuksena toimii Ivalossa viestintäpaja. Inarin kunnassa toimii Selvä Peli–työryhmä, joka tuottaa ja kehittää erilaisia päihteettömyyteen kannustavia toimintoja. Inarin kunnan nuorisotyön lähtökohtana on ollut toimia yhteisöissä, joissa eri kieli- ja kulttuuritaustan omaavat lapset ja nuoret toimivat yhdessä. Osittain tästä syystä Inarin kunta ei järjestä erikseen saamenkielistä nuorisotoimintaa millään saamen kielellä. Inarin kunnan nuorisotyössä on työskennellyt saamelaisia, mutta saamen kielen taitoista henkilöstöä ei kunnan nuorisotyössä ole. Inarin kunnan nuorisotyö on tehnyt aktiivisesti yhteistyötä Saamelaiskäräjien Nuorisoneuvoston ja SámiSoster-yhdistyksen kanssa. Merkittävin haaste saamenkielisen nuorisotyön järjestämiseen ovat nuorisotyön niukat resurssit. Periaatteessa kunnat itse rahoittavat perusnuorisotyön. Palveluiden tuottamisen näkökulmasta merkitystä on Etsivän nuorisotyön sekä työpajatoiminnan rahoituksella, jotka ovat hankerahoitteisia. Hankkeet ovat hyviä uuden toiminnan käynnistäjiä. Pysyvän toiminnan juurruttaminen hankkeiden jälkeen on haastavaa.

Inarin kunnan liikuntatoimi järjestää toimintaa Inarissa ja Ivalossa. Pääasiallisesti Inarin kunnan liikuntatapahtumat ja tilat sijoittuvat Ivalon kylään, jossa on mm. jäähalli ja Ivalon urheilu- ja nuorisotalo. Ivalossa sijaitsee myös kunnan uimahalli. Inarissa toimintaa järjestetään Inarin koulun liikuntasalissa, sekä Juutuan vaaran hiihtokeskuksessa, jossa on hiihtoladut ja luistelukaukalo. Kunnan järjestämiä liikuntatapahtumia on Inarin kylässä satunnaisesti. Inarin kunnassa liikuntatoimi ei jaottele tapahtumia ja toimintaa kielen perusteella, jonka vuoksi saamenkielistä toimintaa ei ole järjestetty.

Liikuntatoimen tehtävänä on mahdollistaa esim. alueen urheiluseurojen liikuntatoiminta, esim. seuroille tilojen käyttöön antaminen veloituksetta sekä taloudellisesti seurojen avustaminen. Inarin kunnan liikuntatoimi järjestää esim. erityislasten liikunnanohjausta, mutta myös kaikille lapsille avoimia tapahtumia. Kaikki liikuntatoimen järjestämä toiminta on kaikille lapsille ja nuorille avointa ja pääsääntöisesti maksutonta. Inarin kunnan liikuntasihteerin mukaan liikunnan kieli on globaali. Esimerkiksi joukkuelajien kokoaminen voi olla hankalaa, kun väkeä on pienellä paikkakunnalla vähän. Inarin kunnan liikuntatoimen toiminnan kehittämistarpeita on useita, esimerkiksi haasteena on saada kaikki lapset liikkumaan. Uusien liikuntalajien saaminen Inarin kuntaan vaatii alueelle uusia laji-osaajia. Myös vanhempien aktiivisuus liikunnan edistämisessä olisi tärkeää ja siihen toivoisi runsaampaa vanhempien osallistumista.

Inarin kunnassa aloitti lokakuussa 2016 Õhtteei Liikkõs -hanke (liikutaan yhdessä), jonka tarkoituksena on luoda uusia säännöllisiä saamenkielisiä harrastusmahdollisuuksia Inarin kunnan alueen nuorille ja lapsille. Hankkeen taustalla on viisi aktiivista nuorisotoimijaa ja Astangajooga Ivalo ry-yhdistys. Hankkeen tavoitteena on järjestää tavoitteellista tanssitaidekasvatusta, tanssin ja joogan harrastusmahdollisuuksia, kulttuurien kohtaamisia ja liikkumisen iloa Inarissa. Hankkeen osana on tarkoitus opettaa lapsille eri tanssilajien perusteita (nykytanssi, baletti, jazz). Aloitetut Tanssitunnit

[11] Saamelaiskäräjien lausunto nuorisolain uudistaminen -työryhmämuistion esityksestä uudeksi nuorisolaiksi 27.11.2015.

pidetään kaksikielisinä suomeksi ja inarinsaameksi ja niille voi osallistua, kunhan taitaa jommankumman. Õhtteei Liikkõs -hankkeelle on myönnetty rahoitus Lapin Leader ry:n Rohkelikko-teemahankkeesta. Tanssitunnit lapsille ja nuorille on aloitettu lokakuun puolessa välissä ja niitä järjestetään Inarin ja Ivalon kouluilla.

ENONTEKIÖN KUNTA

Enontekiön kunnassa Hetassa nuorille on tarjolla toimintaa nuorisotila Kiepissä, jossa on myös bänditila. Hetassa on myös liikuntahalli. Enontekiön kunnassa ei ole tarjolla erillistä saamenkielistä nuoriso- ja vapaa- ajantoimintaa. Enontekiön kunnalla ei ole erillistä nuorisotyöntekijää. Saamenkieliset lapset ja nuoret osallistuvat liikuntatoimen ja urheiluseurojen järjestämään yleiseen suomenkieliseen kerhotoimintaan. Haasteena järjestämiselle on ikäluokkien pienuus ja saamelaislasten ja -nuorten vähäinen määrä. Enontekiön kunta tukee yhdistyksiä ja järjestöjä toiminta-avustuksin, mahdollistamalla tiloja ja välineitä, jolloin myös saamenkielistä toimintaa järjestävät tahot voivat hakea toimintaansa rahaa ja tiloja. Nuorisotoimen avustukset on tarkoitettu paikallisille nuorisoyhdistyksille, nuorisotyötä tekeville yhdistyksille sekä nuorten itsensä järjestämille toimintaryhmille. Saamenkielistä nuorisotyötä voisi kehittää saamelaisalueen kuntien yhteisellä saamenkielisellä nuorisotyöntekijällä.

SODANKYLÄN KUNTA

Nuorisotoimen tehtävä on parantaa nuorten elinoloja Sodankylässä sekä luoda edellytyksiä nuorten kansalaistoiminnalle tukemalla nuorisojärjestöjä ja nuorten toimintaryhmiä. Painopistealueena on vuonna 1997 aloitettu pitkäjänteinen päihteettömien vapaa-ajantoimintojen järjestäminen sodankyläläisille nuorille yhteistyössä järjestöjen sekä erilaisten projektien avulla. Sodankylän kunnan nuorisotoimen toimitilat sijaitsevat Nuoriso ja Urheilutalo-Veikkolan tiloissa. Veikkolaan tiloissa sijaitsee nettikahvila Netca, jonka yhteyteen sijoittuvat Nuorisotoimen toiminnot. Talossa nuorilla on mahdollisuus viettää vapaa-aikaansa sekä harrastaa erilaisia asioita. Nuorisotoimen toiminnot ovat suunnattu 12-17-vuotiaille. Nuorisotoimi järjestää nuorille erilaisia päihteettömiä tapahtumia ympäri vuoden sekä vastaa avointen ovien nuorisotila toiminnasta nuorisotila Netc@ssa. Lisäksi nuorisotoimi järjestää erilaisia kerhoja nuorten tarpeitten ja toiveiden mukaisesti. Sivukyliltä (Lokka, Syväjärvi, Vuotso) järjestetään kuljetuksia kirkonkylällä tapahtuviin nuorisotapahtumiin.

Sodankylän kunnassa ei järjestetä säännöllistä saamenkielistä nuorisotyötä eikä liikuntatoimia saamenkielisille nuorille. Sodankylän kunnan nuoriso-ohjaajat vierailevat Vuotson koululla koululaisia tapaamassa, mutta heillä ei ole saamenkielen taitoa. Kunnassa toimivilla liikunnan/vapaa-ajan ohjaajilla ei ole saamenkielen taitoa. Saamenkielisten nuorten nuoriso- ja liikuntatoimintaa voisi kehittää pitämällä saamenkielisiä kerhoja, jos löytyisi saamenkielinen kerhonvetäjä. Saamenkielisen nuoriso-ohjaajan palkkaamista ei ole tällä hetkellä vielä harkittu. Sodankylän kuntaan on tulossa ensi vuonna kaksi Etsivä nuorisotyöntekijää valtionavustuksella.

10.1. Suositukset saamenkielisten nuoristyön, liikunta- ja vapaa-ajantoimintojen kehittämiseksi

Saamelaisalueen kuntien nuoriso ja vapaa-ajan toiminnassa ei järjestetä saamenkielistä nuorisotyötä. Ainoastaan Inarin kunnassa yksityisen yhdistyksen aloittaman Õhtteei Liikkõs -hankkeen myötä Inarissa järjestettiin syksyllä 2016 säännöllisiä inarinsaamenkielisiä tanssitunteja. Kuntien mukaan saamenkielisen nuorisotyön ja vapaa-ajan toimien järjestämisen ongelmaksi nähdään saamenkielisten lasten ja nuorten vähäinen määrä, jotta heille olisi tarvetta tai mahdollisuutta järjestää palveluita. Lisäksi mainitaan, että saamenkielisten nuorisotyöntekijöiden puute vaikeuttaa toimintaa. Inarin kunnassa syksyllä 2016 aloittaneessa Õhtteei Liikkõs -hankkeessa yhdistellään ennakkoluulottomasti suomen- ja inarinsaamen kieltä tanssin opetuksessa. Toiminta on avointa kaikille halukkaille. Saamelaisalueen kuntien liikunta ja vapaa-ajantoimien järjestämät tapahtumat ja kerhot ovat suomenkielisiä, mutta voisivat olla myös kaksikielisiä Õhtteei Liikkõs -hankkeen esimerkin mukaisesti.

Toiminnan suunnitelmallisuus ja kehittäminen saamelaisnuorten näkökulmasta puuttuu saamelaisalueen kunnista lähes kokonaan. Ainoana poikkeuksena on ollut Utsjoki, jossa on haettu saamenkielisen nuorisotyöntekijälle hankerahoitusta. Utsjoella on ollut vuoden kokeilu saamenkielisestä nuorisotyöntekijästä toimintakautena 2014-2015. Tämä lisäsi mittavasti saamenkielisten nuorisopalveluiden ja toiminnan määrää saamenkielisille nuorille.

Saamelaisnuoret käyttävät kuitenkin keskinäisenä käyttökielenään pääasiassa suomea koulun ulkopuolella[12]. Yhtenä syynä tähän on saamenkielisten vapaa-ajan toimien puute, sillä suomenkielisissä ympäristöissä kieli vaihtuu pakosta suomeksi. Saamenkielinen nuorisotyö olisi elintärkeää saamelaisnuorten kielen, kulttuurin ja identiteetin kehittymisen ja säilymisen kannalta. Utsjoen kunnassa toteutettu hanke on osoittanut, että saamenkielinen nuorisotyö vahvisti nuorten saamen kielen käyttöä, myös niiden nuorten, joiden kielitaito ei ole äidinkielisen tasolla. Kunnissa myönnetään, että tarve saamenkieliselle toiminnalle on olemassa ja toimintaa tulisi kehittää, mutta kunnat eivät ole valmiita palkkaamaan saamenkielisiä nuorisotyöntekijöitä. Utsjoen nuoristoimella on ollut näkemystä siitä, miten saamenkielistä nuorisotyötä voi ja tulee kehittää. Saamenkielisten palveluiden ja uusien toimintamuotojen kehittäminen vaatii kuntien henkilöstöltä avointa mieltä ja positiivista asennetta saamelaisia kohtaan.

Saamelaisalueen kunnissa harrastustoiminta on yleisesti keskittynyt kuntakeskuksiin, jolloin osa lapsista jää harrastustoiminnan ulkopuolelle. Pohjoisen pitkät välimatkat vaikeuttavat nuorten harrastamista kuntakeskittymän ulkopuolella asuvien keskuudessa. Saamenkielisten palveluiden järjestäminen siirretään helposti saamelaisten omalle vastuulle, koska kunnat jakavat yhdistyksille toiminta-avustuksia. Tällöin kunnissa katsotaan, että saamelaisille yhdistyksille ja toimijoille on annettu yhtäläiset mahdollisuudet järjestää saamenkielistä toimintaa. Yhdistyksistä vain Utsjoella toimiva Sámi Siida järjestää pohjoissaamenkielistä säännöllistä nuorisotoimintaa.

Kuntien nuorisotoimintaa ohjaa toimintamalli kaikkien ryhmien yhteistoiminnasta, jossa kaikki toiminta on suomen kielellä, sen sijaan että nähtäisiin saamenkielisten palveluiden tarve saamelaisten nuorten perusoikeutena. Saamenkieliset palvelut vahvistavat uhanlaisen kielten elvytystä, tukemista ja ylläpitoa. Kuntien tulisi laatia selkeät kehittämissuunnitelmat, joissa tulisi ilmi, miten saamenkielistä lasten- ja nuorten toimintaa aiotaan käytännön tasolla kehittää ja edistää. Tähän työhön tulisi palkata saamenkielisten palveluiden koordinaattori saamelaisalueen kuntiin, mutta myös kaupunkeihin. Saamelaisalueen kuntien tulisi innokkaammin kartoittaa saamenkielisiä toimijoita,

[12] Taipale, Riitta 2012, Såmi Siida ryja Ovttas! —hanke

jotka voisivat osallistua saamenkielisen toiminnan ohjaamiseen ja järjestämiseen. Kuntien tulisi paremmin selvittää kunnissa toimivien urheiluseurojen kanssa mahdollisuudet tarjota saamenkielisiä palveluita. Se että kunnat eivät tarjoa saamenkielisiä palveluita ei tarkoita sitä, etteikö saamenkielisiä nuorten palveluita pystyttäisi järjestämään, jos vain todellista halua olisi.

SUOSITUKSET:

- Saamenkielisen nuorisokulttuurin, mukaan lukien nuorten liikuntakulttuurin, tukeminen otetaan yhdeksi painopisteeksi myönnettäessä valtionavustuksia taiteen, kulttuurin, liikunnan ja nuorisotyön alueilla.
- Osana kerhotoiminnan vakiinnuttamista saamenkielinen kerhotoiminta otetaan yhdeksi kerhotoimintaan tarkoitettujen avustusten painopisteeksi.
- Saamelaisten kotiseutualueen kuntien tulisi varmistaa yhdenvertainen saamenkielisen nuorisotyön ja vapaa-ajan toiminnan saatavuus joko rekrytoimalla saamenkielentaitoista henkilöstä tai hankkia palveluita ostopalveluna tai kouluttamalla saamen kieltä taitamattomia työntekijöitä.
- Koulutetaan viranomaisia saamelaiskulttuuriin ja kielellisiin oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä.

11. SAAMENKIELISET KULTTUURIPALVELUT

Kyselyt lähettiin kaikille saamelaisalueen kuntien kulttuurisihteereille. Kyselyihin vastasi saamelaisalueen kunnista vain kaksi kuntaa, Inarin ja Utsjoen kunta. Saamelaisalueen ulkopuolisiin kaupunkeihin kulttuuritoimiin kyselyä ei toimitettu, koska saamenkielisiä kulttuuripalveluita saamelaisalueen ulkopuolella järjestävät yleensä vain saamelaiset yhdistykset. Heidän kokemuksensa mukaan kunnallisia saamenkielisiä kulttuuripalveluita kaupungeissa on tarjolla hyvin vähän. Saamelaiskäräjien ja saamelaisyhdistysten järjestämiä saamenkielisiä kulttuuripalveluita käsitellään luvuissa 15 ja 16.

Kunnalliseen kulttuuritoimintaan kuuluvat yleinen kulttuuritoiminta ja avustukset, taiteen perusopetus sekä kunnasta riippuen kirjastot, museot, teatterit, orkesterit ja taideoppilaitokset. Kunnan ylläpitämä kulttuuritoiminta vaihtelee sisällöltään hyvinkin paljon riippuen paikkakunnan vahvuuksista ja mielenkiinnon kohteista.

Kyselyyn vastasivat kulttuurisihteeri Mirja Karjalainen Inarin kunnasta ja kulttuurisihteeri Tuija Guttorm Utsjoen kunnasta.

INARIN KUNTA

Inarin kunnan kulttuuritoimi ei järjestetä säännöllistä viikoittaista saamenkielistä toimintaa lapsille tai nuorille. Inarin Kunnan kulttuurisihteerin mukaan saamenkielisen lasten ja nuorten säännöllisen toiminnan esteenä ovat resurssit. Hänen mukaansa kulttuuritoimen resurssit eivät riitä eri saamen kielillä järjestettävien tapahtumien järjestämiseen. Kulttuuritoimi tukee saamelaiskulttuurillisesti merkittävien tapahtumien toteuttamista toiminta-avustuksilla ja tarvittaessa kohdeavustuksilla. Kulttuurisihteerin mukaan kulttuuritapahtumat ovat globaaleja ja elämyksellisiä kokemuksia, joista kaikki voivat ammentaa hyvinvointia arkeen. Tanssista, laulusta ja erilaisista esityksistä voi nauttia, vaikka ei tuntisi esityksen kieltä. Inarin kunnan kulttuuritoimi tukee vuosittain Skábmagovat alkuperäiskansan elokuvafestivaalia ja Ijahis idja -alkuperäiskansojen musiikkifestivaalia kulttuuritoimen toiminta-avustuksilla. Kulttuuritoimi esittää Skábmagovat-lyhytelokuvia vuosittain Ivalossa koulukinoesityksenä yhteistyössä Skábmagovat-tapahtuman kanssa. Kulttuuritoimi on

tukenut myös Lastenkulttuurikeskus Mánnun toimintaa. Inarin kunnassa järjestettävillä Inari-viikoilla on ollut kesäisin saamenkielisiä esiintyjiä mm. Amoc. Myös inarinsaamelaista kirkkopyhä on saanut Inarin kunnalta toiminta-avustusta. Inarinsaamelaisen kirkkopyhän järjestää inarinsaamelainen yhdistys Anarâšah rs. Kulttuuritoimelta voi anoa yleistä kulttuuritoimen kohdeavustusta tapahtumien järjestämiseen. Avustuksenhakumahdollisuus koskee kaikkia kieliryhmiä.

Inarin kulttuuritoimessa ei ole saamen kielen taitoista henkilöstöä. Saamen kielen taitoista henkilöstöä on ollut kunnan omistamassa elokuvateatterissa asiakaspalvelutehtävissä, mutta henkilöstö vaihtuu noin vuosittain jolloin jatkuvuutta ei voida taata. Tällä hetkellä Aslakin asiakaspalvelussa ei ole saamen kielen taitoista asiakaspalvelijaa. Elokuvateatteri Aslakissa näytetään myös saamenkielisiä elokuvia. Elokuvateatteri Aslakissa järjestettiin vastikään Kuun metsän Kaisan –elokuvaesitys, jossa vuoden kolttasaamelaiseksi valittu Katja Gauriloff oli mukana kertomassa elokuvan toteutuksesta ja sen taustoista. Kuun metsän Kaisa –elokuva esitettiin myös koulukinoesityksenä Ivalon lukiolaisille ja näytetään vielä eläkeläisille päiväesityksenä joulukuussa.

UTSJOEN KUNTA

Utsjoen kunnassa on joka vuosi saamenkielisiä teatterivierailuita joita järjestää Norjan Koutokeinosta kotoisin oleva saamelaisten kansallisteatteri Beaivváš Sámi Nášunálateáhter. Utsjoen kunnassa kulttuuritoimen ja kirjastotoimella on yhteinen työntekijä. Tämä aiheuttaa resurssivajetta. Kirjaston tulevaisuuden haasteet vievät aikaa kulttuuritoimelta ja siksi kulttuuritoimen palvelut ovat vähäisiä Utsjoen kunnassa. Utsjoen kunnan kulttuuritoimi tekee aktiivisesti yhteistyötä Utsjoen kunnassa toimivan Sámi Siida-yhdistyksen kanssa. Kulttuuritoimi on Sámi Siidan kanssa järjestänyt saamenkielisiä kirjailijailtoja, musiikkikonsertteja ja muita kulttuuritapahtumia jne. Utsjoen kunnassa ei ole elokuvateatteria. Tämä puute olisi tärkeä korjata Utsjoen kulttuurisihteerin mielestä, jotta kaikki ryhmät tulisi otettua palveluissa huomioon.

KANSALAISOPISTOT

Kansalaisopistot ovat kansanopistojen, työväenopistojen, kesäyliopistojen, liikunnan koulutuskeskusten ja opintokeskusten ohella vapaan sivistystyön oppilaitoksia, joiden toimintaa säätelee laki vapaasta sivistystyöstä (632/1998). Koulutuksen tavoitteena on edistää ihmisten monipuolista kehittymistä, hyvinvointia sekä kansanvaltaisuuden, moniarvoisuuden, kestävän kehityksen, monikulttuurisuuden ja kansainvälisyyden toteutumista. Vapaassa sivistystyössä korostuu omaehtoinen oppiminen, yhteisöllisyys ja osallisuus.

Kansalaisopistoja voivat ylläpitää siihen opetus- ja kulttuuriministeriöltä luvan saaneet kunnat, kuntayhtymät, rekisteröidyt yhteisöt ja säätiöt. Suomessa toimi vuoden 2011 alussa 201 kansalaisopistoa. Huomionarvoista on, että kansalaisopistoverkosto on selvityksessä tarkastelluista kulttuuripalveluista kattavin. Kansalaisopisto-opetuksen merkitys on kulttuurin alueellisen tarjonnan kannalta merkittävä[13].

Saamelaisten kotiseutualueella kansalaisopistot eivät järjestä, Utsjokea lukuun ottamatta, saamenkielisiä kursseja tai kerhoja lapsille ja nuorille. Utsjoella kansalaisopisto järjestää pohjoissaamenkielistä musiikkikerhoa eri-ikäisille lapsille. Utsjoen kansalaispisto järjestää myös saamenkielistä joogaa. Inarissa järjestetään kansalaisopiston kursseja, mutta kurssit ovat yleisesti suunnattu aikuisille. Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa pidettävien kansalaisopistojen kurssien ohjaajista suuri osa omaa saamen kielen taidon. Tällöin saamenkieliseen lasten ja nuorten toiminnan järjestämiseen olisi mahdollisuuksia myös kansalaisopistoissa.

[13] Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:32:10-11

11.1. Suositukset saamenkielisten kulttuuripalvelujen kehittämiseksi

- Saamenkielisten kulttuuripalvelujen yhdenvertaisen saatavuuden turvaamiseksi osoitetaan erillinen rahoitus Saamelaiskäräjien kautta palvelujentuottajille jaettavaksi.
- Kunnat ja palveluntuottajat tiivistävät yhteistyötä saamelaistoimijoiden kanssa saamenkielisten kulttuuripalvelujen tuottamisen ja saavutettavuuden parantamiseksi.
- saamenkielisten kulttuuripalvelujen saatavuuden turvaaminen joko rekrytoimalla saamenkielentaitoista henkilöstä tai hankkia palveluita ostopalveluna tai kouluttamalla saamen kieltä taitamattomia työntekijöitä.
- Kansalaisopistoille osoitetaan resursseja saamenkielisten kurssien ja kerhojen järjestämiseen.
- Kehitetään kannustinjärjestelmä saamenkielisten kulttuurintaitajien käyttämiseksi resurssihenkilöinä kulttuuripalveluiden tuottamisessa.
- Koulutetaan viranomaisia saamelaiskulttuuriin ja kielellisiin oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä.

12. SAAMENKIELISET KIRJASTOPALVELUT

Kirjaston asema kaikenikäisten kansalaisten peruspalveluna perustuu kirjastotoiminnan monipuolisuuteen, maksuttomuuteen ja tilojen vapaaseen käyttöön. Kirjastot ovat myös erinomaisen tärkeitä ja hyvin toimivia instituutioita toteuttamaan kansalaisen oikeutta omaan kieleen ja kulttuuriin. Ylläpitämällä kunnallisia kirjastoja ja kehittämällä niiden toimintaa tuetaan jokaiselle kuntalaiselle kuuluvia sivistyksellisiä perusoikeuksia[14].

Kirjastotoimen kyselyt lähetettiin kaikkiin saamelaisten kotiseutualueen kunnan kirjastoihin sekä saamelaisalueen ulkopuolisiin kaupunkeihin, Rovaniemelle, Ouluun, Jyväskylään, Tampereelle ja Helsinkiin. Saamelaisalueen kunnista sähköpostikyselyyn vastasivat kaikki kirjastotoimet.

Kyselyyn vastasivat kirjastotoimenjohtaja Eija Leivo Inarin kunnasta, kirjastovirkailija Pirjo Salonen Enontekiön kunnasta, kirjastotoimenjohtaja Tiina Heinänen Sodankylän kunnasta, kirjasto- ja kulttuuritoimenjohtaja Tuija Guttorm Utsjoen kunnasta, erikoiskirjastonhoitaja Irene Piipponen Rovaniemen kaupungista, palvelupäällikkö Mervi Vaara Oulun kaupungista, Oulun yliopiston tiedekirjastosta kirjastonjohtaja Minna Abrahamsson-Sipponen, Mervi Hietanen Tampereen kaupungista, palvelupäällikkö Mielikki Matilainen Jyväskylän kaupungista, Jutaava kirjasto-hankkeen hanketyöntekijä Lempi Roos.

INARIN KUNTA

Inarin kunnassa toimii kaksi kirjastoa, Ivalossa Inarin kunnan pääkirjasto sekä Inarissa saamelainen kirjasto kulttuurikeskus Sajoksen yhteydessä. Lisäksi kunnassa kulkee säännöllisesti kirjastoauto joka käy myös pienemmissä Inarin kunnan kylissä. Inarin kunnan kirjastoissa järjestetään säännöllistä Jutaava kirjasto-hankkeen satutuntitoimintaa kaikilla saamenkielillä. Lapsille on järjestetty satutunteja inarinsaamen, koltansaamen ja pohjoissaamen kielillä Ivalossa ja Inarissa kerran kuukaudessa.

Kirjastonkäytön opetusta ja kirjavinkkausta varten on Inarin kunnassa Jutaavan hankkeen yhteydessä tuotettu verkko-ohjelmia eri saamenkielillä. Niitä voidaan hyödyntää sekä saamelaisalueella että saamelaisalueen ulkopuolella. Inarin kunnassa ongelmana toiminnan järjestymiseen pidetään saamenkielisen henkilöstön rekrytointi ongelmia. Henkilöstöongelman ratkaisun myötä

[14] Kuntaliiton verkkojulkaisu 2015:7

saamenkielisen lasten ja nuorten toiminnan järjestäminen helpottuisi. Kieliongelman ratkaisu on kynnyskysymys toiminnan kehittymiselle.

ENONTEKIÖN KUNTA

Enontekiön kunnassa on Enontekiön kunnankirjasto Enontekiöllä sekä Yhteispohjoismainen kirjastoauto, joka kiertää myös Enontekiön kunnan kylissä. Enontekiön kirjastossa on saamelaiskokoelma ja muuta aineistoa. Nuorille tilataan kahta saamenkielistä lehteä Bamsea eli maailman vahvinta nallea ja Norjassa ilmestyvää Š-bláđi:ä nuorisolle. Enontekiön kirjastossa on järjestetty yhdessä Jutaava kirjasto-hankkeen kanssa saamenkielisiä satutunteja keväällä 2016. Mukaan ovat voineet tulla päiväkoti-ikäiset ja koulun saamenkieliset oppilaat.
Ongelmana on ollut satutuntien pitäjän löytäminen. Innokkaita vetäjiä ei ole oikein löytynyt. Tarpeita olisi myös saamenkieliselle kirjavinkkaukselle. Ehkä myös saamenkieliset kirjailijavierailut kiinnostaisivat nuoria.

SODANKYLÄN KUNTA

Sodankylässä on yhteinen Sompion kirjasto, joka toimii kolmen kunnan alueella eli Sodankylän, Savukosken ja Pelkosenniemen alueella. Sodankylän kirjasto sijaitsee Sodankylän kylässä. Sodankylässä kulkee myös kirjastoauto kylän pienemmissä kylissä. Sodankylän kirjasto järjestää saamenkielistä toimintaa lapsille ja nuorille erilaisten hankkeiden puitteissa. Lapin kirjastoilla on ollut menossa Jutaava kirjasto-hanke, jonka avulla on järjestetty satutunteja lapsille noin kerran kuukaudessa. Sompion kirjaston nettisivuilla on myös pohjoissaamenkielinen lohkandiploma eli lukudiplomi saamenkielisille lapsille. Lukudiplomin voi suorittaa, vaikka koulussa ja sivuilta löytyvät ohjeet myös opettajille. Sivuilta löytyy luokkatasoista saamenkielisen kirjallisuuden lista lapsille. Satutuntien järjestämisessä ongelmallista on se, että kielitaitoisia henkilöitä ei ole kirjaston henkilökunnassa eikä muutenkaan saatavissa. Jutaava kirjasto-hankkeen saamenkielisiä satutunteja pitää lukiolaistyttö, jota jouduttiin etsimään pitkään. Sodankylän kunnan kirjasto haluaisi tarjota lapsille ja nuorille kirjallisia elämyksiä myös saamen kielellä, mutta jotta tämä toteutuisi tarvitaan saamen kielitaitoa, aikaa, ja raharesurssia.

UTSJOEN KUNTA

Utsjoen pääkirjasto sijaitsee Utsjokisuun koululla. Kirjaston kokoelmiin kuuluu saamenkielistä kirjallisuutta ja saamelaisuutta koskevaa muuta kirjallisuutta. Lisäksi kunnassa kiertää yhteispohjoismainen kirjastoauto. Yhteispohjoismainen kirjastoauto kiertää Utsjoen, Karasjoen ja Porsangin kuntien alueilla. Autosta löytyy saamen-, norjan- ja suomenkielistä aineistoa. Kirjastoauto pysähtyy erikseen Karigasniemellä pohjoissaamenkielisessä kielipesässä, koululla ja pohjoissaamenkielisellä päiväkodilla. Utsjoella pääkirjasto toimii samassa talossa Utsjokisuun koulun kanssa, jolloin kirjaston tarjoamat palvelut ovat lasten helposti saatavilla ja käytettävissä.

Utsjoella on saamenkielinen kirjastotoimenjohtaja, jolloin saamenkielisen toiminnan suunnittelu on helpompaa. Kirjaston toinen työntekijä on Utsjoen kunnan henkilöstölleen järjestämällä pohjoissaamen kielen kielikurssilla. Utsjoen kirjasto haluaa suunnitella toimintaansa yhteistyössä saamankielisten lasten ja nuorten kanssa, jotta kirjaston rajalliset resurssit, toiminnat ja palvelut tulisivat kohdennettua juuri oikeisiin tarpeisiin. Utsjoella toiminnan ongelmia ovat kirjaston tilojen pienuus ja vanhuus. Kirjasto tarvitsisi enemmän tilaa, jotta voisi tarjota parempia tapahtumia ja palveluita nuorille ja lapsille. Jutaava kirjasto-hanke on järjestänyt myös Utsjoella pohjoissaamenkielisiä satutunteja.

Utsjoen kunnankirjasto on tutkimuksen mukaan merkittävä saamenkielinen palveluntarjoaja. Saamea aktiivisesti käyttävistä suurin osa on asioinut kirjastossa saameksi. Merkille pantavaa on, että saamea vähemmän käyttävistä henkilöistä myös suurin osa kertoo käyttävänsä joskus saamea asioidessaan kirjastossa. Saamea asioidessa on käytetty Utsjoen kunnankirjaston lisäksi kirjastoautossa[15].

ROVANIEMI

Suomen saamelainen erikoiskirjasto toimii Rovaniemen kaupunginkirjaston Lappi-osastolla. Saamelaiskirjaston kokoelma on yksi kattavimmista saamelaiskokoelmista Pohjoismaissa ja siihen sisältyy kaunokirjallisuutta, tutkimuksia, muuta tietokirjallisuutta, elokuvia ja musiikkia. Erityisesti hankitaan Suomen saamelaisten, inarin-, koltta- ja pohjoissaamelaisten, tekemät ja heitä käsittelevät julkaisut. Saamelainen erikoiskirjasto toimii yhteistyössä Kansalliskirjaston kanssa Suomen saamelaisbibliografian ylläpitämiseksi. Se vastaa Pohjoismaiden saamelaisbibliografisesta yhteistyöstä. Kirjastotoiminnan rahoittaa opetusministeriö. Toiminta alkoi opetusministeriön päätöksellä vuonna 1990. Kirjasto toimii valtakunnalliseksi ”keskuskirjastona” markkinoiden kokoelmaa ja saamelaiskirjastotyötä koko maan saamelaisille (esim. yhdistysten kautta). Irene Piipponen on Lappi-osaston ainoa pohjoissaamenkielinen työntekijä. Koska kirjaston muut työntekijät eivät ole saamenkielentaitoisia, Lappi-osasto ostaa kirjaston tarjoaman saamenkielisen palvelun lähisaamelaiselta taitajalta.

Lappi-osasto järjestää epäsäännöllisesti, resurssien ja toimijoiden mukaan toimintaa lähinnä lapsille. Nuorisotoiminta jää usein vähemmälle, mutta valtakunnallisina tapahtumapäivinä pyritään saada saamen kieltä mukaan. Saamenkielisistä toiminnanvetäjistä on usein puute. Kirjasto on järjestänyt saamenkielisessä päiväkodissa satutuokioita muutaman kaudessa. Pohjoissaamenkielinen päiväkoti ja kielikylpy-ryhmä ovat kaukana kirjastotalosta, joten näiden ryhmien pääsy kirjastoon on haastavaa.

Saamenkielistä toimintaa tarjotaan resurssien puitteissa myös talon ulkopuolella. Erikoiskirjastossa ollaan oltu aktiivisesti yhteydessä saamenkielisiin varhaiskasvatusryhmiin. Aineistoja on pyritty lainaamaan pitkällä laina-ajalla ja kokoelman kartuttamisessa myös pyritty huomioimaan saamenkielisten lasten sekä varhaiskasvattajien toiveita. Erikoiskirjastolla on ollut myös esim. kiertonäyttelyitä Suomen kirjastoissa saamelaisaineistosta. Kirjastolla on ollut monimuotoista yhteistyötä saamelaisyhdistysten kanssa. Lappi-osasto on mahdollistanut tilat saamenkieliselle toiminnalle. Kirjastossa on kokoontunut jo kolmatta vuotta inarinsaamen kieliryhmä. Kirjasto mainostaa ja tarjoaa toiminnalle tilat, muun yhdistykset/toiminnat hoitavat itse. Aikuisille on ollut saamen kielen kielikahviloita, kielituokioita ja ne ovat tukeneet myös kielensä menettäneitä saamelaisia. Rovaniemen saamelaisyhdistys Mii ry on pitänyt ompelukursseja kirjaston tiloissa.

Rovaniemen pääkirjastossa kehittämistarpeita ovat saamenkielentaitoisen henkilöstön saaminen. Varsinkin lasten ja nuorten saamenkielisiin kirjastopalveluihin tarvitaan lisätoimijoita. Myös saamenkielisen lasten ja nuorten materiaalien sijainti Lappi-osastolla on haastava. Saamelaiskokoelma on keskeisesti sijoitettu, mutta tilaa on aivan liian vähän ja tilassa, joka ymmärretään ennen kaikkea aikuisten tilana. Lappi-osasto on ”puoliakateeminen” pohjoisten aineistojen osasto, missä tehdään työtä aikuisten ehdoilla. Talon lastenosasto ei halua ottaa saamenkielisen lasten ja nuorten kokoelman fyysistä vastuuta, koska siellä ei ole saamenkielistä henkilöstöä.

[15] Tervaniemi-Länsman 2012:47

OULU

Oulun kaupunginkirjastossa on pieni saamenkielisen kirjallisuuden kokoelma. Pääosa kokoelmasta on pääkirjaston lasten ja nuorten osastolla, mutta osa myös muissa kirjastossa, esim. Kastellin kirjastossa on pidetty pientä saamenkielistä kokoelmaa, koska siellä järjestetään pohjoissaamen ja inarinsaamen kouluopetusta. Oulun kaupungin kirjastoissa on satunnaisesti järjestetty saamenkielisiä tai saamelaisuuteen liittyviä tapahtumia. Saamelaisten kansallispäivän viikkona saamenkielisiä lastenkirjoja ja saamelaisuutta on pyritty nostamaan esiin. Pääkirjaston lasten ja nuorten osastolla on pidetty saamenkielisiä satutunteja tapahtumaluonteisesti saamelaisten kansallispäivänä. Kirjastossa on järjestetty inarinsaamenkielinen satutuokio Kastellin kirjastossa.

Haasteena koetaan saamenkielisten osallistujien vähäinen määrä. Saamenkielisiä lapsia ei käy kaupungin kirjastoilla niin paljoa, että esimerkiksi Lappi-satupäivä olisi kannattanut järjestää saameksi. Kysyntää asiakkaiden puolelta esimerkiksi saamenkielisiin tapahtumiin ei juurikaan ole. Kehittämiskohteena voisi olla mielekästä järjestää saamenkielinen/kaksikielinen tapahtumia. Henkilöstössä on kaksi pohjoissaamenkielen osaajaa, mutta käytännön kielitaito ei riitä esimerkiksi saamenkielisen satutuntien pitämiseen. Kirjastossa ollaan kiinnostuneita järjestämään esimerkiksi satu-/tarinatuokioita yhteistyössä saamea osaavien yhteistyökumppaneiden kanssa. Olisi tärkeää järjestää tapahtumia saamelaisuudesta myös suomalaisille, koska kiinnostusta saamelaisuutta kohtaan tuntuisi olevan. Haasteina koetaan myös saamenkielisen kirjallisuuden vähäinen määrä. Saamenkielisen kokoelman kehittäminen on vaikeaa, jos aineistoa ei ole saatavilla.

Oulussa toimii Oulun yliopiston Linnanmaan kampusalueella yliopiston tiedekirjasto Pegasus. Kirjasto on akateeminen yliopistokirjasto. Oulun yliopistossa on pitkä historia saamen kielen opetuksen suhteen. Myös saamenkielen ja kulttuurin opetusta antava Giellagas-instituutti on myötävaikuttanut kirjaston saamelaiskokoelman kasvuun. Kirjaston kokoelmasta löytyy saamenkielistä kirjallisuutta, lasten kirjoja, nuorten lehtiä kuten Š-lehti sekä Bamse-lehti. Kirjaston henkilökunnassa on passiivisesti pohjoissaamenkieltä osaava työntekijä, mutta hänen käytännön kielitaitonsa on heikko, joten asiakaspalvelua saameksi ei ole mahdollista tarjota. Pegasus ei järjestä saamenkielisiä säännöllisiä palveluita tai tapahtumia lapsille ja nuorille.

TAMPERE

Tampereen pääkirjastossa on pieni saamenkielisten kirjojen kokoelma, noin 30-40 teosta, jota on kartutettu muun muassa asiakkaiden hankintaehdotusten mukaisesti. Säännöllistä saamenkielistä toimintaa lapsille ja nuorille ei ole tarjolla. Saamenkielistä henkilöstöä ei Tampereen pääkirjastossa ole.

JYVÄSKYLÄ

Jyväskylän kaupungin kirjastossa ei järjestetä saamenkielisiä palveluita tarjolla lapsille ja nuorille. Kirjastossa ei ole myöskään saamenkielistä henkilöstöä. Jyväskylän kirjastossa ei ole tarkempaa tietoa saamenkielisistä asiakkaista.

HELSINKI

Helsingin ja lähialueilla sijaitsee useita eri kirjastoja. Pasilan kirjastossa on pieni kokoelma saamenkielisiä kirjoja lapsille ja aikuisille. Pasilan kirjastossa ei järjestä säännöllistä toimintaa saamenkielisille lapsille ja nuorille. Pääkaupunkiseudun saamelaisyhdistys City Sámitin kanssa on ollut yhteistyössä esimerkiksi näyttelyitä. Pasilassa sijaitseva City Sámitin ylläpitämä kielipesä

Máttabiegga voi hyödyntää Pasilan kirjaston palveluita varhaiskasvatustoiminnassaan. Kirjasto pyrkii ottamaan huomioon saamenkielisten käyttäjiensä kokoelmatoiveet.

HANKKEET: Johtti girjerádju – Jutaava kirjasto-hanke

Saamelaiskirjastotyöhankkeen 'Johtti girjerádju – Jutaava kirjasto' tarkoituksena on ollut edistää saamen kielten, saamelaiskulttuurin ja -kirjallisuuden asemaa Suomessa verkostoituen koko saamelaisalueen kirjastojen; Sompion kirjaston, Utsjoen kirjaston, Enontekiön kirjaston, Muonion kirjasto yhteispohjoismaisen kirjastoauton kautta sekä Suomen saamelaisen erikoiskirjaston Rovaniemellä. Hanketta on toteuttanut ja hallinnoinut Inarin kirjastotoimi. Hanketta on edeltänyt vuonna 2011 opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama esiselvitystyö saamelaisalueen kirjastoista. Hanke sai jatkorahoitusta vuosille 2012-2016.

Viimeinen kausi hankkeesta toteutettiin kautena 2015-2016, jonka jälkeen hanke loppuu kokonaan. Hankkeessa on toiminut kulttuurituottaja, joka on yhteistyöverkoston kanssa järjestänyt esimerkiksi näyttelyitä, esittelyjä, luentoja, keskustelutilaisuuksia saamelaiskulttuurista ja saamelaisesta kirjallisuudesta. Lapsille on järjestetty tarinankerrontaa, lapsille satutunteja eri saamen kielillä. Jutaava kirjasto-hankkeen yhteydessä valmistettiin saamenkielisiä palveluita myös nettiin. Netistä löytyy pohjoissaamenkielistä kirjavinkkausta, pohjoissaamenkielinen lukudiplomi, kirjastonkäyttöohjausta kaikilla saamen kielillä sekä kirjastonkäyttöpeli.

Hanke on järjestänyt saamelaisalueen kirjastotyöntekijöille koulutusta saamelaisessa kulttuurissa. Kirjastoalalla vaihtuvuus on ollut suurta, jolloin koulutusta saanut henkilöstö on siirtynyt muihin tehtäviin. Haasteena onkin saada hankkeessa koulutettua henkilöstöä pysymään kirjastoiden resurssina. Haasteena nähdään myös saamelaistaustaisten kirjastohenkilöstön puute. Suomessa on hyvin vähän saamenkielisiä informaatikkoja tai kirjastohenkilökuntaa.

12.1. Suositukset saamenkielisten kirjastopalvelujen kehittämiseksi

Saamenkielisten kirjastopalveluiden järjestäminen on kuntien velvollisuus. Käytännössä saamenkielisten palvelujen kehittämiseen ei ole riittävästi panostettu. Palvelut tuotetaan pääasiassa suomen kielellä. Saamelaisalueen kirjastoiden saamenkielistä säännöllistä toimintaa olivat ainoastaan Jutaava kirjasto-hankkeen satutunnit, jotka järjestettiin noin kerran kuukaudessa. Saamen kielien yhdenvertaisuuteen tulisi myös kiinnittää huomiota. Saamelaisten kotiseutualueen kirjastoissa tarjottavat saamenkieliset palvelut ovat käytännössä usein pohjoissaamenkielisiä. Koltan- ja inarinsaamen kirjastopalvelut puuttuvat lähes kokonaan. Ainoastaan Jutaava kirjasto-hankkeen järjestämiä satutunteja järjestettiin Inarin kunnassa myös inarin- ja koltansaameksi. Toiminnan haasteina oli saamenkielisten ohjaajien löytäminen. Hankkeen luomista toiminnoista jäänevät saamenkieliset satutunnit kirjastoissa käytänteiksi.

Toiminnan järjestämisen haasteina mainittiin tärkeimpänä saamenkielentaitoisten työntekijöiden puute koko Suomen osalta. Saamenkielisen toiminnan järjestäminen vaati tietoa saamelaisesta kulttuurista ja saamen kielen osaamista. Ainoastaan Utsjoella on saamenkielinen kirjastotoimen johtaja. Haasteeksi on muodostunut myös se, ettei saamenkielisiä päteviä työntekijöitä palkata avoimiin tehtäviin.

Saamenkielisen lasten ja nuorten kirjastotoimintaa on ollut saamelaiskunnissa Jutaava kirjasto-hankkeen tuottamaa toimintaa, joka loppuu joulukuussa 2016. Hankkeen avulla luotiin uusia käytäntöjä, koulutettiin henkilöstä saamelaiskulttuuriin liittyen sekä luotiin yhteistyöverkostoja saamenkielisiin toimijoihin. Saamenkielisille tarkoitettujen kirjastopalvelujen kehittämisessä

kannattaa ottaa muut paikalliset saamenkielisiä palveluja tarjoavat tahot, itse asiakkaat ja yhteisöt mukaan alusta asti.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella saamenkielinen kirjastotoiminta on satunnaista, sitä on hyvin vähän, lähinnä pieniä kirjastojen kirjakokoelmia. Kokoelmatyössä korostuukin yleisten kirjastojen välinen yhteistyö. Rovaniemen kirjaston toiminnan turvaaminen erikoiskirjastona kehittäisi saamenkielisten kokoelmien laatua ja edistäisi kirjastojen välistä yhteistoimintaa. Tämä edellyttää kuitenkin Rovaniemen kirjaston saamenkielisten palvelujen edelleen kehittämistä ja toiminnan jatkuvuuden turvaamista erillisrahoituksella.

Kirjastoissa saamenkielisiä tapahtumia järjestetään satunnaisesti esimerkiksi saamelaisten kansallispäivän aikoihin Oulussa, Rovaniemellä ja Helsingissä. Tapahtumista tiedottaminen on ollut usein puutteellista. Palveluita ei osata käyttää mikäli niistä ei tiedetä.

Saamelaishankkeiden rahoituksessa tulisi paremmin ottaa huomioon saamenkielisen toiminnan tuottaminen kolmelle saamen kielelle, joka vaatii enemmän resursseja. Myös materiaalien kääntämiskäytännöt ja niiden aiheuttamat kulut tulisi ottaa paremmin rahoituksessa huomioon. Myös kunnista kääntämiskäytännöissä on kehittämisen varaa.

Kunnista puuttuu saamenkielisen palvelutarpeen pidemmän aikavälin ennakointi. Esimerkiksi saamenkielisten lapsimäärien kasvu vaatii uudenlaista panostusta kirjastojen palvelutarjonnassa.

SUOSITUKSET:

Saamenkielisten kirjastopalvelujen kehittämiseksi tarvitaan seuraavia toimenpiteitä:

- Lisätään saamen kieltä osaavan pätevän kirjastohenkilöstön määrää erillisrahoituksen turvin.
- Koulutetaan viranomaisia saamelaiskulttuuriin ja kielellisiin oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä.
- Saamenkielisten kirjastopalvelujen ja yhteistyöverkostojen kehittäminen saamenkielisten palveluntarjoajien ja asiakkaiden kanssa.
- Saamelaisia käytetään kirjastoissa hankintaneuvojina saamenkielisen kirjallisuuden hankinnoissa.
- Saamelaisen erikoiskirjaston rahoituksen turvaaminen ja kehittäminen saamenkielistä toimintaa koordinoivaksi tahoksi Suomessa.
- Lisätään kirjastoissa saamenkielisen materiaalin saatavuutta sekä lapsille ja nuorille suunnattua säännöllistä saamenkielistä toimintaa eri saamen kielillä. Erityistä huomiota kiinnitetään nettimateriaalin lisäämiseen.
- Muutetaan Jutaava Kirjasto-hankkeen hyvät käytännöt pysyväksi toiminnaksi saamelaisten kotiseutualueella, Rovaniemellä, Oulussa ja Helsingissä.

13. EVANKELIS-LUTERILAISEN JA ORTODOKSISEN KIRKON SAAMENKIELISET PALVELUT

13.1. Evankelis-luterilainen kirkko

Saamelaisten kotiseutualueen seurakunnat ovat osittain tai kokonaan kaksikielisiä, joten pohjoisissa seurakunnissa kirkollisia palveluita voi pyytää saamen kielellä. Inarin seurakunnassa virassa oleva saamelaispappi palvelee saamelaisten kotiseutualueella. Kirkolliset toimitukset kuten kaste, vihkiminen ja hautaus voidaan toimittaa inarin- ja pohjoissaamen kielillä saamelaisten kotiseutualueella. Saamenkielisiä ja kaksikielisiä messuja toimitetaan Inarin ja Utsjoen alueilla.

Kyselyt lähetettiin saamelaisten kotiseutualueen kaikkiin luterilaisiin seurakuntiin sekä Rovaniemen, Oulun, Tampereen, Jyväskylän ja Helsingin seurakuntayhtymiin. Kyselyyn vastasivat Heljä Petäjä kirkkohallituksesta, saamelaistyön sihteeri Erva Niittyvuopio Oulun hiippakunnasta, kirkkoherra Tuomo Huusko Inarin seurakunnasta, saamelaispappi Heli Kinisjärvi Enontekiön seurakunnasta, nuorisotyönohjaaja Juha Reinola Utsjoen seurakunnasta, kirkkoherra Hanna Kuusela Sodankylän seurakunnasta, kirkkoherra Kari Yliräisänen Rovaniemen seurakunnasta, hallintojohtaja Anu Lajunen Jyväskylän seurakunta, palvelussuhdeasiantuntija Anna-Maija Harju Helsingin seurakuntayhtymästä. Saamelaisalueen ulkopuolisista seurakunnista Oulu ja Tampere jättivät vastaamatta kyselyihin.

KIRKKOHALLITUS

Heljä Petäjä toimii kirkkohallituksessa varhaiskasvatuksen asiantuntijana. Hänen päätehtäväalueenaan on vaikuttamistoiminta. Saamelaisasiat ovat pieni (10-15%) osa hänen työkuvaansa. Petäjä on ollut mukana esimerkiksi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet –ohjausryhmässä, jossa käsiteltiin myös saamelaislasten oikeutta omaan kieleen, kulttuuriin, uskontoon ja katsomukseen. Kirkkohallitus ei ole operatiivinen toimija, mutta sillä on edustus LAPE –työn eri alaryhmissä ja valtakunnallisessa ohjausryhmässä. Pääkaupunkiseudun seurakunnissa ei ole saamenkieltä osaavaa henkilöstöä. Perheille on järjestetty saamen- ja suomenkielisiä jumalanpalveluksia sekä kauneimmat joululaulut tapahtumia. Utsjoella on vuosittain saamenkielinen rippileiri, johon voivat saamelaisnuoret eri puolilta maata osallistua. Saamenkielisen toiminnan järjestämisen haasteina ovat se, että Saamelaiset asuvat eri puolilla pääkaupunkiseutua. Kirkkohallinnossa ei ole saamenkielen taitoista henkilökuntaa. Seurakuntien taloustilanteen heikentyessä on vaikea saada palkatuksi uusia työntekijöitä ja sopivia henkilöitä (esim. koulutettuja) on vaikea löytää. Toimintaa voisi kehittää lisäämällä saamenkielistä henkilöstöä. Yksikin palkattu saamenkielinen työntekijä voisi koordinoida pääkaupunkiseudun alueen tarpeita ja toimintaa sekä etsiä sopivia toimijoita ja vapaaehtoisia. Pääkaupunkiseudulle tarvittaisiin saamenkielinen perhekerho, johon vanhemmat lapsineen voisivat osallistua.

OULUN HIIPPAKUNTA

Kirkolliskokous perusti saamelaistyön sihteerin viran keväällä 2008. Saamelaistyön sihteerin tehtävänä on koordinoida saamelaistyötä koko kirkon alueella, Utsjoelta Hankoon. Viranhaltijan virkapaikkana on Oulun hiippakunnan tuomiokapituli. Kirkkohallitus nimitti saamelaistyön neuvottelukunnan vuosille 2013-2017 ja samalla saamelaistyö selkiytyi osaksi kokonaiskirkon toimintaa. Samalla nimitettiin kirkkohallituksen asiantuntija Heljä Petäjä vastaamaan saamelaistyöstä erityisesti pääkaupunkiseudulla. Saamelaiskäräjät valitsee edustajistaan neljän vuoden välein yhden edustajan kirkolliskokoukseen ja hiippakuntavaltuustoon.

Oulun hiippakunnan saamelaistyö toimii valtakunnan tasolla yhteistyössä monien saamelaisyhteisöiden kanssa. Kansainvälisellä tasolla toimitaan yhteistyössä Norjan ja Ruotsin kirkkojen saamelaisneuvostojen kanssa ja alkuperäiskansatasolla ollaan kirkkojen maailmanneuvostojen työssä. Saamenkielisen varhaiskasvatuksessa ja saamenkielisen opetuksen parissa tehdään yhteistyötä Oulussa ja Rovaniemellä. Työn kuvaan kuuluu myös saamenkielisen rippikoulutoiminnan johtaminen ja koordinointi Utsjoella. Materiaalityö on merkittävä osa työtä. Esimerkkinä käännöstyöstä on Uusi katekismus, joka on käännetty inarin- ja pohjoisaamenkielille. Inarinsaamenkielinen lasten raamattu ilmestyi vuonna 2010. Lapsille tarkoitettu saamenkielinen jouluseimi-askartelutyö valmistui vuonna 2011. Jouluseimeä on jaettu saamenkielisten varhaiskasvatusyksiköiden kautta lapsille.

Saamelaiset kirkkopäivät ovat joka neljäs vuosi. Seuraavat kirkkopäivät järjestetään Ruotsissa ja Suomessa 2021. Kirkkopäivien ohjelma sisältää jumalanpalveluksia, seminaareja, konsertteja, elokuvia sekä muun muassa omaa toimintaa nuorille. Saamelaiset kirkkopäivät järjestää Oulun hiippakunta yhdessä Suomen saamelaiskäräjien sekä Ruotsin ja Norjan saamelaisten kirkkoneuvostojen kanssa. Järjestelyissä on mukana myös Barentsin kirkkojen neuvosto sekä Oulun ortodoksinen hiippakunta.

INARIN SEURAKUNTA

Inarin seurakunta on pinta-alaltaan Suomen suurin seurakunta. Seurakunnalla on neljä kirkkoa tai kappelia. Pääkirkko Ivalossa (1966), saamelaiskirkko Inarissa (1951), vanha erämaakirkko Pielpajärvellä (1760) ja uusimpana tulokkaana tunturikappeli Saariselällä (1996).

Seurakunnassa on kolme pappia, kaksi nuorisotyönohjaajaa, kaksi diakoniatyöntekijää, kanttori, kolme päiväkerhotyöntekijää, toimisto- ja taloushenkilöstöä. Seurakunnassa on erillinen saamelaispappi, jonka työalueena on koko saamelaisalue. Tällä hetkellä saamelaispappi on opintovapaalla opiskelemassa saamen kieltä. Henkilökunnasta kirkkoherralla on inarin- ja pohjoissaamen kielitaito. Seurakunnan kanttori hallitsee myös inarinsaamen kielen. Seurakunnan yksi diakoniatyöntekijöistä on saamelaisdiakonissa, joka toimii Inarin lisäksi Sodankylän Vuotsossa. Seurakunta on monikielinen, suomen lisäksi puhutaan pohjoissaamea ja inarinsaamea sekä ortodoksisten kolttien keskuudessa koltansaamea. Seurakunnan toiminta painottuu päiväkerho-, partio-, nuoriso- ja perhetyöhön ja diakoniaan.

Inarin seurakunnalla ei ole saamenkielistä nuorisotyöntekijää, eikä seurakunta järjestä saamenkielistä säännöllistä toimintaa, kuten saamenkielistä partiota, päiväkerhoja tai leirejä lapsille ja nuorille. Saamenkielisiin jumalanpalveluksiin on kaikilla seurakuntalaisilla mahdollisuus osallistua. Seurakunnan sakramentit on mahdollista toimittaa saamen kielellä. Seurakunnassa on kirkkoherran mukaan liian vähän saamenkielentaitoista henkilöstöä. Seurakunnalle työntekijöiden kielikoulutus on haaste, joka vaatii taloudellista satsausta ja sijaisjärjestelyitä. Kaikilla työntekijöillä ei myöskään ole edellytyksiä tai halua opiskella saamen kieltä, vaikka mahdollisuuksia koulutukseen olisikin. Kirkon jatkuvana saamenlaistyön haasteena ja visiona on kuitenkin laajentaa saamenkielentaitoisten työtekijöiden määrää. Inarin seurakunnan tulevaisuuden tavoitteena voisi olla kielikouluttaa saamenkielinen nuorisotyöntekijä. Unelmana olisi se, että saamelaisesta taustasta nousevia äidinkielenään saamea puhuvia henkilöitä voisi valmistua kirkon työhön. Saamelaista rippikoulua on kehitetty Utsjoella ja tästä on hyviä kokemuksia. Utsjoen mallin mukaan saamenlaista kulttuuria ja kieltä pitäisi pyrkiä integroimaan rippikouluihin muuallakin saamenlaisalueella mahdollisuuksien mukaan. Tämä on kielen suhteen tietysti haasteellista tilanteessa, jossa saamenkielisiä nuoria on vähän.

ENONTEKIÖN SEURAKUNTA

Enontekiön seurakunnassa toimii kaksi pappia, joista toinen on saamelaispappi, joka osaa pohjoissaamen kieltä. Seurakunnassa toimii myös kaksi kanslistia, seurakuntamestari, diakonissa, sekä osa-aikainen lapsi- ja varhaisnuorisotyönohjaaja sekä vapaaehtoinen lähetyssihteeri. Enontekiön seurakunnassa ei järjestetä saamenkielistä säännöllistä lapsi- ja nuorisotoimintaa, kuten partiota päiväkerhoja, rippikoulua tai pyhäkoulua. Lukuun ottamatta pohjoissaamenkielistä perhekerho, joka on tarkoitettu saamelaisille lapsiperheille. Kerhoa pidetään Hetassa. Saamelaispappi vierailee kahden viikon välein saamelaisessa päiväkoti Riekossa pitämässä hartaushetkiä saamenkielellä. Saamelaispappi järjestää keväisin rippikoululaisille nuorteniltoja kerran kuukaudessa. Niissä käytetään pääasiassa suomen kieltä, vaikka ryhmässä saamenkielisiä nuoria olisikin, koska ikäryhmässä on vain vähän saamelaisia. Seurakuntanuoria ei Enontekiöllä ole. Saamenkielistä perhekerhotoimintaa voisi saamelaispapin mielestä laajentaa myös Käsivarteen Kilpisjärvelle. Tärkeitä palveluita saamenkielisille ryhmille olisivat myös saamelaisille perheille suunnatut retket ja leirit. Enontekiön kunnassa ei ole nuorisotyöntekijän virkaa lainkaan. Lapsi- ja varhaisnuorisotyöntekijä on osa-aikainen ja hän on suomenkielinen. Saamenkieliset joululaulut – tapahtumia järjestetään Enontekiöllä joulun aikaan.

UTSJOEN SEURAKUNTA

Utsjoen seurakunta on kaksikielinen ja ainoa saamelaisenemmistöinen seurakunta Suomessa. Utsjoen kirkko sijaitsee Utsjoen kirkkotupa-alueen välittömässä läheisyydessä. Karigasniemen kylälle on valmistunut uusi kappeli syksyllä 2016. Nuorgamissa ja Nuvvuksessa on seurakunnan rukoushuoneet. Utsjoen kuntakeskuksessa sijaitsee seurakuntatalo ja Kulmakivi (nuorten tila). Seurakunnan henkilöstöön kuuluu vs. kirkkoherra ja kappalainen, nuorisotyönohjaaja, diakoni, kanttori-suntio, kaksi suntiota ja vapaaehtoinen lähetyssihteeri sekä hautausmaan hoitaja. Utsjoen seurakunnan henkilöstöstä kaikki osaavat pohjoissaamea tai ovat opiskelemassa sitä (diakoni).

Utsjoen kunnassa järjestetään saamelaislapsille ja nuorille aktiivisesti toimintaa. Toiminta on kaksikielistä. Nuoriso-ohjaajalla on pohjoissaamenkielestä vuoden opinnot suoritettuina. Seurakunnan toiminnassa nuoria kannustetaan vahvasti saamenkielen käyttöön. Utsjoella järjestetään kesäisin saamenkielistä rippikoululeiriä. Rippikoululeirille osallistuu saamelaisnuoria koko Suomesta. Rippikouluryhmässä on oma ryhmänsä saamenkielisille nuorille sekä saamelaisille nuorille, jotka eivät välttämättä puhu tai ymmärrä saamea. Yleensä kaikilla nuorilla, jotka ovat osallistuneet saamenkieliseen rippikoululeiriin on saamelainen tausta. Seurakunta järjestää Karigasniemellä, Utsjoella ja Nuorgamissa partiota, sählykerhoa ja nuorteniltaa sekä nuortenleirejä ja muuta toimintaa. Toiminta on kaksikielistä. Seurakunta käy pitämässä aamunavauksia joka perjantai Utsjokisuun koululla. Lisäksi hartaushetkiä pidetään saamenkielisessä varhaiskasvatusyksiköissä Utsjoella ja Karigasniemellä. Saamenkielisten päiväkotien ja kielipesien kanssa tehtävä yhteistyö ja järjestettävät tapahtumat ovat kokonaan saamenkielisiä. Utsjoella saamenkielisen toiminnan kehittämisen haasteena on koulutetun saamenkieltä osaavan henkilöstön löytäminen seurakunnan työpaikkoihin. Myös Utsjoen seurakunnan talousvaikeudet vaikuttavat palveluiden kehittämiseen.

SODANKYLÄN SEURAKUNTA

Sodankylän seurakunnassa on kaksi kirkkoa; uusi ja vanha kirkko. Nämä molemmat kirkot sijaitsevat Sodankylän kuntakeskuksessa. Sodankylän kunnan Saamelaisten kotiseutualueella Vuotsossa ei ole kappelia. Vuotson alueen saamelaiset ovat jo useamman vuoden ajan pyrkineet saamaan kyläänsä oman kappelin. Sodankylän kirkkovaltuuston päätöksen mukaan Sodankylän seurakunta ei ota vastaan kirkkohallituksen jo myöntämää lähes 400 000 euron apurahaa eikä aio rakentaa Vuotson kappelia. Sodankylän seurakunnassa on kirkkoherran lisäksi kaksi pappia. Seurakunnassa työskentelee diakonissa ja diakoni, kaksi nuorisotyönohjaajaa, kaksi lastenohjaaja, kanttori, kaksi

suntiota ja muita talous- ja hallintotyöntekijöitä. Sodankylän seurakunnassa on paljon lapsiperheille ja nuorille suunnattua toimintaa, lisäksi diakonityössä otetaan huomioon koko perheen hyvinvointi. Mitään näistä palveluista ei ole kuitenkaan tarjolla saamenkielellä. Seurakunnan työntekijöistä kenelläkään ei ole saamenkielentaitoa. Kirkkoherran mukaan lasten ja nuorten toimintaa voisi kehittää palkkaamalla saamenkielentaitoisen perhetyöntekijän kuntaan/perheneuvolaan.

ROVANIEMEN SEURAKUNTA

Rovaniemen seurakunnan henkilöstössä ei ole saamenkielentaitoista henkilöstöä. Rovaniemen seurakunnassa ei järjestetä saamenkielistä säännöllistä toimintaa nuorille ja lapsille. Seurakunnan kirkossa on järjestetty satunnaisia saamenkielisiä jumalanpalveluksia esimerkiksi saamelaisten kansallispäivän aikaan, joka on toimitettu pohjoissaamen- ja suomen kielillä. Joulukuussa on toteutettu saamenkieliset Kauneimmat Joululaulut –tilaisuus. Seurakunnan lapsi- ja nuorisotyössä, kuin myös aikuisten parissa tehtävässä työssä on pyrkimys enemmänkin yhdistävään kuin eriyttävään toimintaan. Seurakunnassa pyritään, että taustoiltaan erilaiset ryhmät (kieli/etniset) voisivat mahdollisimman paljon olla yhdessä. Rovaniemen seurakunnassa lapsi- ja nuorisotyön kehittämiskohteena on henkilöstön saamen kielen taidon hankinta.

JYVÄSKYLÄN SEURAKUNTA

Jyväskylän seurakuntayhtymässä ei ole saamenkielistä toimintaa lapsille ja nuorille. Seurakunnan mukaan Jyväskylän alueella ei ole saamenkielisiä seurakunnan jäseniä, joten tarvetta saamenkielisen toiminnan järjestämiselle ei ole ollut. Seurakunnassa ei ole saamenkielistä henkilöstöä.

HELSINGIN SEURAKUNTAYHTYMÄ

Helsingin seurakuntayhtymän henkilöstöpalveluissa on se käsitys, että saamenkielisille nuorten ja lasten palveluille ei ole Helsingin seurakuntayhtymässä tarvetta, jonka vuoksi saamenkielistä toimintaa ei ole tarjolla.

13.2. Ortodoksinen kirkko

Kolttasaamelaiset kuuluvat perinteisesti ortodoksiseen kirkkoon. Ortodoksiseen uskontoon liittyvät perinteet ovat osa kolttasaamelaista kulttuuria ja uskonnolla on suuri merkitys kolttasaamelaisia yhdistävänä tekijänä. Kolttasaamelaiset muodostavat enemmistön Inarin alueen ortodoksisista seurakuntalaisista. Koltansaamen kielellä ei ole ollut kovin vahvaa asemaa ortodoksisessa kirkossa, mutta viime vuosina saamen kielen käyttö kirkon toiminnassa on lisääntynyt. Ortodoksisen kirkon niin Lapin seurakunnan alueella kuin muuallakin koltansaamenkielisiä osuuksia on lisätty ja koltansaamenkielisiä jumalanpalveluksia on järjestetty. Saamenkielisten jumalanpalvelusten toimittamisen mahdollistavat osaltaan Johannes Krysostomuksen papin käsikirjan eli liturgian ja ortodoksitiedon käsikirjan koltansaamenkieliset käännökset. Koltansaamenkielinen rukouskirja (Mo´livda) julkaistiin vuonna 1983 ja Johanneksen evankeliumi vuonna 1988. YLE Sámi radio lähettää koltansaamenkielisiä hartausohjelmia osana koltansaamenkielistä ohjelmatarjontaansa[16].

Kysely lähetettiin viiteen Suomen ortodoksiseen seurakuntaan. Ortodoksisen seurakunnan kyselyihin vastasivat pappi Rauno Pietarinen Lapin ortodoksisesta seurakunnasta, kirkkoherra Timo Mäkirinta Jyväskylän ortodoksisesta seurakunnasta, kirkkoherra Aleksej Sjöberg Tampereen ortodoksisesta seurakunnasta ja kasvatustyöntekijä Kristiina Klubb Helsingin ortodoksisesta seurakunnasta. Ainoastaan Lapin seurakunnassa Ivalon alueen seurakunnassa järjestetään koltankielisiä palveluita lapsille ja nuorille. Seurakunnan palvelut eivät ole säännöllisiä. Lapin seurakunnassa toimintaa haittaa

[16] Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7:42

pula pätevistä kielitaidollisista työntekijöistä ja taloudellisten resurssien niukkuus Helsingissä ei koltankielisiä palveluita ole tarjolla olleenkaan lukuun ottamatta satunnaisia koltankielisiä liturgiota. Tampereen ja Jyväskylän seurakunnissa ei ole toimintaa saamen kielellä.

LAPIN ORTODOKSINEN SEURAKUNTA

Lapin ortodoksisen seurakunnan toiminta-alueeseen kuuluvat Rovaniemi, Ranua, Posio, Kemijärvi, Salla, Savukoski, Pelkosenniemi, Inari, Utsjoki, Kittilä, Enontekiö, Muonio, Kolari, Pello, Ylitornio alueet. Lapin ortodoksisen seurakunnan neljästä työntekijästä kanttori Anneli Pietarinen on käynyt Saamelaisalueen koulutuskeskuksen järjestämän kolttasaamen vuoden kestävän koulutuksen ja rovasti Rauno Pietarinen yhden kolttasaamen virtuaalikurssin Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa. Lapin ortodoksinen seurakunta järjestää koltansaamenkielisillle lapsille toimintaa satunnaisesti. Seurakunta on järjestänyt kielipesävierailuja Sevettijärven ja Ivalon koltankielisiin kielipesiin. Sevettijärvellä on järjestetty koululaisjumalanpalveluksia sekä lasten leirejä kesäkuussa 2015. Toiminnan järjestämistä haittaa lähinnä rahoituksen puute.

JYVÄSKYLÄN ORTODOKSINEN SEURAKUNTA

Jyväskylän ortodoksisen seurakunnan tiedossa ei ole tiedossa yhtään alueellamme asuvaa saamelaista seurakuntamme jäsentä. Koska seurakunnan tiedossa ei ole saamenkielisiä jäseniä jolloin saamenkielisiä palveluita ei myöskään järjestetä. Jyväskylän seurakunnassa ei ole saamenkieltä puhuvia työntekijöitä.

TAMPEREEN ORTODOKSINEN SEURAKUNTA

Tampereen ortodoksisessa seurakunnassa ei järjestetä saamenkielisiä lasten tai nuorten palveluita tai toimia. Seurakunnassa ei ole myöskään saamen kielen taitoisia työntekijöitä. Tampereen ortodoksisessa seurakunnassa ei ole saamenkielisiä jäseniä.

HELSINGIN ORTODOKSINEN SEURAKUNTA

Helsingin ortodoksinen seurakunta sijaitsee Helsingissä. Sen toimialuseen kuuluvat Helsinki, Espoo ja Kauniainen, Vantaa. Itä- ja Keski-Uusimaa: Askola, Järvenpää, Kerava, Nurmijärvi, Pornainen, Porvoo, Pukkila, Sipoo, Tuusula. Länsi-Uusimaa: Kirkkonummi, Vihti, Karkkila, Inkoo, Siuntio, Lohja, Raasepori, Hanko. Helsingin ortodoksisen seurakunnan alueella ei ole lapsille tai nuorille suunnattua saamenkielistä toimintaa. Tämä johtuu yksinkertaisesti siitä, ettei seurakunnalla ole saamenkielentaitoista henkilökuntaa. Seurakunnassa toimitetaan pari kertaa vuodessa liturgia kolttasaameksi. Liturgiat kuten muutkin jumalanpalvelukset ovat kaikenikäisille tarkoitettuja.

13.3. Suositukset kirkon saamenkielisen toiminnan kehittämiseksi

Saamelaisalueen seurakuntia sitoo kirkollislaki ja saamen kielilaki, jolloin seurakuntien tulisi saamelaisten kotiseutualueen kunnissa tarjota palveluita myös saamenkielillä. Näin ei tapahdu arjen toiminnan tasolla missään muussa seurakunnassa kuin Utsjoella. Saamelaisalueen ulkopuolissa seurakunnissa ei ollut tietoa saamenkielisistä jäsenistä, vaikka suurissa kaupungeissa Helsingissä, Tampereella, Oulussa ja Jyväskylässä ja Rovaniemellä on saamenkielisiä seurakuntien jäseniä. Koska tietoa saamenkielisistä seurakunnan jäsenistä ei ollut tietoa saamenkielistä toimintaa ei tästä syystä järjestetty.

Saamelaisalueen kuntien seurakunnan henkilöstössä on saamenkielen taitoista henkilöstöä, mutta tästä huolimatta saamenkieliset palvelut ovat satunnaisia tai niitä ei ole tarjolla lainkaan. Saamenkieliset nuoret ja lapset ovat käytännössä kokonaan vailla omankielisiä seurakunnan palveluita. Sodankylän kunnan alueella sijaitsevassa Vuotsossa alueen saamelaisilta puuttuvat myös

oman kylän kirkkopalvelut ja tilat, joissa seurakunnan toimintoja voisi järjestää. Vuotson alueella toimii yhteinen saamelaisdiakoni Inarin seurakunnan kanssa. Sodankylän seurakunnassa kukaan henkilöstöstä ei osaa saamen kieltä. Vuotson kylään oltiin rakentamassa omaa kappelia, mutta hanke peruttiin liian kalliina, vaikka projektille oli myönnetty rahoitusta kirkkohallituksesta. Saamelaisalueen ulkopuolella luterilainen kirkko ei järjestä lapsille tai nuorille saamenkielisiä palveluita millään saamen kielellä.

Palveluiden järjestämisen haasteiksi nimetään, että saamenkielisten lasten ja nuorten määrä on niin vähäinen, jotta palveluita heille järjestettäisiin. Kuitenkin Inarissa seurakunnan Inarin kylällä järjestämässä lasten päiväkerhossa osallistuu Inarin kylän inarinsaamen kielipesän lapsista 90 %, jolloin seurakunnan kerhotoiminta voitaisiin järjestää kokonaan inarinsaamen kielellä. Seurakuntien tulisi panostaa saamenkielisten lasten- ja nuorten palveluihin, vaikka lapsimäärät ovatkin vähäisiä. Saamenkielisillä lapsilla tulisi olla saamelaisalueella yhdenvertaiset mahdollisuudet seurakuntien omankielisiin palveluihin kuin suomenkielisillä lapsillakin.

Seurakuntien mukaan palveluiden järjestämisessä haasteena on usein myös saamenkielentaitoisten työntekijöiden puute. Inarin, Utsjoen ja Enontekiön seurakunnissa on saamenkielen taitoisia pappeja. Utsjoella seurakunnan henkilöstöstä kaikki ovat pohjoissaamenkielen taitoisia. Kaikilla Inarin seurakunnan työntekijöillä ei myöskään ole edellytyksiä tai halua opiskella saamenkieltä, vaikka mahdollisuuksia koulutukseen olisikin. Saamenkielisen toiminnan järjestämisessä yhdeksi suurimmaksi ongelmaksi muodostuvat rahalliset resurssit. Koska saamenkielisiä lapsia ja nuoria on seurakunnan näkemyksen mukaan vähän, heidän palveluidensa tuottaminen nähdään kalliiksi.

Seurakunnissa ei välttämättä riittävällä tavalla osata tuottaa saamenkielisiä palveluita saamelaisten tarpeisiin. Saamenkielisten perheiden omat tarpeet omankielisen toimintaan tulisi ottaa vielä paremmin huomioon saamenkielistä toimintaa järjestettäessä. Seurakunnissa voisi olla erityisesti saamelaistyöhön perehtynyt suunnittelija, joka toimisi yhteistyössä eri saamelaistoimijoiden kanssa.

SUOSITUKSET:

- Evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallitus osoittaa riittävät varat saamelaisten kotiseutualueen seurakunnille saamenkielisen toiminnan järjestämiseksi ja kehittämiseksi. Saamenkielinen toiminta suunnitellaan yhteistyössä saamelaisten kanssa, jotta toiminta vastaisi paremmin saamelaisten tarpeita.
- Ortodoksisen kirkon kirkollishallitus osoittaa riittävät varat koltansaamenkielisen lasten ja nuorten toiminnan järjestämiseksi ja kehittämiseksi.
- Ortodoksisen kirkon varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen perusteissa ja seurakuntakohtaisissa suunnitelmissa huomioidaan kolttasaamelaisen kulttuurin erityispiirteet.
- Seurakunnat lisäävät saamenkielistä lasten ja nuorten toimintaa kaikilla saamen kielillä rekrytoimalla saamenkielentaitoisia työntekijöitä.
- Evankelis-luterilainen kirkko kehittää saamelaistyötä koko maan alueella saamenkielisten palvelujen saatavuuden parantamiseksi.
- Kehitetään saamenkielistä ja saamelaista diakoniatyötä ja uusia asiakaslähtöisiä toimintamuotoja, hyödynnetään teknologiaa asiakkaiden saavutettavuuden parantamiseksi.
- Parannetaan tiedotusta ja yhteistyötä eri toimijoiden välillä saamenkielisten toimintojen saavutettavuuden varmistamiseksi.
- Käynnistetään rekrytointi- ja tiedotuskampanja saamelaisnuorten hakeutumiseksi kirkon alan koulutuksiin.
- Koulutetaan seurakuntia saamelaiskulttuuriin ja kielellisiin oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä.

14. MUSEOPALVELUT JA KULTTUURIPERINTÖ

Museopalveluita ja kulttuuriperintöä koskeviin kyselyihin vastasivat museoassistentti Pia Kantola Siidasta, erikoissuunnittelija Kirsi Ukkonen Metsähallituksen Ylä-Lapin luontokeskuksesta, saamenkielinen tiedottaja Pentti Pieski Metsähallituksesta, oppimisinnoittaja Piritta Marttila tiedekeskus Pilkkeestä, toimitusjohtaja Hannele Koskiniemi Arktikumista

SAAMELAISMUSEO SIIDA, INARI

Saamelaismuseo Siida on Inarissa sijaitseva Suomen saamelaisten kansallismuseo ja valtakunnallinen erikoismuseo. Saamelaismuseo tallentaa kokoelmiinsa Suomen saamelaisten henkistä ja aineellista kulttuuria ja esittelee sitä näyttelyissään ja julkaisuissaan. Saamelaismuseo on myös taidemuseo, joka tallentaa kokoelmiinsa saamelaista taidetta. Saamelaismuseon keskeisenä tavoitteena on tukea saamelaista identiteettiä ja kulttuurillista itsetuntoa. Saamelaismuseon museokokoelmia on myös läntisellä saamelaisalueella sijaitsevassa Skierrissä, Enontekiön Hetassa. Saamelaismuseo ylläpitää myös Kolttien Perinnetaloa Inarin Sevettijärvellä, joka on avoinna kesäisin. Saamelaismuseolla on saamelaiskulttuuria tallentavia sisarmuseoita muissa Pohjoismaissa ja Venäjällä. Saamelaismuseo Siidan henkilöstöstä melkein kaikilla on joko inarin- tai pohjoissaamen kielitaito (9/14).

Saamelaismuseo Siida tarjoaa saamenkielisiä palveluita lapsille ja nuorille. Saamelaismuseon ja luontokeskuksen näyttelyihin on Inarin kunnan koululaisille vapaa sisäänpääsy vapaa-ajalla, mutta myös kouluretkillä. Siidan näyttelyihin tutustuminen tukee laaja-alaisesti koulujen opetussuunnitelmia. Vierailua voi suunnitella kulttuuriantropologian, luonnontieteiden, historian, käsitöiden sekä taiteen ja kielten opiskelun näkökulmasta. Koululaisryhmille on laadittu näyttelykäyntiä syventävä oppimateriaali, joka on ladattavissa Siidan sivuilta. Siidan johdanto- ja päänäyttelyiden tekstit ovat pohjoissaamen kielellä, kuten myös ulkomuseoalueella. Siidan museopedagogiikka opetuspaketeissa lasten on mahdollista tutustua saamelaiskulttuuriin ja kieleen leikkimielisesti. Saamenkielisille lapsille ja nuorille räätälöidään tarpeen ja kehitystason mukaan museopedagogista ohjelmaa saamen kielillä esim. alkuopetuksen oppilaille voidaan kertoa entisajan koulunkäynnistä katekeetan johdolla. Toimintaa pitäisi saada laajennettua, monipuolistettua ja vakiinnutettua, koska saamen kielillä tapahtuvaa toimintaa on suomen kieleen verrattuna vielä hyvin vähän.

METSÄHALLITUS

Metsähallitus järjestää vuosittain saamenkielistä toimintaa lapsille ja nuorille. Saamenkielisille lapsille on järjestetty elokuvaleirejä vuosittain vuodesta 2013 alkaen. Leirillä lapset pääsevät tutustumaan myös elokuvien tekemiseen sekä käsikirjoittamaan ja näyttelemään elokuvissa, joita esitetään esimerkiksi Yle Sápmin saamenkielisessä Unna Junná –lastenohjelmassa. Saamenkieliset tapahtumat ovat erittäin tärkeitä kielenkäyttötilanteita varsinkin lapsille ja nuorille ja leireillä eri alueiden saamelaislapset tutustuvat toisiinsa, kuulevat eri saamen kieliä ja murteita.

Syksyllä 2016 Metsähallitus järjesti luontokummikiertueen saamelaisalueen kouluissa. Luontokummikiertue oli valtakunnallinen tapahtuma. Opettajat saavat eränkäyntikulttuuriin ja ekosysteemipalveluihin liittyvää valmista opetusmateriaalia opetuksen tueksi. Eräkummitoiminnan tavoitteena on, että lapset ja nuoret rohkaistuvat ja oppivat liikkumaan luonnossa, oppivat tuntemaan ja kunnioittamaan luontoa sekä ymmärtävät kestävän kalastuksen ja metsästyksen periaatteet. Kiertueen aikana toiminnallisilla rasteilla tutustutaan muun muassa riistanhoitoon, jousiammuntaan sekä kestävään luonnon hyödyntämiseen ja jokamiehenoikeuksiin. Luonnossa liikkumiseen kiertueella tutustutaan Lemmenjoen kansallispuistopelin kautta. Metsähallitus tuottaa saamenkielistä materiaalia myös lasten käyttöön. Tarvetta olisi erilaisille työpajoille esimerkiksi kalastukseen liittyen.

METSÄHALLITUS, YLÄ-LAPIN LUONTOKESKUS

Siidassa sijaitsee Suomen luontokeskuksesta pohjoisin ja suurin Ylä-Lapin luontokeskus. Luontokeskus järjestää vuosittain useita pohjoisen luonnon erityispiirteisiin, luonnonsuojeluun, ympäristökasvatukseen ja luontokuvaukseen liittyviä vaihtuvia näyttelyitä ja tapahtumia. Opastetuilla retkillä tutustutaan lähialueiden luonnon monimuotoisuuteen ja kulttuurihistoriaan. Siidan päänäyttelyn luonto-osuudessa kerrotaan elämän sopeutumisesta pohjoisen äärimmäisiin olosuhteisiin. Näyttely tarjoaa elämyksellisesti tietoa siitä, miten eläin- ja kasvilajien on osattava hyödyntää näitä erikoisia olosuhteita ja ennakoitava vuodenaikojen vaihtelevat pituudet. Luontokeskuksen henkilökunnassa on sekä inarin- että pohjoissaamenkielen taitoista henkilöstöä (4/7). Luontokeskus järjestää yhdessä ja erikseen toimintaa lapsille ja nuorille. Luontokeskus järjestää luontokasvatukseen liittyviä oppitunteja muutamia kertoja vuodessa. Kerran vuodessa järjestetään leiritoimintaa. Vuonna 2016 elokuvaleirin sijaan luontokeskus kiersi eräasioissa kaikki saamelaisalueen koulut. Kehittämistarpeina kaivataan lisää resursseja, jotta tarjontaa voidaan lisätä ja laajentaa myös päiväkotien puolelle. Luontokasvatusta saameksi on voitu tarjota enimmäkseen vain Inarin koululle, mutta sitä pitäisi laajentaa koskemaan muitakin saamelaisalueen kuntia. Luontokasvatusmateriaalia ei ole saatavilla saamen kielillä, joten kaikki materiaali on tehtävä itse tai vähintäänkin käännettävä. Tämäkin työ vaatisi runsaasti lisäresursseja.

METSÄHALLITUS, TUNTURI-LAPIN LUONTOKESKUS

Metsähallituksen Tunturi-Lapin luontokeskus sijaitsee Enontekiön Hetassa. Skierrissä toimitaan yhteistyössä eri toimijatahojen kanssa. Skierrissä on useampi pysyvä näyttely jotka keskittyvät Lapin luontoon. Tunturi-Lapin luontokeskuksen pysyvät näyttelyt ovat usean näyttelyosan muodostama kokonaisuus. Vuovjjuš -otsikko kuvaa näyttelyn paimentolaissaamelaisia, jotka ovat itsellisiä, omavaraisia ja sitkeitä tuntureiden eläjiä. Kulkijat-otsikko taas kuvaa näyttelyn tunturimaailman eliöstöä ja luontoa, jossa kulkeminen on selviytymiskeino ankarissa oloissa. Poro on näyttelyn päähahmo, joka yhdistää ihmisen ja luonnon. Näyttelyssä on pohjoissaamenkielinen tekstitys. Skierrissä ei ole saamenkielistä henkilöstöä.

ROVANIEMI, TIEDEKESKUS PILKE

Metsähallituksen tiedekeskus Pilke sijaitsee Rovaniemellä. Tiedekeskus Pilke on keskittynyt toiminnassaan pohjoisen metsiin. Pilkkeen päämääriin kuuluu kertoa asiakkailleen, miten monilla eri tavoilla ihmiset ovat yhteydessä metsään ja sen tuotteisiin joka päivä. Puurakenteisessa Pilke-talossa sijaitseva tiedekeskus on elämyksellinen ja vuorovaikutteinen käyntikohde kaikenikäisille. Tiedekeskus Pilkkeessä ei ole saamenkielistä henkilöstöä, mutta Pilke kuuluu Metsähallitukseen, jossa on saamenkielen taitoisia työntekijöitä. Tarvittaessa on mahdollisuus käyttää heidän apuaan esimerkiksi käännöstöissä. Pilke ei järjestä säännöllistä saamenkielistä toimintaa tai tapahtumia lapsille, mutta pyrkii mahdollisuuksien mukaan järjestämään myös saamenkielistä tai saamenkielisyyttä tukevaa toimintaa.

Yksittäisten projektien kautta Pilke pyrkii luomaan pysyvää yhteistyösuhdetta saamenkielisten lasten- ja nuortenryhmien kanssa. Tiedekeskus Pilke on toteuttanut yhteistyössä Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen opiskelijoiden kanssa yhteisötaidetta ja ympäristökasvatusta soveltavan projektin Rovaniemen pohjoissaamen kielipesän lapsille. Projekti kesti viikon jonka aikana tehtiin taidetta ja kuvattiin projektista video. Opiskelijat ja Pilkkeen henkilökunta käyttivät suomen kieltä, mutta kielipesän henkilökunta käytti saamea kielipesälasten kanssa. Pilkkeessä on järjestetty myös elokuvapäivä, jossa esitettiin saamelaisten lasten tekemiä saamenkielisiä luonnosta kertovia filmejä sekä suomen- että saamenkielisille lapsille. Toiminnan haasteeksi muodostuu saamenkielisten ryhmien pienuus ja vähäisyys. Lisäksi henkilöstön kielitaidon puute estää pitämästä saamenkielistä sisältöä jatkuvasti tarjolla tai tuottamasta saamenkielistä toimintaa.

ARKTIKUM

Arktikumissa toimii kolme toimijaa: Lapin maakuntamuseo, Lapin yliopiston Arktinen keskus sekä Arktikum-palvelu Oy. Lapin maakuntamuseossa ei ole saamenkielistä henkilöstöä. Lapin yliopiston Arktisella keskuksella on saamenkielisiä henkilöitä töissä tutkijoina. Arktikum-palvelu Oy:lla on tällä hetkellä asiakaspalvelupisteessä osa-aikainen työntekijä, joka puhuu saamea. Saamenkielisiä palveluita ei järjestetä minkään talon toimijan toimesta (resurssikysymys). Lapin maakuntamuseon perusnäyttelyssä on esillä saamelaiskulttuuria esittelevä osio ja perusnäyttelyn tekstit ovat myös saameksi. Saamenkielisen toiminnan järjestämistä estää museoiden heikko taloudellinen tilanne, joka vaikeuttaa saamenkielisen henkilöstön palkkaamista. Saamenkielistä toimintaa voisi kehittää saamenkielisten opastusten lisäämisellä ja museopedagogiigan kohdentamisella saamelaisille ryhmille esimerkiksi työpajojen muodossa.

14.1. Suositukset saamenkielisten museopalvelujen ja kulttuuriperintöä tukevan toiminnan kehittämiseksi

Saamelaismuseolla ja Metsähallituksella on Siidassa onnistunut yhteistoiminnan malli, jossa museo ja luontokeskus tuottavat palveluita rinnakkain ja tasaveroisesti. Siidan johdanto- ja päänäyttelyissä näyttelytekstit ovat pysyvästi pohjoissaamen kielellä. Vaihtuvissa näyttelyissä saamelaismuseon näyttelyihin pyritään lisäämään tekstitys myös saamen kielillä. Siidan näyttelyitä ollaan uudistamassa, jolloin näyttelytekstit tuotetaan myös inarin- ja koltansaamen kielillä. Siidan näyttelyillä on suuri merkitys alueen saamenkielisille lapsille ja perheille sekä kouluille. Saamelaismuseon toiminnan haasteena on kehittää toimintaa suunnitelmallisesti ja pitkäjänteisesti sekä saada turvattua tarvittavat resurssit lasten ja nuorten toiminnalle. Saamelaismuseon henkilöstössä yli puolella on joko inarin- tai pohjoissaamen kielen taito. Myös Metsähallituksen Ylä-Lapin luontokeskuksen työntekijöissä on useita saamen kielen taitoisia. Saamelaismuseo ja Ylä-Lapin luontokeskus ovat järjestäneet saamenkielisille nuorille ja lapsille toimintaa Siidassa. Ylä-Lapin luontokeskus on ollut mukana järjestämässä saamenkielisille lapsille ja nuorille Metsäkummi-kiertuetta jossa lapset ovat päässeet tutustumaan toimintaan saamen kielellä. Toimintakohteena ovat olleet saamenkieliset varhaiskasvatus- ja koululuokat, mutta myös suomenkieliset päiväkoti- ja kouluryhmät. Enontekiöllä toimiva Metsähallituksen Tunturi-Lapin luontokeskus Skierri tuo näyttelyissään esiin saamelaista kulttuuria.

Rovaniemellä sijaitsevassa maakuntamuseo Arktikumissa keskitytään arktisen alueen kansoihin ja muiden muassa saamelaisiin. Arktikumin päänäyttelyissä on pohjoissaamenkieliset tekstitykset. Metsähallituksen Tiedekeskus Pilkkeen toiminnassa pyritään luomaan yhteistyötä saamelaisiin ryhmiin. Arktikumissa tai Pilkkeessä ei ole saamenkielisiä palveluita lapsille tai nuorille, lukuun ottamatta pohjoissaamenkielistä osa-aikaista Arktikumin asiakaspalvelijaa. Toiminnan kehittämistä vaikeuttavat taloudellisten resurssien heikko tilanne ja saamenkielisen henkilöstön puute.

SUOSITUKSET:

- Resursseja vahvistamalla luodaan museoille edellytykset tuottaa saamenkielisiä palveluita koko maassa.
- Metsähallitus lisää lapsille ja nuorille suunnattua saamenkielistä toimintaa saamelaisten kotiseutualueella ja järjestää toimintaa myös kotiseutualueen ulkopuolelle.
- Lisätään saamenkielisten työntekijöiden määrää maakuntamuseoissa saamenkielistä henkilöstöä rekrytoimalla ja kielikoulutusta järjestämällä.

- Koulutetaan viranomaisia saamelaiskulttuuriin ja kielellisiin oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä.

15. SAAMENKIELISET MEDIAPALVELUT

Saamenkieliset mediapalvelut vahvistavat saamelaislasten ja nuorten saamen kieltä ja kulttuuri-identiteettiä. Saamelaisista yli puolet ja alle 10-vuotiaista jopa 70 % asuu saamelaisalueen ulkopuolella, joten saamenkielisen ohjelmatarjonnan saaminen valtakunnan laajuiseksi on erittäin tärkeää valtaväestön keskuudessa asuville. Suomenkielisessä kulttuuriympäristössä saamenkielisillä lastenohjelmilla on suuri vaikutus saamelaislasten oman kielen ja kulttuurin arvostuksen vahvistamiseen ja kielen käytön lisääntymiseen. Oman kulttuurin ja oman kielen kuuleminen ja näkeminen mediassa auttavat osaltaan saamelaisen identiteetin vahvistamisessa. Kyselyyn vastasi Yle Sápmin päällikkö Maria Saijets.

YLE SÁPMI SAAMENKIELINEN MEDIA

Yle Sápmi, tuottaa sisältöjä internetiin, radioon ja televisioon kaikilla kolmella saamen kielellä. Yle Sápmi toimii omalla radiokanavallaan yhtenä Ylen uutis- ja ajankohtaistoiminnan alueradioista. Se toimii läheisessä yhteistyössä Norjan ja Ruotsin yleisradioiden saamelaistoimitusten kanssa. Yle Sápmi toteuttaa toiminnassaan saamelaisyhteisöön kohdistuvaa julkisen palvelun periaatetta, pyrkien palvelemaan kaikenikäistä mediayleisöään sen omilla kielillä, tuottaen lasten-, nuorten-, uutis-, ja ajankohtaisohjelmia. Yle Sápmi on tärkein päivittäinen saamelaismedia Suomessa, koska Suomessa ei tällä hetkellä ilmesty yhtään saamenkielistä sanomalehteä. Erotuksena kaikista muista Ylen alueradioista Yle Sápmilla on myös erityistehtävä: saamen kielten, kulttuurin ja identiteetin vahvistajana.

Yle Sápmin mukaan netistä on muodostunut tärkein uutiskanava ja radio toimii tärkeimpänä kielenelvytyksen välineenä. Yle Sápmi on toteuttanut vuodesta 2013 alkaen uudenlaista kielipolitiikkaa toiminnassaan, pyrkien nostamaan inarin- ja koltansaamen kielet tasavertaisempaan asemaan pohjoissaamen kielen kanssa ja parantamaan kielten välistä ymmärtämistä. Tavoitteena on ollut myös nostaa inarin- ja koltansaamen kielten statusta kaikessa toiminnassa. Vuodesta 2013 lähtien radion suorat aamu- ja iltapäivälähetykset on voitu juontaa millä tahansa saamen kielellä. Uudeksi periaatteeksi on muotoutunut se, että mikä tahansa kolmesta saamen kielestä voi toimia minkä tahansa lähetyksen juontokielenä. Lisäksi käyttöön on otettu monisaamenkielinen toimintamalli, joka tarkoittaa sitä, että samassa lähetyksessä käytetään useampaa saamen kieltä rinnakkain. Inarin- ja koltansaamenkielillä toimitettujen uutisjuttujen määrä on selvästi lisääntynyt sekä televisiossa että radiossa.

Vuonna 2012 aloitti ensimmäinen säännöllinen saamenkielinen nuorten ohjelma Sohkaršohkka (Sokerishokki), joka lähetetään kerran viikossa torstai-iltaisin. Inarin- ja pohjoissaamenkieliset juontajat keskustelevat ja vievät ohjelmaa eteenpäin luontevasti kahdella kielellä, jonka seurauksena myös kuuntelijat ovat harjaantuneet ymmärtämään myös muuta kuin omaa saameaan. Lasten radio-ohjelma Binna Bánna, jonka ensimmäiset lähetykset kuultiin vuonna 2002, toimitetaan myös kolmella saamen kielellä. Siinä on pohjois-, inarin- ja koltansaamenkielisiä osia, joiden toimittamisessa lapset ovat aktiivisesti mukana. Ensimmäinen saamenkielinen lasten TV-ohjelma Unna Junná aloitti tv:ssä vuonna 2007. Ohjelmaa tehtiin ensimmäiset vuodet yhteistyössä SVT Sápmin kanssa, mutta vuodesta 2010 alkaen Yle Sápmi on tuottanut ohjelmaa yksin. Ohjelmaa tehdään kolmella kielellä, pohjois-, inarin- ja koltansaameksi.

Yle Sápmi tiedostaa toiminnassaan saamenkielisen lasten ja nuorten toiminnan haasteet ja niiden vähyyden. Yle Sápmin nettiuutisisissa pyritään ottamaan huomioon nuoret esimerkiksi nuorisoa kiinnostavien aihevalintojen avulla. Yle Sápmin toiminnan haasteena ovat resurssit, niin rahalliset kuin henkilöresurssitkin. Yle Sápmi toiminnassa tiedostetaan, että nuorille tulisi tuottaa enemmän ja parempia palveluita. Kun palvelujen tarjoajien määrä on vähäinen niin silloin odotukset ovat isommat. Saamenkielisille lasten ja nuorten omankielisille palveluille olisi erittäin suuri tarve. Lasten tulisi saada saamenkielisiä lastenohjelmaa vähintään kerran viikossa ympäri vuoden. Unna Junnaa esitetään vuosittain noin 30 jaksoa, kesäisin ohjelma on katkolla. Lisäresursein Yle Sápmi voisi tarjota lapsille ja nuorille enemmän monipuolisia mediapalveluita ikäryhmien tarpeet huomioiden kolmella saamen kielellä.

15.1. Suositukset saamenkielisten mediapalveluiden kehittämiseksi

Saamenkielisellä medialla on tärkeä rooli uhanalaisten saamen kielten säilyttämisessä ja siirtämisessä. Suomessa saamenkielisiä mediapalveluita tuottaa Yle Sápmi. Saamen kielten näkyvyys valtamediassa on vähäistä. Suomessa ei kustanneta saamenkielisiä lasten ja nuorten lehtiä. Norjassa kustannetaan pohjoissaamenkielistä Bamse-lehteä. Norjassa ilmestyy myös pohjoissaamenkielinen nuorten lehti Š-lehti, jossa on artikkeleita myös muilla saamen kielillä.

Suomenkielisessä kulttuuriympäristössä saamenkielisillä lastenohjelmilla on suuri vaikutus saamelaislasten oman kielen ja kulttuurin arvostuksen vahvistamiseen ja kielen käytön lisääntymiseen. Oman kulttuurin ja oman kielen kuuleminen ja näkeminen mediassa auttavat osaltaan saamelaisten lasten identiteetin vahvistamisessa. Saamenkielisiä ohjelmia on edistyksestä huolimatta kuitenkin vielä liian vähän tarjolla lapsille ja nuorilla. Suomen televisiossa esitetään vuonna 2016 vain kolmea saamenkielistä ohjelmaa. Näistä vain yksi on suunnattu lapsille. Saamelaislapsille ja -nuorille tulisi lisätä huomattavasti enemmän mediapalveluita (nuortenlehti, radio- ja tv-ohjelmia ja niihin liittyviä internet-palveluita) heidän omalla äidinkielellään. Yle Sápmilla on lakisääteinen velvollisuus tuottaa saamenkielisiä palveluita saamelaisille.

YLE TV:ssä on havaittavissa myönteistä kehitystä, sillä saamenkielisten dokumenttien ja lyhytelokuvien osuutta ohjelmatuotannossa on lisätty. Yleisradion ohjelmatarjonnassa saamelaismusiikin osuus on vähäistä. Saamelaismusiikkia julkaistaan, mutta näkyvyyttä ja kuuluvuutta ei saavuteta valtakunnallisesti.

Saamelaisnuorilla ei ole omaa radio- eikä tv-ohjelmaa. Nuoret ovat merkittävä ryhmä saamelaisyhteisössä. He elävät koko ajan muuttuvassa yhteiskunnassa ja ovat alttiita muutoksille. Nuorten tarpeet on otettu huomioon mediassa sekä suomen- että ruotsin kielillä, mutta saamenkielinen oma nuorten makasiiniohjelma puuttuu kokonaan. Saamenkielisiä media-alan ammattilaisia ja toimittajia on valmistunut viime aikoina ja edelleen ala kiinnostaa nuoria, joten tekijöitä omassa kohderyhmässä olisi enemmän verraten muihin ikäryhmiin.

Saamenkielisten kuulo- ja näkörajoitteisten mahdollisuuksia saada palveluja omalla kielellään tulee myös parantaa. Kun ääni- ja tekstityspalvelujen tarkoituksena on saattaa ohjelmistot nykyistä paremmin näkö- ja kuulorajoitteisten saataville, tämä oikeus on turvattava myös saamenkieliselle näkö- ja kuulorajoitteisille. Ohjelmien tekstitys saameksi palvelisi saamenkielisen kansalaisen oikeuksia saada palveluja omalla kielellään sekä näin mahdollistaisi tasavertaisen osallistumisen yhteiskunnan toimintaan. Samalla se vahvistaisi saamen kielen kirjallista osaamista ja lisäisi kirjallisen saamen kielen näkyvyyttä, mikä osaltaan vahvistaisi saamenkielisten saamen kielen taitoa.

Toisaalta saamenkielinen tekstitys tukisi myös saamen kielen oppimista, mikä tällä hetkellä on yksi tärkeimpiä saamenkielen säilymisen edellytyksiä[17].

SUOSITUKSET:

- Saamenkielisten lasten ja nuorten mediapalvelujen lisääminen kaikilla saamen kielillä. Lisäresursointi lasten ja nuorten toiminnan kehittämiseen.
- Lisätään muilla kielillä tuotetun ohjelmiston tekstittämistä ja jälkiäänitystä saamen kielille lisätään. Ohjelmat voitaisiin ladata nettiin kaikkien käytettäväksi.
- Pohjoissaamen kielellä ilmestyvän Bamse-lehden kääntäminen koltan- ja inarinsaamen kielille.

16. SAAMELAISKÄRÄJÄT SAAMENKIELISTEN PALVELUIDEN TUOTTAJANA

Saamelaiskäräjät on Suomen saamelaisten korkein poliittinen elin. Saamelaiskäräjät on itsenäinen julkisoikeudellinen oikeushenkilö, joka itsehallinnollisen luonteensa vuoksi ei ole valtion viranomainen eikä osa valtionhallintoa. Saamelaiskäräjät edustaa saamelaisia kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä ja hoitaa saamelaisten kieltä, kulttuuria ja heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevia asioita. Saamelaiskäräjät voi tehtäviinsä kuuluvissa asioissa tehdä viranomaisille aloitteita ja esityksiä sekä antaa lausuntoja. Saamelaiskäräjät ilmaisee Suomen saamelaisten virallisen näkemyksen heitä koskevissa asioissa.

Inarin kirkonkylälle vuonna 2012 valmistunut saamelaiskulttuurikeskus Sajos on merkittävä askel saamelaiskulttuurin ja saamen kielten edistämisessä. Keskus toimii sekä saamelaiskäräjien toimitilana, että monipuolisena kulttuurikeskuksena. Sen tarkoituksena on luoda saamelaisille paremmat edellytykset omaehtoisesti ylläpitää ja kehittää kieltään, kulttuuriaan ja elinkeinotoimintaansa sekä hoitaa ja kehittää kulttuuri-itsehallintoaan. Sajos parantaa myös olennaisesti mahdollisuuksia levittää tietoa saamelaisista alkuperäiskansana.

Saamelaistaiteen ja -kulttuurin perusta on saamelaisessa elämäntavassa, saamen kielessä ja perinteisissä saamelaiselinkeinoissa. Merkittävimpiä perinteisiä saamelaistaiteen muotoja ovat käsityö, kuvataide ja musiikki - erityisesti joiku. Uudempia saamelaistaiteen aloja ovat kirjallisuus ja elokuva. Saamelaisnuoret ovat kiinnostuneita saamelaisesta kulttuuriperimästään. Saamelaisnuoret yhdistelevät perinteisiä saamelaistaiteen muotoja, saamen kieltä ja globaalia nuorisokulttuuria tuottaen kokonaan uudentyyppistä taidetta. Erilaisten saamelaiskulttuuria esittävien tapahtumien järjestäminen on vilkasta. Inarissa järjestetään vuosittain alkuperäiskansojen elokuvafestivaali ja alkuperäiskansojen musiikkitapahtuma. Säännöllisesti osana Nuori kulttuuri -toimintaa järjestettävä Saamelaisnuorten taidetapahtuma tukee lasten ja nuorten taide- ja kulttuuriharrastusten lisäksi saamen kielen käyttöä ja oppimista.

Kyselyyn vastasivat Saamelaiskäräjiltä toiminnanohjaaja Petra Magga-Vars, suunnittelija Tarja Porsanger, suunnittelija Oula Guttorm ja nuorisosihteeri Kati Eriksen.

[17] Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7:49

SAAMELAINEN LASTENKULTTUURIKESKUS MÁNNU

Saamelaisten kulttuurikeskus Sajoksen yhteydessä toimiva Saamelainen lastenkulttuurikeskus on aloittanut toimintansa vuonna 2004. Saamelainen lastenkulttuurikeskus on ollut osa Lapin lastenkulttuuriverkostoa 2006-2013. Mánnun pääasiallinen toiminta-alue on saamelaisten kotiseutualue. Lastenkulttuurikeskuksen kehittämisalueita ovat saamelaisnuorten kulttuuri-identiteetin vahvistaminen, saamelaisen perinteisen tiedon ja taidon arvostaminen sekä alkuperäiskansojen välisen yhteistyön vahvistaminen. Lastenkulttuurikeskuksessa työskentelee yksi pohjoissaamenkielinen toiminnanohjaaja. Lastenkulttuurikeskuksen toiminta on saamenkielistä. Lastenkulttuurikeskus järjestää saamenkielisiä ja saamelaiskulttuurin mukaisia tapahtumia, teemapäiviä, retkiä ja työpajoja erityisesti varhaiskasvatuksen, kielipesien ja perusopetuksen piirissä oleville lapsille. Työpajoihin ja tapahtumiin palkataan ohjaajia jotka hallitsevat kohderyhmän osaaman saamen kielen. MÁNNUN haasteena on laaja toimintakenttä, koska toimintaa järjestetään saamelaisalueen neljän eri kunnan alueella. MÁNNU järjestää toimintaa kaikilla Suomessa puhutuilla saamen kielillä. Yhdenvertaisen toiminnan varmistaminen eri saamelaisryhmien ja alueiden kesken vaatii toimintaan lisäresursseja.

MÁNNUN toimintaa varten Saamelaiskäräjät hakee vuosittain toiminta-avustusta Opetus- ja kulttuuriministeriöltä. Saamelaisalueen kunnat ovat tukeneet toimintaa pienellä omarahoitusosuudella. Mánnun rahoitusmalli on hyvin haavoittuvainen ja voi johtaa toiminnan vaikeutumiseen tai loppumiseen. Mánnun tulisi olla vakiintunut toimija saamenkielisellä lasten kulttuurialalla niin saamelaisten kotiseutualueella kuin sen ulkopuolellakin. Toiminnan kehittämiseen tarvitaan jatkuvuutta pysyvän rahoituksen muodossa. Merkittäviä toiminnan kehittämistoimia olisi toisen vakituisen työntekijän palkkaaminen kulttuurikeskuksen toimintaan sekä toiminnan laajentaminen koskemaan myös koko Suomea. Saamelaislapset ja nuoret saamelaisalueen ulkopuolella jäävät nyt kokonaan ilman saamenkielistä lastenkulttuuria.

ALKUPERÄISKANSOJEN ELOKUVAKESKUS SKÁBMA

Alkuperäiskansojen elokuvakeskus Skábman tavoitteena on kehittää saamelaista elokuva- ja av-alaa kulttuurisesti ja elinkeinollisesti sekä edistää alan kansainvälistä alkuperäiskansojen yhteistyötä. Alkuperäiskansojen elokuvakeskus Skábma pyrkii edistämään opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämällä erillisrahoituksella media- ja elokuvakasvatusta saamelaisten kotiseutualueella. Elokuvakeskuksen tavoitteena on luoda saamelaisalueelle toimintaedellytykset elokuvateollisuudelle, joka tuo syrjäseuduille uusia työpaikkoja ja uskoa tulevaisuuteen.

Elokuvakeskuksella on tällä hetkellä yksi pohjoisaamenkielinen suunnittelija. Elokuvakeskuksen suunnittelija käyttää tällä hetkellä 50 % työajasta mediakasvatushankkeen toteuttamiseen. Saamelaislasten mediakasvatuksen kehittämishankkeen tavoitteena on kehittää media- ja elokuvakasvatusta saamelaisalueella ottaen huomioon saamelaiskulttuurin kasvatukselliset erityispiirteet ja vähemmistöasemasta johtuva asenneilmapiiri. Tavoitteena on työpajojen, koulutusten ja materiaalituotannon avulla edistää medialukutaitoa ja parantaa saamenkielistä lasten mediatarjontaa. Tarkoituksena on laatia saamenkielistä mediakasvatuksen koulutus- ja tiedotusmateriaalia lasten kasvattajille, ohjaajille, vanhemmille ja muille lasten kanssa toimiville aikuisille.

Saamelaisten media- ja elokuvakasvatuksen yhdenvertaisen saavutettavuuden turvaamiseksi mediakasvatuksen työpanosta tulisi kasvattaa 100 %:iin sekä lisätä saamenkielisen mediakasvatusmateriaalin tuottamista. Lähitulevaisuudessa on tarvetta myös tuotantojen tukemiseen sekä oman tuotannon kehittämiseen erityisesti lasten ja nuorten elokuviin liittyen. Yhteispohjoismainen kehittämistyö on tässä suhteessa välttämätöntä. Vuosina 2008 – 2009 tehdyssä kartoituksessa kävi ilmi, että rahoituksen, saamelaisten käsikirjoittajien ja tuottajien sekä saamelaisen yhteispohjoismaisen elokuvakeskuksen puute ovat selvästi suurimmat kipupisteet saamelaisen

elokuvan tekemisessä. Saamelaiselokuvan ja av-alan kehittämistyö vaatii Saamelaiskäräjiltä tulevina vuosina pitkäjänteistä ja tavoitteellista työskentelyä. Tuloksena on kuitenkin saamelaisnuorten työllistyminen kotiseudullaan, saamelaiskulttuurin säilyminen elävänä ja positiivisen kuvan levittäminen saamelaiskulttuurista maailmalle.

SAAMELAINEN MUSIIKKIKESKUS

Saamelaismusiikkikeskuksen keskeisimpiä toimintoja on joikuopetuksen järjestäminen lapsille ja nuorille. Musiikkikeskus on järjestänyt lapsille ja nuorille joikutyöpajoja saamelaismusiikissa saamelaisalueen kouluissa. Musiikkipajoissa on käsitelty ja otettu huomioon eri saamelaisryhmien musiikkiperinnettä luohti:a, leu'dd; ia ja livđe:ä Perinteisen saamelaisen musiikin lisäksi on järjestetty modernin saamelaisen musiikin työpajoja. Työpajoissa lapset pääsevät tutustumaan saamelaiseen musiikkiperinteeseen ja oppivat myös itse tekemään saamelaista musiikkia. Näillä toimilla musiikkikeskus opettaa musiikkia, mutta myös vahvistaa lasten saamelaista identiteettiä ja innostaa lapsia perehtymään itse saamelaisen kulttuurin eri muotoihin.

Musiikkikeskus järjestää Ijahis Idja -alkuperäiskansojen musiikkifestivaalin yhteydessä erityisen lasten- ja nuortenpäivän, jolloin ohjelma on suunniteltu saamelaisille ja saamenkielisille varhaiskasvatus- ja kouluryhmille. Vuonna 2016 lasten- ja nuortenpäivään osallistui yli 300 lasta ja nuorta ympäri saamelaisaluetta. Saamelaisalue on laaja, jolloin erityisesti kuljetuksiin on kiinnitettävä erityisesti huomiota. Lasten päivän aikana lapset ja nuoret pääsivät osallistumaan konsertteihin ja työpajoihin, mutta myös tapasivat eri alueen saamelaisia lapsia ja nuoria. Ijahis Idjan lasten- ja nuortenpäivä kokoaa lapset yhteen ja lisää näin hajallaan olevien saamelaisnuorten tunnetta yhteenkuuluvuudesta.

Nuoret pääsevät myös itse osallistumaan tapahtumaan. Nuoret soittavat ja esiintyvät itse tapahtumassa, jolloin he saavat tärkeää esiintymiskokemusta harrastukselleen. He saavat lisämotivaatiota, kun pääsevät samalla lavalle esikuviensa kanssa. Musiikkikeskus järjestää vuosittain saamelaisalueen kouluille saamenkielisen musiikkikiertueen. Konsertit järjestetään Inarin, Utsjoen ja Vuotson kouluilla. Saamelaismusiikkikeskus on tukenut myös saamenkielistä lastenmusiikin tuottamista. Lisäksi saamelaismusiikkikeskus tukee myös uuden saamelaismusiikin opetusta ja järjestää opettajain koulutusta saamelaismusiikista.

Suurin haaste toiminnan kehittämiselle ja järjestämiselle on resurssien puute. Saamelaisen musiikin opetus ei ole nykyisellään riittävää. Saamelaisen musiikin ja kulttuurin opetus tulisi olla säännöllistä arjen tasolla tapahtuvaa toimintaa. Olisi myös tärkeää laajentaa toimintaa myös saamelaisalueen ulkopuolelle koskemaan myös lapsia ja nuoria kaupungeissa, kuten Rovaniemellä, Oulussa ja Helsingissä. Erilaisten musiikkitapahtuminen järjestämien kaupungeissa olisi myös tärkeää saamelaisnuorten identiteetin ja yhteenkuuluvuuden kasvattamiseksi. Toiminnan kehittämisessä musiikkikeskus on pyrkinyt jatkuvuuteen. Pyrkimyksenä on ollut, että musiikkikeskus järjestää johdonmukaisesti joka vuosi tietyt tapahtumat, konsertit ja työpajat, jotta toiminnalla on tietty pysyvyys.

SAAMENKIELINEN NUORISOTYÖ

Saamelaiskäräjien yhteydessä toimiva Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto perustettiin vuonna 2011. Nuorisoneuvosto valmistelee Saamelaiskäräjien saamelaisnuoria koskevia lausuntoja, aloitteita ja muita kannanottoja, edistää saamelaisnuorten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia sekä vahvistaa saamelaisnuorten kuuluvuutta saamelaiskulttuuriin. Nuorisoneuvosto lisää saamelaisnuorten vaikutusmahdollisuuksia heitä koskeviin asioihin saamelaisalueella ja sen ulkopuolella. Nuorisoneuvoston toiminta kannustaa saamelaisnuoria yhteisölliseen vaikuttamiseen ja tutustuttaa nuoria saamelais- sekä alkuperäiskansapolitiikkaan. Toiminnassa halutaan lisätä nuorille suunnattuja saamenkielisiä ja kulttuurin mukaisia vapaa-ajan toimia ympäri Suomen. Tarpeelliseksi nähdään

lisätä myös tietoutta saamelaisnuorten oikeuksista. Nuorisoneuvosto järjestää kahden vuoden välein saamelaisnuorten konferenssin, joka on suurin nuorisoneuvoston järjestämistä tapahtumista. Pohjoismaisen saamelaisnuorten konferenssin järjestää vuorollaan Suomen, Ruotsin ja Norjan Saamelaiskäräjien nuorisolautakunnat. Pohjoismainen saamelaisnuorten konferenssi on erityisen tärkeä saamelaisnuorille, sillä konferenssissa käsitellään laajoja saamelaisnuoria ja alkuperäiskansoja koskevia ajankohtaisia asioita. Järjestämillään toimilla Nuorisoneuvosto edistää saamen kielten elpymistä ja vahvistaa nuorten yhteenkuuluvuuden tunnetta. Nuorisoneuvosto tekee yhteistyötä kuntien, seurakuntien ja muiden nuorisotyötä tekevien kanssa.

16.1. Suositukset Saamelaiskäräjien tuottamien palvelujen kehittämiseksi

Saamelaiskäräjien alaisuudessa toimivien lasten ja nuorten toiminnan järjestäjillä on laaja toimintakenttä saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaisalueen ulkopuoliset alueet jäävät ilman toimintaa. Saamelaiskäräjien tuottamat kulttuuripalvelut ovat erittäin tärkeitä saamenkielisille lapsille, koska ne muodostavat niitä harvoja saamen kielen käyttöareenoita kodin ulkopuolella. Tapahtumat antavat myös mahdollisuuden osallistua oman kulttuurin luomiseen ja oppimiseen, tukevat lasten ja nuorten kieltä, kulttuuria ja identiteettiä estäen syrjäytymistä omasta kulttuurista ja yhteisöstä.

Toimintaa rajoittaa pysyvä resurssien puute. Hankepohjainen rahoitusmalli on myös haavoittuvainen. Ilman riittävää resurssipohjaa toimintaa ei voida luoda säännölliseksi arjen toiminnaksi tai ulottaa koskemaan saamelaisalueen ulkopuolista aluetta. Saamelainen musiikkiopetus olisi tärkeää saada kouluihin oppinaineeksi muiden joukkoon. Koulujen uudet opetussuunnitelmat antavat tähän toimintaan myös mahdollisuudet. Resurssien puuttuessa tämän kehittämiseen ei voida paneutua.

SUOSITUKSET:

- Saamelaiskäräjien lastenkulttuurikeskuksen, musiikkikeskuksen ja elokuvakeskuksen toiminnalle osoitetaan riittävät resurssit toiminnan kehittämiseksi myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle.
- Saamelaisnuorten asema ja osallisuus turvataan maakuntauudistuksessa.

17. SAAMELAISYHDISTYKSET SAAMENKIELISTEN PALVELUIDEN TUOTTAJINA

Saamelaiset järjestöt ovat merkittävinä toimijoita saamelaisten oikeuksien edistäjinä, ja heidän työnsä on tuottanut tulosta monissa haastavissa tilanteissa. Ensimmäinen Suomessa perustettu saamelaisyhdistys Sámii litto perustettiin saamelaisten evakkoaikana vuonna 1945 Kalajoella jolloin saamelaiset elivät suurien haasteiden ja turvattomuuden aikaa. Saamelaisyhdistyksiä on perustettu evakkovuosien jälkeen lisää saamelaisalueelle ja muihin isoihin kaupunkeihin. Paikallisia saamelaisyhdistyksiä toimii Inarissa, Utsjoella, Enontekiöllä, Sodankylän Vuotsossa, Helsingissä, Jyväskylässä, Tampereella, Oulussa ja Rovaniemellä.

Saamelaisyhteisössä toimii useita kymmeniä erilaisia kansalaisjärjestöjä, jotka tavoittavat huomattavan suuren määrän saamelaisväestöstä. Saamelaisyhdistykset toimivat usein paikallisesti yhteistyössä alueen muiden yhdistysten, elinkeinon harjoittajien, seurakuntien tai kuntien kanssa. Erilaisista toimintaohjelmistaan ja tavoitteistaan huolimatta järjestöjä yhdistää pyrkimys saamelaisen kulttuurin ja saamen kielen tukemiseen ja saamelaisten yhteistoiminnan vahvistamiseen sekä

vahvistamaan saamelaisten vaikuttamismahdollisuuksia eri toimijoiden kesken. Järjestäytyneet ryhmät saavat yleensä näkemyksensä paremmin esille heitä koskevissa kuin muutaman toimijan yksittäinen joukko. Yhdistykset järjestävät erilaisia kulttuuritilaisuuksia konserteista, koulutustapahtumista ja keskustelutilaisuuksista saamelaisten kansallispäivän juhliin ja urheilutapahtumiin kuten poro- ja suopunginheittokilpailuihin.

Jotkut järjestöt ovat toteuttaneet ja toteuttavat parhaillaankin erilaisia kielen- ja kulttuurin elvytyshankkeita. Yhdistykset ovat monissa tapauksissa olleet aloitteentekijöitä ja vaikuttaneet ratkaisevasti saamen kielen opetuksen aikaansaamiseen (kotiseutualueella peruskouluajan alussa, kotiseutualueen ulkopuolella 1990-luvulta alkaen) ja lasten saamenkielisen päivähoidon aloittamiseen. Muutama yhdistys järjestää saamenkielisiä palveluita ja täydentää siten julkista palvelutarjontaa. Monilla yhdistyksillä on aktiivista valtakuntien rajojen yli ulottuvaa yhteistyötä naapurimaiden saamelaisyhteisöjen kanssa. Saamelaiskäräjät tukee vuosittain yhdistyksiä toiminta- ja projektiavustuksin valtion talousarviossa osoitetun määrärahan turvin. Saamelaiskäräjien kulttuurilautakunta jakaa vuosittain (pääluokka 29, opetusministeriö) saamenkielisen kulttuurin ja saamelaisjärjestöjen toiminnan tukemiseen osoitetun määrärahan.

Kysely lähetettiin 15. saamelaiselle yhdistykselle. Kaupungeissa toimivat yhdistykset vastasivat kaikki kyselyyn. Saamelaisalueella toimivista yhdistyksistä noin puolet vastasi kyselyyn. Vastausmäärään voi vaikuttaa yhdistysten voimavarat ja yleinen aktiivisuus. Kyselyyn vastasivat Kati Eriksen Sámi Siida ry, Petra Magga-Vars Sámi Duodji ry, Inger-Ánne Äärelä Sámisoster ry, Minna Näkkäläjärvi Johtti sápmelaččat ry, Miina Seurujärvi ja Miina Seurujärvi Anarâškielâ servi ry.

17.1. Saamelaislaisten kotiseutualueella toimivat yhdistykset

SÁMI SIIDA ry

Sámi Siida-yhdistyksen toimintatavoitteena on tukea, vahvistaa ja elvyttää pohjoissaamen kieltä. Yhdistyksen kaikki toiminta on pohjoissaamenkielistä. Utsjoella toimiva Sámi Siida on järjestänyt vuodesta 2007 asti säännöllisesti pohjoissaamenkielistä lasten ja nuorten toimintaa. Yhdistyksellä on kaksi kuoroa, yksi musiikkikerho ja yhteinen uimahallivuoro kunnan uimahallissa. Yhdistyksellä on myös tarkoitus järjestää painitoimintaa yhteistyössä Norjan naapurirajakunnan Sirman kanssa. Sámi Siida järjestää myös joka vuosi taideleirin nuorille ja lapsille. Sámi Siida järjestää myös nuorten iltoja. Sámi Siida on ollut huolissaan lasten ja nuorten saamen kielen käytöstä Utsjoella, jonka vuoksi heidän toimintansa tähtää luomaan lapsille ja nuorille uusia kielenkäyttömahdollisuuksia.

Sámi Siida ry:n nuorisotoiminnot ovat ainoita saamenkielisiä vapaa-ajan toimintoja Utsjoen kunnassa. Nuoret käyttävät selvästi enemmän saamen kieltä Sámi Siida ry:n nuorisotoiminnoissa kuin missään muussa vapaa-ajan toiminnossa. Sámi Siida ry on saavuttanut yhden toimintatavoitteensa lisäämällä nuorten saamen kielen käyttöä. Sámi Siida ry on luonut toiminnallaan nuorille vapaa-ajan kielenkäyttöalueen, jota ei muutoin olisi Utsjoen kunnassa olisi. Utsjoen muut vapaa-ajan palvelujen tuottajat eivät tuota saamenkielisiä toimia.

Sámi Siidan toiminnan haasteina on löytää ihmisiä jotka sitoutuvat viikottaisen toiminnan järjestämisen. Sámi Siida on pyrkinyt ratkaisemaan ongelmaa niin että he maksavat toiminnan ohjaajille erittäin hyvää tuntipalkkaa. Sámi Siida näkee, että saamenkielistä nuorteniltatoimintaa tulee laajentaa ja lisätä myös muihin Utsjoen kyliin. Lisäksi tulisi lisätä valtion rajat ylittävää yhteistyötä Sirman kanssa ja saamenkielisille nuorille tulisi lisätä enemmän harrastustarjontaa ja vaihtoehtoja. Sámi Siida on ollut myös ajamassa omaa yksityistä saamelaiskoulua Utsjoelle.

SÁMI DUODJI ry

Sámi duodji on vuonna 1975 perustettu saamelaisten käsityöläisten yhdistys, jonka pääpaikka on Inarissa. Yhdistys on saamenkäsityön tekijöiden etujärjestö, joka järjestää näyttelyitä, neuvontaa ja myyntitoimintaa. Inarissa sijaitsee Sámi duodji myymälä sekä opastusta ja toimitiloja käsityöläisille. Sámi Duodji Ry ei järjestä varsinaisesti säännöllistä viikoittaista toimintaa omassa vuosittaisessa toiminnassaan lapsille. Nuorille on tarjottu enemmän mahdollisuuksia omien perinteisten käsityötaitojen oppimiseen työpajojen kautta. Työpajoissa siirtyy myös käsityön tekemisen ohella saamenkielinen käsityö-terminologia. Lapsille on järjestetty toimintaa yhteistyössä Saamelaiskäräjien saamelaisen lastenkulttuurikeskuksen kanssa, joka on molemmin puolin koettu hyväksi verkostoitumistavaksi työpajojen ja tapahtumien järjestämisessä. Sámi duodji on järjestänyt yhteistyössä Mánnun kanssa lasten käsityöpajoja, saamenpukunukke- näyttelyn. Nuorille ja nuorille aikuisille on pidetty pidempiä nahkavyö viikonloppu-kursseja. Sámi duodji tarjoaa työtiloissaan mahdollisuuden ompelukoneiden käyttöön sekä villahuivin kudontaa.

Sami duodjin mukaan toiminnan haasteina voidaan pitää rahoituksen vähäisyyttä. Lisäksi valtion tukea yhdistykselle leikataan joka vuosi ja se tuntuu yhdistystoiminnan resursseissa. Konkreettinen esimerkki rahoituksen heikkenemisen vaikutuksista on Enontekiön duodji-toimitilan lopettaminen, koska toimipaikan vuokriin ei ollut enää yhdistyksellä varaa. Yhdistyksen taloudellinen tilanne ei ole parantunut, joten merkittävä käsityöläisten alue on ilman toimintaa. Yhdistyksen neuvonta- ja käsityötoimintaa vaikeuttavat lisäksi toimintatilojen sisäilmaongelmat. Korvaavia tiloja on vaikea löytää Inarista, koska vapaita tiloja ei ole. Oman haasteensa toiminnalle aiheuttavat myös erilaisten hanke-rahoituksien hakeminen. Yhdistys-toiminta on vapaaehtoistyötä ja melkein kaikki yhdistyksen hallituksen jäsenet ovat päätyössä. Usein yhdistyksen hankerahoituksia ei ehditä hakemaan siinä aikataulussa kuin pitäisi. Tämä aiheuttaa ongelmia yhdistyksen toiminnan järjestämiselle ja kehittämiselle.

Sámi duodji pitää tärkeänä aloittaa koulujen kanssa yhteistyön, jonka tuloksena voisi olla duodji-opintosuunnitelman todeksi tekeminen. Yhdistyksen kautta voitaisiin rekrytoida duodjin taitajia ja duodji-materiaalia kouluihin. Lapsille pitää jo varhaisessa vaiheessa antaa mahdollisuuksia saamelaiseen käsityöhön tutustumiseen ja oppimiseen. Saamenpuvun käyttö ja siihen liittyvä pukeutuminen on aina ajankohtainen aihe ja usein lapsiperheet tarvitsevat opastusta ja tukea ko. asioissa. Duodjiin, saamelaiseen käsityöhön liittyvä oppimateriaali olisi tärkeä kehittämisalue. Nuorille järjestettävää toimintaa tulisi olla laajasti saatavilla, myöskin kovien materiaalien osalta. Kovien materiaalin käsityöntekijöitä on todella vähän Suomen saamelaisten keskuudessa. Tämän kautta tavoitettaisiin myös poikia ja nuoria miehiä.

SÁMISOSTER ry

SámiSoster ry on vuonna 1997 toimintansa aloittanut valtakunnallinen saamelaisten sosiaali- ja terveysalan järjestö. Yhdistyksen tarkoituksena on valvoa, ylläpitää ja edistää saamelaisten asemaa ja oikeuksia alkuperäiskansana sosiaali- ja terveysalalla sekä hyvinvointiin liittyvissä kysymyksissä kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä. Yhdistys tekee näistä asioista aloitteita ja antaa lausuntoja. SámiSoster ry järjestää saamen- ja/tai suomenkielistä vertaistukea, leirejä, tapahtumia, hyvinvointipäiviä, ryhmätoimintaa, asiantuntijaluentoja, kehittämistoimintaa ja sukupolvien välistä kanssakäymistä. Lisäksi yhdistys harjoittaa saamelaisväestön sosiaali- ja terveysalaan kuuluvaa tutkimus- ja kokeilutoimintaa sekä järjestää koulutusta, julkaisee materiaalia ja tiedottaa sosiaali- ja terveysalaan liittyvissä asioissa.

SámiSoster ry on kehittänyt työssään saamelaista mettäterapiaa, saamelaisten muistisairaiden hoitoa ja porosaamelaisten hyvinvointia. SámiSoster ei järjestä lapsille ja nuorille säännöllistä saamenkielistä toimintaa. Toiminta on satunnaista. Keväällä 2017 järjestetään saamelaisperheille perheleiri Ukkohallassa. Mukana leirillä on saamenkielinen leiriohjaaja. Yhdistyksessä

saamenkielisen lapsi- ja nuorisotoiminnan haasteiksi nähdään rahoituksen ja pätevän, kielitaitoisen työntekijän löytyminen nuorisotyöhön. Nuorten ja lasten saamenkielisiä vapaa-ajan harrastusmahdollisuuksia tulisi kehittää ja lisätä. SámiSoster on ollut mukana kehittämässä ja kartoittamassa saamenkielisen nuorisotyön kehittymismahdollisuuksia Inarin kunnassa erilaisten projektien ja hankkeiden kautta.

JOHTTI SÁPMELAČČAT ry

Enontekiöllä toimiva Johtti Sápmelaččat yhdistys on perustettu vuonna 1969. Yhdistyksen jäseniä on toiminut aktiivisesti kunta- ja saamelaispolitiikassa. Yhdistyksellä ei ole säännöllistä toimintaa lapsille ja nuorille, mutta yhdistys on ollut aktiivisesti järjestämässä erilaisia tapahtumia ja tukenut toiminnallaan saamelaista kulttuuria. Enontekiöllä järjestettävillä kevään Marianpäivillä on pitkät historialliset perinteet. Johtti Sápmelaččat on ollut aktiivisesti mukana järjestämässä tapahtumaa, joka sisältää saamenkielistä ohjelmaa myös lapsille ja nuorille. Lisäksi yhdistys järjestää vuosittain saamelaisten kansallispäivänä koko perheen tapahtuman. Yhdistys jakaa vuosittain myös stipendejä saamen kieltä koulussa opiskelleille nuorille Inarissa ja Enontekiöllä.

Yhdistyksen mukaan tulevaisuudessa on yhä vaikeampi saada aktiivitoimijoita mukaan toimintaan. Yhdistystoiminta pitää yllä saamelaista yhteisöllisyyttä ja yhdessä tekemisen mieltä. Toiminnan loppuminen vaikuttavat myös lapsiin ja nuoriin. Kuntien huono rahallinen tilanne vaikuttaa myös yhdistysten toimintaan. Kunnan kulttuuri- ja vapaa-ajan toimintojen vähentyessä on yhdistysten järjestämillä toiminnoilla suurempi merkitys lasten ja nuorten saamen kielen ylläpitämisen ja kehittämisen tukijana. Lasten ja nuorten toiminnan kehittämiseksi tulisi järjestää säännöllistä toimintaa saamen kielellä. Palkattujen työntekijöiden avulla saamenkielistä yhdistystoimintaa olisi mahdollista kehittää paremmin. Saamelaisalueella tarvittaisiin parempaa tiedottamista yhdistysten rahoitusmahdollisuuksista. Myös yhteistyötä ja tiedonkulkua parantamalla eri yhdistysten ja muiden toimijoiden kesken voitaisiin tehostaa toimintaa luomalla esimerkiksi yhteisiä projekteja ja palkkaamalla työntekijöitä eri paikkakunnille.

ANARÂŠKIELÂ SERVI ry

Inarinsaamen kielen yhdistys on perustettu Inarissa vuonna 1986. Yhdistys toimii inarinsaamen kielellä. Yhdistyksen tarkoituksena on edistää inarinsaamen kieltä kielipesä-, lehti- ja julkaisutoiminnalla, sekä tiedonvälityksellä ja musiikin tuottamisella. Yhdistys on kustantanut inarinsaamenkielistä lasten kirjallisuutta ja nuorten musiikkia, mutta myös aikuisten kirjallisuutta. Yhdistyksen jäsenlehti “Anarâš” ilmestyy säännöllisesti. Anarâškielâ servi on perustanut ja hallinnoi kolmea inarinsaamenkielistä kielipesää. Kielipesät Piervâl ja Piäju toimivat Inarissa ja Kuáti Ivalossa. Inarin kunta ostaa inarinsaamenkielisiä varhaiskasvatuspalveluita yhdistyksen kielipesistä.

Yhdistyksen toiminnan haasteina ovat kielipesätoimintojen järjestäminen ja hallinnointi. Kielipesärahoituksen varmistaminen vuodeksi kerrallaan tuottaa yhdistykselle paljon työtä. Haasteena on myös koulutettujen ja kieltä osaavien työntekijöiden saaminen kielipesään. Kielipesissä toimivien sijaisten rekrytointi on lähes mahdotonta. Yhdistystoiminnan henkilöresursseista on pulaa johtuen osin siitä, että kielitaitoiset ihmiset ovat sitoutuneet jo niin moneen työhön, etteivät voimavarat riitä yhdistystoimintaan. Saamenkielistä toimintaan pitäisi saada enemmän kielenosaajia, jotta ikäluokissa olisi lukumääräisesti enemmän lapsia ja nuoria, silloin olisi helpompi saada heitä osallistumaan erilaisiin toimintoihin. Nuoria pitäisi saada osallistettua toimintojen järjestämiseen eikä tarjota aina valmista ohjattua toimintaa. Saamenkieliset nuoret tarvitsisivat nuorisotilan, joka toimisi saameksi ja jonka toiminta ei olisi tarkkaan määriteltyä ja saamen kielen puhumisesta tulisi luonnollista.

17.2. Saamelaisyhdistykset saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella

Kyselyyn vastasivat Tuula Tuisku Oulu Sámit ry, Mirka Kelahaara Mii Searvi ry, Neeta Porsanger-Rintala Bárbmu ry ja Hanna Helander City Sámit ry.

OULU SÁMIT ry

Oulu Sámit-yhdistys on perustettu Oulussa vuonna 2003. Oulun yliopistossa sijaitseva Giellagas-instituutti, jonka valtakunnallisella vastuulla on saamen kielten ja kulttuurin opetus, on vaikuttanut osaltaan saamelaisyhdistyksen aktiivien aloittamaan toimintaan. Oulu Sámit on ollut aktiivisesti vuosien aikana mukana järjestämässä saamelaista kulttuuritoimintaa Oulun saamelaisille. Oulu Sámit järjestää jäsenistölleen vuosittain pikkujoulut ja yhteistyössä Giellagas-instituutin kanssa erilaista toimintaa saamelaisten kansallispäivänä. Yhdistys on tukenut Oulun alueen kouluissa saamenkielisessä opetuksessa olleita nuoria rahastipendein.

Yhdistys ei tällä hetkellä järjestä mitään säännöllistä saamenkielistä toimintaa. Yhdistys järjesti aiemmin lasten pohjoissaamenkielistä sanataidekasvatusta. Toiminta on kuitenkin tällä erää loppunut. Oulu Sámit pyrkii kuitenkin toiminnassaan järjestämään tapahtumia perhelähtöisesti. Oulu Sámit tekee yhteistyötä Oulun saamenkielisen päiväkodin kanssa, esim. mahdollistamalla taloudellisen tuen avulla saamelaisen kulttuurintoimintoja lapsille.

Yhdistys kärsii voivavarojen puutteesta. Saamenkielisiä yhdistystoimijoita on hyvin vähän. Saamenkieliselle vapaa-ajan toiminnalle olisi suuri tarve, koska Oulun alueella asuu paljon saamelaislapsia ja nuoria. Lisäksi tarvittaisiin koulutusta ja materiaalia toimintaa ohjaaville henkilöille.

MII SEARVI ry

Rovaniemellä toimii Rovaniemen saamelaisyhdistys Mii searvi. Rovaniemellä asuu paljon saamelaisia koska Rovaniemi on pohjoisin kaupunki, jonne muutetaan opintojen ja työpaikan vuoksi. Yhdistyksen sääntöjen mukaan tarkoituksena on toimia Rovaniemen alueella asuvien saamelaisten yhdyssiteenä, kohottaa saamelaisten kansallista itsetuntoa, pitää yllä saamelaisten keskinäistä kanssakäymistä ja olla jatkuvassa yhteydessä saamelaisalueella ja sen ulkopuolella asuvien saamelaisten kanssa. MII ry on aloittanut toimintansa Helsingissä vuonna 1977. Toiminta on käynnistynyt uudelleen Rovaniemellä vuonna 1996

Mii searvi ei järjestä Rovaniemellä saamenkielistä säännöllistä viikoittaista toimintaa lapsille, nuorille tai perheille. Mii searvi näkee, että suurin haaste toiminnan järjestämiseen on resurssihenkilöiden ja vapaaehtoisten aktiivien puute. Palkattujen toimijoiden tai ohjaajien käyttöä hillitsevät ja estävät palkanmaksuun liittyvät (kohtuuttomat) byrokratian muodot. Vapaaehtoistoimin pyöritettävässä yhdistyksessä ei ole välttämättä tietotaitoa hallinnoida työnantajan velvoitteita.

Mii searvin mukaan yhdistyksen saama vuotuinen rahoitus on niin pientä, jotta sillä mahdollistettaisiin säännöllisen toiminnan järjestäminen. Toiminnan järjestämiseen vaadittavat tilavuokrat, palkat ja materiaalit veisivät ison osan budjetista. Mii searvi järjesti yhteistyössä Rovaniemen 4H-yhdistyksen kanssa saamenkielistä 4H-kerhoa. Tällöin 4H-yhdistyksellä oli jo valmiit rakenteet toiminnan järjestämiseen. Ongelmaksi muodostuivat sopivan toimintamuodon ja ajan löytäminen kohderyhmälle, koska muut (ehkä jopa kiinnostavammat) harrastukset vievät jo paljon perheiden ja lasten vapaa-ajasta. Mii searvi on ollut aktiivisesti tukemassa ja ajamassa

saamenkielisen varhaiskasvatuksen, kielipesätoiminnan sekä kouluopetuksen aloittamista ja ylläpitoa Rovaniemellä.

Tällä hetkellä Rovaniemellä toimivat parhaiten ajoittain järjestettävät teemapäivät, konsertti-/teatteritapaamiset ja käsityökahvilat. Näitä toimia Mii searvi aikoo myös tulevaisuudessakin järjestää omien voimavarojensa mukaan. Lisäksi tavoitteena olisi kehittää matalankynnyksen kohtaamispaikkoja, jotta useammat saamelaiset uskaltautuisivat niiden pariin hakeutua. Saamelaisten kansallispäivän juhlia vietetään vuosittain.

Yhdistys kaipaa konkreettista hallinnollista tahoa, kuten esimerkiksi Saamelaiskäräjiä mukaan kehittämään ja järjestämään tapahtumia yhdessä yhdistysten kanssa. Mii searvi toimii Rovaniemellä erittäin pienellä määrällä vapaaehtoisia, jotka tekevät aktiivisesti työtä lasten- ja nuorten kielen ja kulttuurin elvyttämiseksi Rovaniemellä. Järjestöt ja vapaaehtoiset yhdistystoimijat ovat merkittäviä saamelaisten palvelujen tuottajia kaupungeissa. Ilman saamelaisten omaa panostusta saamenkielisiä palveluita ei olisi tarjolla ollenkaan.

BÁRBMU ry

Jyväskylän ja Tampereen yhteinen saamelaisyhdistys on vuonna 2012 perustettu uusin kaupunkisaamelaisista yhdistyksistä. Yhdistyksen toiminnan tavoitteena on tukea ja edistää Sisä-Suomessa asuvien saamelaisten asemaa ja kulttuuria saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Jyväskylässä ja Tampereella on paljon saamelaisia ja yhdistyksen omien etujen ajamiseksi onkin ollut luonnollinen jatkumo toimintaan. Bárbmun järjestämä toiminta jäsenilleen on ollut aktiivista. Säännöllistä viikoittaista toimintaa yhdistyksellä ei kuitenkaan ole. Yhdistys järjestää melko säännöllisesti käsityö- ja tapaamiskahvilatoimintaa. Muut toiminnat ovat erilaisia yksittäisiä vierailuja, pikkujouluja, kursseja, leirejä jne.

Pääsääntöisesti kaikki Bárbmun järjestämä toiminta on suunnattu saamelaisperheille. Bárbmun toiminnassa pyritään aina ottamaan huomioon lapset, nuoret, aikuiset, vanhukset ja perheet. Bárbmun järjestämä toiminta ei ole aina pelkästään saamenkielistä, koska tapahtumiin ovat tervetulleita myös saamenkieltä osaamattomat saamelaiset. Tuolloin toimintakielenä on myös suomen kieli.

Bárbmun mukaan toiminnan järjestämiseen liittyviä ongelmia ovat saamenkielisten yhdistystoimijoiden ja aktiivien vähyys. Jyväskylän ja Tampereen alueella saamelaistoiminnasta kiinnostuneiden toiminnan ohjaajien ja siihen sitoutuvien perheiden ja muiden osallistujien vähyys aiheuttaa haasteita toiminnalle. Yhdistyksen on raskasta toteuttaa suunnitelmallista toimintaa hanke-/tukirahoilla, joiden käyttö on aikaan sidottua ja vaatii paljon vapaaehtoisvoimin tehtävää hallintotyötä.

Jotta saamelaisyhdistysten toiminta olisi tehokkaampaa ja vaikuttavampaa, tulisi olla resursseja palkata toiminnanohjaajia. Yhdistys kokee saamen kielitaidon kehittämismahdollisuuksien tuomisen lähemmäs jäsenistöä erittäin tärkeäksi. Tähän eivät yhdistyksen voimavarat yksin riitä, vaikka yhdistys pyrkii tukemaan ja järjestämään erilaisia saamenkielisiä keskustelutapaamisia ja kursseja.

CITY SÁMIT ry

Helsingin alueella toimii vuonna 1988 perustettu City Sámit yhdistys. Yhdistys ylläpitää pohjoissaamen kielipesää (Máttabiegga) Helsingin Pasilassa. Kielipesässä järjestetään arkipäivinä säännöllistä saamen kieltä elvyttävää varhaiskasvatustoimintaa.

Kielipesän tiloissa järjestetään kuukausittain saamenkielisiä musiikki- ja leikkituokioita. Toimintatuokiot järjestetään pääasiassa pohjoissaamen kielellä, mutta niissä voidaan laulaa myös inarin- ja koltansaamenkielisiä lauluja. City Sámit on järjestänyt yläkoululaisille duodji-kerhoa eli käsityökerhoja, jossa nuoret ovat päässeet tekemään käsitöitä. Nuorille on myös aiemmin järjestetty saamenkielinen tanssikerho, jota on tarkoitus jatkaa. Lisäksi lapsille ja nuorille on järjestetty erilaisia työpajoja, kuten graffiti-, käsityö- ja perinneruokatyöpajat. Työpajatoimintaa ei ole kuitenkaan järjestetty säännöllisesti.

City Sámit pitää tärkeänä, että saamenkielisen lasten ja nuorten toiminnan tulee olla laadukasta ja kiinnostavaa, koska nuorilla on nykyisin niin paljon muita harrastuksia ja kiinnostuksen kohteita. City Sámit on järjestänyt nuorille työpajoja ja kursseja, joissa saamelaista käsityöperinnettä on sovellettu nykyaikaan, tästä esimerkkinä tuunaa lapintakki- työpaja. Nuoret näkevät, että saamelainen kulttuuri on elävää kulttuuria, jolla on sija heidänkin elämässään. Tulevaisuudessa saamenkielinen media-aiheisen kerhon järjestäminen voisi olla ajankohtainen. Siellä nuoret voisivat oppia tuottamaan itse muita saamelaisia nuoria kiinnostavaa saamenkielistä materiaalia nettiin.

17.3. Suositukset saamelaisyhdistysten toimintamahdollisuuksien kehittämiseksi

Säännöllistä saamenkielistä lapsille suunnattua toimintaa järjestivät City Sámit-yhdistys Helsingissä joka ylläpitää pohjoissaamenkielistä kielipesää sekä Anarâškielâ servi-yhdistys Inarissa, joka ylläpitää kolmea inarinsaamenkielistä kielipesää. Utsjoella Sámi Siida- yhdistys järjestää säännöllistä pohjoissaamenkielistä kerho- ja kuorotoimintaa lapsille ja nuorille. Muilla saamelaisyhdistyksillä ei ole säännöllistä viikoittaista toimintaa tarjolla. Yhdistysten järjestämä toiminta oli satunnaista vähäisistä resursseista johtuen.

Saamelaisten kotiseutualueella toimivien yhdistysten asema ja toiminta ovat jo vakiintuneita. Yhdistyksiä on perustettu eri alojen tarpeisiin. Esimerkiksi Sámi duodji-, SámiSoster- sekä Anarâškielâ servi- yhdistyksillä on selkeä ideologia tai tarve toiminnalleen. Kaupungeissa toimivien yhdistysten toimintaperiaatteena on ollut saamen kielen ja kulttuurin tukeminen kaupungeissa. Yhdistykset järjestivät kaupungissa tapahtumia, konsertteja, käsityökursseja sekä saamelaisten kansallispäivän juhlallisuuksia.

Kyselyyn vastanneet yhdistykset olivat yhtä mieltä, että yhdistysaktiivien puute sekä tarvittavien taloudellisten resurssien vähyys vaikeuttavat yhdistystoimintaa. Osa järjestöistä toivoi mahdollisuutta palkata työntekijöitä toiminnanohjaajiksi. Kuten muuallakin järjestötyön kentällä, myös saamelaisyhdistysten toiminta perustuu pääosin vapaaehtoisten työpanokseen. Vapaaehtoistoiminnalta usein puuttuvat pitkälle tulevaisuuteen tähtäävät suunnitelmat. Saamelaisyhdistysten toiminta toteutuu usein sen mukaan, kuinka aktiivisia yhdistyksen jäsenet tai hallitus on toiminnassaan. Yhdistysten mukaan olisikin tärkeää saada palkattu yhdistystoiminnan koordinaattori/toiminnan suunnittelija tekemään aktiivista kokopäiväistä työtä saamenkielisen toiminnan ja palveluiden aikaansaamiseksi sekä yhteistyöverkostojen ylläpitämiseksi.

Saamelaisyhdistysten tarpeellisuus kaupungeissa, mutta myös saamelaisalueella on erittäin tärkeää jo saamelaisten palveluiden saannin turvaamiseksi ja saamelaisten etujen ajamisen vuoksi. Yhdistykset ja järjestöt voivat antaa yhdistysten nimissä lausuntoja joilla on enemmän vaikutusarvoa kuin yksittäisen ihmisen näkemyksellä. Saamelaisyhdistykset ovat ajaneet kaupungeissa ja myös saamelaisalueella saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja kouluopetuksen järjestämistä.

Vaikuttaminen on tuottanut tulosta. Oulussa ja Rovaniemellä on pohjoissaamenkieliset varhaiskasvatusyksiköt ja kielipesät yhdistysten toiminnan tuloksena.

Saamelaisyhdistyksistä SámiSoster ry tuottaa saamelaisille kohdennettuja sosiaali- ja terveysalan palveluita. Muutamat yhdistykset ovat olleet myös itse aktiivisesti tuottamassa saamenkielisiä varhaiskasvatuspalveluita. Esimerkiksi City Sámit ja Anarâškielâ servi, jotka ovat perustaneet yksityisiä saamenkielisiä kielipesiä. Utsjoella toimiva Sámi Siida järjestää aktiivisesti saamenkielisille lapsille ja nuorille säännöllistä nuorisotoimintaa.

Sote- ja maakuntauudistuksen myötä yksityisten ja yhdistysten tarjoamien palveluiden merkitys kasvaa palveluiden yksityistämisen myötä. Jotta myös saamenkieliset saisivat heille kuuluvia lakisääteisiä palveluita tulisi saamelaisia yhdistyksiä tukea paremmin, jotta ne pystyisivät tuottamaan toimintaa ja palveluita. Kulttuurisensitiivinen saamelaisen kulttuurin huomioivien palveluiden suunnittelu onnistuu parhaiten saamelaisia palveluita tuottavia tahoja kuunnellen.

Palkattujen työntekijöiden palkkaaminen on haastavaa, koska tämä tietää lisää byrokratiaa ja hallintotyötä tehtäväksi vapaaehtoisvoimin. Palkattujakin työntekijöitä on kaupungeissa vaikea saada. Harvalla yhdistyksellä on varaa palkata työntekijä hoitamaan yhdistyksen pitkäjänteistä toiminnan suunnittelua ja huolehtimaan hallinnosta. Toiminnan organisointi väsyttää harvat aktiivit jolloin toiminta usein hiipuu ja loppuu, kun aktiivit jäävät pois toiminnasta. Tämä koskee kaikkia saamelaisia yhdistyksiä myös saamelaisalueella.

SUOSITUKSET:

- Tarvitaan saamenkielisen järjestötoiminnan parempaa tukea ja koordinointia. Kolmannen sektorin järjestämien saamenkielisten toiminnan koordinoimiseksi, yhteensovittamiseksi ja yhteistoiminnallisuuden kehittämiseksi palkataan erillinen saamenkielinen järjestökoordinaattori.
- Saamenkielisiä toimintoja järjestäville yhdistyksille turvataan riittävät toimintaresurssit.
- Valtio osoittaa saamelaiskäräjien kautta järjestöille jaettavan säännöllisen määrärahan saamelaisten lasten ja nuorten kieltä, kulttuuria ja hyvinvointia edistävien toimien rahoittamiseksi.
- Sámi Duoddji ry:n toimintaresurssien parantaminen niin, että toiminta voidaan aloittaa uudelleen Enontekiön kunnan alueella.
- Järjestötoiminnassa kehitetään lasten ja nuorten osallisuutta, jolloin lapsille ja nuorille voidaan tarjota sopivia työkaluja ja innostava ilmapiiri yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.
- Saamelaisten kotiseutualueella järjestetään koulutusta järjestötyöstä, toimintamahdollisuuksista ja toiminnan kehittämisestä.
- Eläkkeellä olevien saamelaisten rekrytoiminen saamelaiseen yhdistystoimintaan.
- Järjestölähtöisten matalan kynnyksen palvelujen olemassaolo, jatkuvuus ja monimuotoisuus on turvattava maakunta- ja sote-uudistuksessa.

18. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Perustuslain mukaan saamelaisilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamen kielilaissa turvataan saamelaisten oikeus käyttää omaa kieltään viranomaisissa sekä asetetaan julkiselle vallalle velvollisuus toteuttaa käytännössä ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia. Selvitykset osoittavat, että saamenkielisten oikeudet saamenkielisiin palveluihin toteutuvat edelleen heikosti saamelaisten kotiseutualueella saamen kielilaista huolimatta. Saamenkielisten vanhuspalveluiden saatavuutta saamelaisten kotiseutualueella turvaa Saamelaiskäräjien kautta kanavoitu erillismääräraha[18], jolla on palkattuna 18 saamenkielistä työntekijää[19]. Muista saamenkielisistä sosiaali- ja terveyspalveluista on saatavilla ainoastaan muutamia pohjoissaamenkielisiä palveluita[20]. Inarin- ja koltansaamenkielisiä palveluita ei juurikaan ole[21]. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella ei ole saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluita tarjolla millään saamen kielellä. Erillismääräraha ei riitä saamenkielisten lasten, nuorten ja perheiden palveluiden järjestämiseen. Lisäresursseja tarvittaisiin peruspalvelujen lisäksi saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten matalan kynnyksen perhepalveluiden järjestämiseen, jolloin voitaisiin varmistaa avun ja tuen oikea-aikaisuus ja tarpeenmukaisuus. Erillismäärärahan tasoa tulisi nostaa kattamaan saamelaisten palvelutarpeet koko maassa. Laadukkaiden, asiakaslähtöisten saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen lähtökohtana on saamenkielisen peruspalvelutason selkeä parantaminen nykyisestä, palvelukokonaisuuden yhtenäistäminen, rajayhteistyö sekä saamelaisten erilaisesta kulttuurista johtuvien erityistarpeiden tunnistaminen.

Saamelaisten kotiseutualueella varhaiskasvatuksen osalta on saatavilla pohjoissaamenkielistä äidinkielistä päivähoitoa sekä kielipesäpäivähoitoa kaikilla saamen kielillä. Inarin kunnassa (Inarin koulu) annetaan äidinkielistä pohjois- ja inarinsaamenkielistä luokkaopetusta kaikilla luokka-asteilla. Ivalon koulussa annetaan pohjoissaamenkielistä opetusta kaikilla luokka-asteilla ja inarinsaamenkielistä opetusta alakoulussa. Inarin kunnassa annetaan saame vieraana kielenä opetusta kaikissa saamen kielissä. Sevettijärven koulu antaa koltansaamen äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta. Esikouluryhmässä on yksi koltansaamenkielinen oppilas, joka saa viisi viikkotuntia opetusta äidinkielellään. Enontekiön ja Utsjoen kunnissa annetaan opetusta pohjoissaamen kielellä ja pohjoissaamen kielessä kaikilla kouluilla. Sodankylän kunnassa Vuotson koululla annetaan opetusta pohjoissaamen kielellä ja pohjoissaamen kielessä. Sodankylän kuntakeskuksessa annettiin lukuvuonna 2015-2016 saame vieraana kielenä -opetusta kahdella koululla.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella on varhaiskasvatuksen osalta saatavilla pohjoissaamenkielistä äidinkielistä päivähoitoa ja kielipesäpäivähoitoa Rovaniemellä, Oulussa ja Helsingissä. Inarin- ja koltansaamenkielisiä varhaiskasvatuspalveluita ei ole saatavilla. Pääkaupunkiseudulla saamen kielen opetus on jouduttu keskeyttämään rekrytointivaikeuksien vuoksi. Oulussa järjestetään saamen kielen opetusta inarin- ja pohjoissaamen kielissä peruskoulussa ja lukiossa. Rovaniemen alueella järjestetään etäyhteyksin inarin- ja pohjoissaamen kielten opetusta perusopetuksessa sekä pohjoissaamen opetusta lukiossa. Jyväskylässä annettiin lukuvuonna 2015-2016 pohjoissaamen kielen opetusta alakoulussa lähiopetuksena keskitetysti kaupungin koululla. Muualla Suomessa ei ole saatavilla saamen kielen opetusta. Saamenkielistä äidinkielistä opetusta ei ole saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella saatavilla millään saamen kielellä. Valtaosa perusopetusikäisistä saamelaisoppilaista ja toisen asteen saamelaisopiskelijoista jää kuitenkin kokonaan oman kielensä opetuksen ulkopuolelle seurauksena siitä, että he asuvat saamelaisten

[18] Valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi (33.60.36)
[19] 13 pohjoissaamenkielistä, 4 koltansaamenkielistä, 1 inarinsaamenkielinen vanhustyöntekijä
[20] 2 terveydenhoitajaa, 1 psykiatrinen sairaanhoitaja, 1 perhetyöntekijä, 1 sosiaalityöntekijä, 2 lääkäriä, 1 eläinlääkäri
[21] inarinsaame: 1 hammashoitaja, 1 sairaanhoitaja, 2 avustavaa henkilöstä

kotiseutualueen kuntien ulkopuolella. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisilla kunnilla ei ole lainsäädäntöön perustuvaa velvoitetta saamen kielen opetuksen järjestämiseen.

Saamenkielistä nuorisotyötä ei ole johdonmukaisesti kehitetty saamelaisalueen kunnissa, lukuun ottamatta Utsjokea, jossa oli lyhyenaikaa saamenkielisen nuorisotyön kehittämishanke. Myös SámiSoster ry on hankevaroin kehittänyt saamenkielistä nuorisotyötä Utsjoella. Saamenkielistä nuoriso- ja vapaa-ajan toimintaa järjestää ainoastaan Utsjoen kunta yhdessä Sámi Siidan ja Utsjoen seurakunnan kanssa. Muissa saamelaisalueen kunnissa saamenkielistä nuorisotyötä ei ole. Kunnat eivät näe, että saamenkielisen vapaa-ajan ja nuorisotoiminnan järjestäminen olisi heidän tehtävä, koska on olemassa Saamelaiskäräjät, jonka odotetaan järjestävän toimintaa. Saamelainen lastenkulttuurikeskus on järjestänyt saamelaisten kotiseutualueella yli kymmenen vuoden ajan lapsille ja nuorille saamen kieltä ja kulttuuria edistävää toimintaa, mutta toimintaresurssit riittävät vain epäsäännölliseen toimintaan. Lastenkulttuurikeskuksen toimintaresurssien vahvistaminen olisi tärkeää yhdenvertaisten toimintojen järjestämiseksi kaikilla kolmella saamen kielellä koko maassa. Saamenkielisiä kirjastopalveluja on saatavilla ainoastaan Utsjoella ja Rovaniemen pääkirjaston Lappi-osastolla. Erityisen hyvänä käytäntönä kirjastopalveluiden osalta voidaan mainita *Jutaava kirjasto*-hanke, joka on edistänyt saamen kielten asemaa ja käyttöä kirjastopalveluissa. Hanke on toimillaan tukenut saamelaislasten ja nuorten mahdollisuutta ylläpitää ja kehittää saamen kieltä ja kulttuuria.

Saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella tarvitaan saamenkielisiä lasten ja nuorten liikunta, nuoriso- ja vapaa-ajan toimia. Näiden palveluiden järjestäminen on kuntien lakisääteinen tehtävä. Saamen kielilain mukaan saamelaisalueen kuntien erityisenä velvollisuutena on huolehtia näiden palvelujen saatavuudesta saamen kielellä. Nuorten hyvinvoinnin takaamiseksi varhainen tuki ja ennaltaehkäisevät palvelut ovat erittäin tärkeitä. Saamelaisnuorille tulee olla tarjolla omankielistä ja kulttuurisensitiivistä elämänhallinnan tukea riittävän ajoissa ja lähellä. Saamelaisnuorten psyykkisen hyvinvoinnin tukemiseen lukeutuu myös saamen kielen ja kulttuurin säilymisen tukeminen. Saamelaislasten ja nuorten kielellisiä oikeuksia ei ole enää varaa heikentää.

Saamelaisten kotiseutualueen evankelis-luterilaisen kirkon seurakunnissa on mahdollista saada kirkollisia toimituksia pohjois- ja inarinsaamen kielillä. Utsjoen seurakunnassa kaikki työntekijät osaavat pohjoissaamea. Kotiseutualueen seurakunnista ainoastaan Utsjoen seurakunta järjestää säännöllistä saamenkielistä lasten ja nuorten toimintaa. Oulun hiippakunnassa työskentelee saamenkielinen saamelaistyön sihteeri. Saamen kielilaki koskee kirkkoa ja erityisesti Oulun hiippakuntaa. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuoliset seurakunnat (lukuun ottamatta Rovaniemeä) eivät näe saamenkieliselle toiminnalla olevan tarvetta. Ainoastaan Rovaniemen seurakunta nimeää saamenkielisen työntekijän saamisen kehittämiskohteeksi. Historia on osoittanut, että monet saamelaissuvut menettivät äidinkielensä kirkon ja valtion toimien vuoksi. Kirkolla olisi paljon mahdollisuuksia tukea erilaisin toimin saamelaislasten ja nuorten kieleen ja kulttuuriin liittyviä erityistarpeita.

Koltansaamen kielellä ei ole ollut kovin vahvaa asemaa ortodoksisessa kirkossa, mutta viime vuosina saamen kielen käyttö kirkon toiminnassa on lisääntynyt. Lapin seurakunnassa Ivalon alueen seurakunnassa järjestetään koltankielisiä palveluita lapsille ja nuorille. Seurakunnan palvelut eivät ole säännöllisiä. Lapin seurakunnassa toimintaa haittaa pula pätevistä kielitaidollisista työntekijöistä ja taloudellisten resurssien niukkuus. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella seurakunnat eivät järjestä koltansaamenkielisiä palveluita, koska saamenkielistä henkilöstä ei ole saatavilla tai seurakunnassa ei niiden mukaan ole saamenkielisiä jäseniä.

Saamelaislapsille ja nuorille on vähän tarjolla mediapalveluita omalla äidinkielellä. Suomessa ei kustanneta saamenkielisiä lasten ja nuorten lehtiä. Suomessa, Ruotsissa tai Norjassa ei ole nuorille

tarjolla saamenkielisiä nuorten tv-ohjelmia. Yle Sápmi toimittaa saamenkielistä nuorten radio-ohjelmaa kerran viikossa. Yle Sápmi on tärkein päivittäinen saamelaismedia Suomessa, koska Suomessa ei tällä hetkellä ilmesty yhtään saamenkielistä sanomalehteä. Saamenkielisiä radio-, tv- ja internet-sisältöjä tulisi lisätä huomattavasti nykyisestä lisäten samalla muilla myös kielillä tuotetun ohjelmiston tekstittämistä saamen kielille. Haasteena on ettei Suomessa ole selvitetty sitä, miten paljon saamelaislapset ja nuoret käyttävät saamenkielisiä mediapalveluita ja kuinka tyytyväisiä he ovat olemassa oleviin palveluihin.

Erilaiset saamenkieliset tapahtumat[22] ovat tärkeitä lasten, nuorten ja perheiden saamen kielen, kulttuurin, identiteetin sekä yhteisöllisyyden ylläpitäjiä ja vahvistajia. Norjassa tutkimukset osoittavat, että erilaiset tapahtumat (kuten festivaalit) ovat tärkeitä identiteetin muotoutumiseen ja kulttuurin arvostukseen vaikuttavia tekijöitä[23]. Saamenkielisiä tapahtumia tuottavat tahot (esimerkiksi Saamelaiskäräjät) kamppailevat resurssipulan kanssa vuodesta toiseen. Resurssipulaa yritetään paikata hakemalla hankerahoitusta eri läheistä. Rahoituksen kokoaminen pienistä osista aiheuttaa taustaorganisaatiolle ylimääräistä hallinnollista työtä ja lisää taloudellista riskiä, mikäli rahoittaja jättääkin tiliselvitysvaiheessa hyväksymättä joitain kuluja.

Järjestökentän toiminnallinen potentiaali on suuri. Saamelaisyhdistyksillä on oma tärkeä merkityksensä saamelaisen alkuperäiskansan kielen ja kulttuurin säilymiselle Suomessa. Saamelaisyhdistykset erityisesti kaupunkialueilla ovat avainasemassa kaikenlaisen saamenkielisen toiminnan järjestämisessä sekä saamelaisperheiden, lasten ja nuorten saamen kielen ja kulttuurin tukijoina ja identiteetin vahvistajina. Ongelmana järjestötyössä on vapaaehtoisten yhdistystoimijoiden vähäinen määrä ja resurssien puute. Järjestötoiminnassa on tarve kehittää lasten ja nuorten osallisuutta. Kehittämisen yhtenä tavoitteena olisi osallistujien sitouttaminen järjestön toimintaan ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Monet saamelaisjärjestöt pyrkivät tekemään työtä lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi kulttuurisen, sosiaalisen ja yhteisöllisen vahvistamisen keinoin. Kaikki näkevät saamenkielisten lasten ja nuorten toiminnan kehittämisen tärkeäksi. Yhdistyksillä olisi toiminnan järjestämiseksi ja kehittämiseksi myös suunnitelmia, mutta voimavarat ja resurssit niiden toteuttamiseen puuttuvat.

Yleisesti voidaan sanoa, että saamenkieliset palvelut ovat pirstaleisia ja satunnaisia. Palvelujen saavutettavuutta heikentää tiedottamisen puute sekä se, että saamenkielisiä asiakkaita ei tunnisteta tai heitä ei ohjata saamenkielentaitoisen työntekijän asiakkaaksi. Saamenkielisen asiakkaan ohjaaminen saamenkielisten palveluiden piiriin voidaan edistää kehittämällä valtakunnallisesti saamenkielistä palveluohjausta. Palveluohjaus on palvelujen yhteensovittamista. Palveluohjauksen tehtävänä on auttaa ja neuvoa asiakasta tarvittaessa, sekä selvittää yksilölliset palveluntarpeet. Palveluohjaukseen kuuluu myös tiedottaminen palveluista ja etuuksista sekä ohjata asiakas tarvetta vastaaviin palvelu- ja tukimuotojen piiriin. Palveluohjaukseen kuuluu vahvasti myös edunvalvonta ja asiamiestoiminta, kulttuuritulkkina toimiminen. Lisäksi tarvittaisiin saamenkielinen järjestökoordinaattori, joka toimisi tiiviissä yhteistyössä Saamelaiskäräjien, kuntien, kaupunkien, maakuntien, yhdistysten ja muiden saamenkielisiä palveluja tuottavien tahojen kanssa yhteistoiminnallisuuden kehittämiseksi. Kaiken kehittämistoiminnan edellytyksenä on saamelaisten täysimittainen osallisuus ja itsemääräämineen kaikissa saamelaisia koskevissa asioissa.

Kaikkien Suomessa puhuttujen saamen kielten asema on edelleen uhanalainen. Koltansaamen kielen osalta meneillään on viimeinen sukupolvi, joka voidaan vielä saamenkielistää. Tämä edellyttää saamen kielten elvytysohjelman kiireellistä toimeenpanoa ja uuden ohjelmatyön aloittamista. Keskeisinä haasteina kielen elvyttämisessä ovat riittävän saamenkielisen opetuksen ja

[22] työpajat, seminaarit, festivaalit, leirit, konsertit, markkinat jne.
[23] Sámi allaskuvla raporta 1/2016: Sámi logut muitalit 9.

varhaiskasvatuksen turvaaminen sekä eri alojen pätevien ja saamen kieltä riittävästi osaavien ammattilaisten vähyys[24].

Saamenkielisen koulutetun henkilöstön saatavuudessa on kaikilla aloilla suuria haasteita koko maassa. Saamenkielistä työvoiman rekrytointivaikeuksia lisää Norjan läheisyys ja houkuttelevuus. Norjassa palkkataso ja muut etuudet ovat paremmat kuin Suomessa. Monet saamenkieliset sosiaali- ja terveydenhuoltoalan työntekijät hakeutuvatkin Norjaan töihin. Jotta Lape- ohjelmassa määritellyt tavoitteet voisivat toteutua, tulisi saamenkielisen henkilöstön koulutukseen, rekrytointiin ja kannustinjärjestelmään panostaa erityistoimin. Koulutuksen osalta hyvän käytännön esimerkkinä voidaan pitää saamelaisten kotiseutualueella järjestettävää saamen kielen ja kulttuurin erityistarpeet huomioivaa lastentarhanopettajien koulutushanketta, jonka toteuttamisesta vastaa Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Koulutuksen toteuttamisessa tehdään yhteistyötä Saamelaisalueen koulutuskeskuksen, Saamelaiskäräjien ja Oulun yliopiston Giellagas-instituutin kanssa. Lisäksi pyritään verkostoitumaan Saamelaisen korkeakoulun (Sámi allaskuvla) ja Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan kanssa. Koulutushanketta rahoittaa opetus- ja kulttuuriministeriö. Tulevaisuudessa on tärkeää edistää saamelaisista lähtökohdista suunniteltuja ammatillisen ja korkea-asteen koulutusten järjestämistä saamelaisten kotiseutualueella, lisätä oppilaitosten mahdollisuuksia tarjota räätälöityä saamen kielen ja kulttuurin koulutusta eri alan ammattilaisille sekä käynnistää suunnitelmallisia toimenpiteitä, joiden avulla saadaan rekrytoitua nuoria ja työikäisiä eri toimialoille.

Suomen kansallinen lainsäädäntö, perustuslain säännökset ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset muodostavat Suomen viranomaisille saamelaisia koskevien oikeuksien kuten kielen ja kulttuurin toteuttamis- ja turvaamisvelvollisuuden yhdenvertaisesti muihin väestöryhmiin nähden. Suomi on sitoutunut YK:n alkuperäiskansojen maailmankonferenssin loppuasiakirjan toimeenpanoon. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että julkisen vallan tulee osoittaa tarpeenmukaisia voimavaroja saamelaisten nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi, erityisesti terveyden, koulutuksen, työllisyyden sekä perinnetiedon, kielten ja käytäntöjen siirtämisen alalla. Hyvinvoinnin edistäminen edellyttää kokonaisvaltaisten alkuperäiskansojen hyvinvointia kuvaavien indikaattoreiden käyttämistä, jotta saamelaisten (erityisesti iäkkäiden, naisten, nuorten, lasten, vammaisten) tilannetta voitaisiin parantaa ja vastata palvelutarpeisiin.

[24] Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7.

19. TOIMENPIDE-EHDOTUKSET PÄHKINÄNKUORESSA

Tärkeimmät[25] toimenpide-ehdotukset saamelaislasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja omien voimavarojen vahvistumiseksi:

- Saamenkielisiä varhaiskasvatuspalveluja kehitetään vastaamaan sisällöllisesti saamelaisten omaa käsitystä ja tarvetta näistä palveluista.
- Opetuksen lainsäädäntöä ja rahoitussäännöksiä tulee uudistaa niin, että saamen kielen ja kulttuurin sekä saamenkielistä opetusta voidaan tarjota yhdenvertaisesti koko maassa.
- Turvataan lainsäädännöllä laadukkaiden inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuus koko maassa.
- Saamenkielisen nuorisokulttuurin, mukaan lukien nuorten liikuntakulttuurin, tukeminen asetetaan yhdeksi painopisteeksi myönnettäessä valtionavustuksia taiteen, kulttuurin, liikunnan ja nuorisotyön alueilla.
- Saamenkielisten kulttuuripalvelujen yhdenvertaisen saatavuuden turvaamiseksi osoitetaan erillinen rahoitus Saamelaiskäräjien kautta palvelujentuottajille jaettavaksi.
- Lisätään saamen kieltä osaavan pätevän kirjastohenkilöstön määrää erillisrahoituksen turvin.
- Seurakunnat lisäävät saamenkielistä lasten ja nuorten toimintaa kaikilla saamen kielillä rekrytoimalla saamenkielentaitoisia työntekijöitä
- Resursseja vahvistamalla luodaan museoille ja muille kulttuuripalveluita järjestäville tahoille edellytykset tuottaa saamenkielisiä palveluita koko maassa.
- Saamenkielisten lasten ja nuorten mediapalvelujen lisääminen kaikilla saamen kielillä.
- Saamelaisen lastenkulttuurikeskuksen, musiikkikeskuksen ja elokuvakeskuksen toiminnalle osoitetaan riittävät resurssit toiminnan kehittämiseksi myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle.
- Saamelaisnuorten asema ja osallisuus turvataan maakuntauudistuksessa.
- Saamelaisyhdistyksille turvataan riittävät toimintaresurssit.
- Valtio osoittaa saamelaiskäräjien kautta jaettavan nuorisomäärärahan saamelaisten lasten ja nuorten kieltä, kulttuuria ja hyvinvointia edistävien toimien rahoittamiseksi.

[25] eri toimialojen suosituksista listalle valittu yksi laajimmista esityksistä

LIITE 1 Saamenkielisten sote-työntekijöiden lukumäärä Lapin läänissä

POHJOIS-SAAME

	Enontekiö			Inari			Utsjoki			Sodankylä			LKS			
Ammatti-ryhmä	äidinkieli/ hyvä	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä	tyydyttävä	alkeet	**Yhteensä**
terveyskesk. avustaja																0
apuväline-huoltaja														1		1
kodinhoitaja				2												**2**
kotiavustaja	1	1		2			3				2					9
laitosapu-lainen							1									1
hammas-hoitaja					1											1
perushoitaja		1						1								2
lähihoitaja	2	3	1	4	1		2	2		1	1					17
sairaan-hoitaja		2	2				1						1		2	8
terveyden-hoitaja	1						1									2
mielenterv. hoitaja							1							1		2
kätilö													1	1		2
lääkäri		1		1	1		1						1			5
hammas-lääkäri																0
sosiaali-työntekijä	1	1			1											3
puhetera-peutti																0
fysiotera-peutti																**0**
kotikuntou-tusohjaaja											**1**					
eläinlääkäri				1												
johtaja				1												**1**
	5	**9**	**3**	**11**	**4**	**0**	**10**	**3**	**0**	**1**	**4**	**0**	**3**	**3**	**2**	**56**

INARIN-SAAME

	Enontekiö			Inari			Utsjoki			Sodankylä			LKS			
Ammatti-ryhmä	äidinkieli/ hyvä	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä	tyydyttävä	alkeet	**Yhteensä**
terveyskesk. avustaja																0
apuväline-huoltaja				1											1	2
kodinhoitaja				1												**1**
kotiavustaja																0
laitosapu-lainen																0
hammas-hoitaja				1												1
perushoitaja				1	1											2
lähihoitaja				1	1											2
sairaan-hoitaja				1	1											2
terveyden-hoitaja																0
mielenterv. hoitaja																0
kätilö														1		1
lääkäri																0
hammas-lääkäri																0
päihde-työntekijä				1												
sosiaali-työntekijä																0
puhetera-peutti																0
fysioterapeu tti																**0**
johtaja																**0**
				7	**3**	**0**										**11**

KOLTAN-SAAME

	Enontekiö			Inari			Utsjoki			Sodankylä			LKS			
Ammattiryhmä	äidinkieli/ hyvä hallinta	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä hallinta	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä hallinta	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä hallinta	tyydyttävä	alkeet	äidinkieli hyvä hallinta	tyydyttävä	alkeet	**Yhteensä**
terveyskesk. avustaja																0
apuväline-huoltaja																0
kodinhoitaja																**0**
kotiavustaja				2												2
laitosapu-lainen																0
hammas-hoitaja																0
perushoitaja																0
lähihoitaja				3	1											4
sairaan-hoitaja																0
terveyden-hoitaja																0
mielenterv.-hoitaja																0
kätilö															1	1
lääkäri																0
hammaslääkäri																0
sosiaali-työntekijä																0
osasto-apulainen				1												
puhetera-peutti																0
fysiotera-peutti																**0**
johtaja																**0**
				6	**1**											**7**

LÄHTEET:

Allianssi ry 2008: Nuorisotyöllä on merkitystä. Opas kuntavaikuttajille ja nuorisotyöntekijöille nuorisotyön yhteiskunnallisesta merkityksestä.

Lydia Heikkilä, Elsa Laiti-Hedemäki ja Anneli Pohjola 2013: Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut. LUP.

Idström, A. 2016. Kirjastojen hyötyvaikutukset tutkimusten valossa. Teoksessa N. Sandelius (toim.) Hyötyä, taitoa, elämyksiä – kirjastojen vaikuttavuuden ulottuvuuksia. Kuntaliitto, Helsinki, 23–42.

Minna Karvonen, Ulla Teräs, Mirva Mattila, Eeva Kukko 2007: Museot vaikuttajina. Tarve- ja tavoitekartoitus. Museovirasto. Yliopistopaino.

Kinnunen Oskari-Kitti Henri 2013: Saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuminen Lapin sairaanhoitopiirissä. Opinnäytetyö. Rovaniemen ammattikorkeakoulu.

Kuntaliitto 2015: Hyötyä, tietoa, elämyksiä– kirjastojen vaikuttavuuden ulottuvuuksia: Kuntaliiton verkkojulkaisu 2015. Suomen kuntaliitto.

Anne Länsman ja Saara Tervaniemi 2012: Saamen kielen käyttö Utsjoella. Saamelaiskäräjät, saamen kielen toimisto.

Heli Niemi 2015: Lapin nuorisopolitiikan kehitysohjelma 2015. ELY-keskus. Elinvoimaa alueelle 11/2012.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012: Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012: Kulttuuria kartalla. Valtion osarahoittamien kulttuuripalvelujen sijainti ja kulttuurin kustannukset Suomen kunnissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:32.

Sirpa Okulev 2011: Pyhä melu. Ortodoksisen kirkon varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen perusteet. Suomen ortodoksinen kirkollishallitus, Kuopio.

Annika Pasanen 2016: Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella. Oikeusministeriön julkaisuja 39/2016

Ulla Aikio-Puoskari 2016: GULLOS SÁMEGIELLA! Saamen kielten elvyttämisen parhaita käytäntöjä ja kansallisen politiikan linjauksia Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Saamelaiskäräjät.

Saamelaisten kielipoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma 2016 – 2019. Saamelaiskäräjät 2016.

Saamelaisten koulutuspoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma. Saamelaiskäräjät 2016.

Saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan pitemmän aikavälin suunnitelma. Saamelaiskäräjät 2016.

Saamelaisten sosiaali- ja terveysalan kehittämisohjelma 2016-2019. Saamelaiskäräjät 2016..

Saamenkieliset palvelut -työryhmän nykytilaraportti ja loppuraportti 2016. Lapin sairaanhoitopiiri, perusterveydenhuollon yksikkö.

Saamelaiskäräjien lausunnot http://www.samediggi.fi/

Sámi allaskuvla raporta 1/2016: Sámi logut muitalit 9. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2016.

Samisoster ry 2010: Ovttastallan – Lapsiperheiden saamelaiskulttuurinen tukiverkosto. Loppuraportti.

SÁRA-hanke: https://saradutkan.fi/sara-hanke/ . Lapin yliopisto.

Sodankylän lasten ja nuorten hyvinvointiohjelma 2008-2013. Sodankylän kunta.

Rauna Rahko-Ravantti 2016: Saamelaisopetus Suomessa. Tutkimus saamelaisopettajien opetustyöstä suomalaiskouluissa. Lapin yliopisto, Rovaniemi.

Minna Rasmus 2008: Saamelaisuus on kuin lahja. Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 1:2008. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Riitta Taipale 2012: Utsjoen saamenkielisten nuorten kielenkäyttö. Sámi Siida ry ja Ovttas! -hanke, Utsjoki.